

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Yleinen tietosuoja-asetus ja rekisterinpitäjän informointivelvollisuus automaattiseen päätöksentekoon liittyen

Perus- ja ihmisoikeudet tietoyhteiskunnassa
OTM-Tutkielma

Laatija:
Jussi Heinonen

Toukokuu 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Oikeustiede

Tekijä: Jussi Heinonen

Otsikko: Yleinen tietosuoja-asetus ja rekisterinpitäjän informointivelvollisuus automaattiseen päätöksentekoon liittyen

Ohjaaja: Jussi Jaakkola

Sivumäärä: XVII + 70 sivua

Päivämäärä: 2.5.2022

Automaation käyttö oikeusvaikutteisten ja muiden ihmisten elämään vaikuttavien päätösten tekemisessä on lisääntynyt. Tämä aiheuttaa kasvavaa tarvetta algoritmisten päätöksentekosysteemien läpinäkyvyydelle. Tutkielmassa tarkastellaan yleisessä tietosuoja-asetuksessa rekisterinpitäjälle asetettua informointivelvollisuutta läpinäkyvyyden saavuttamisen keinona. Tarkastelu kohdistuu artiklojen 13–15 nojalla rekisteröidylle annettavien automaattiseen päätöksentekoon liittyvien tietojen sisältöön ja muotoon. Lisäksi pohditaan asetuksen asettamia edellytyksiä informoinnin käytännön toteutukselle. Käytetty tutkimusmenetelmä on tulkintaan pyrkivä lainoppi.

Koneistetun päätöksenteon yhteydessä rekisteröidylle on annettava tiedot käsittelyn merkittävyydestä ja sen mahdollisista seurauksista sekä merkitykselliset tiedot käsittelyn logiikasta. Käsittelyn merkittävyyttä olisi arvioitava objektiivisena merkittävyytenä. Käsittelyn mahdollisten seurausten informoinnissa korostuvat etenkin riskit rekisteröidyn oikeuksille ja vapauksille, ja se linkittyy näin ollen yleisen tietosuoja-asetuksen tietosuojan riskiperusteiseen lähestymistapaan. Logiikasta annettavat merkitykselliset tiedot tulisi tulkita subjektiivisesti ottaen huomioon viestinnän kohteena olevien rekisteröityjen ymmärryksen taso. Sisällöltään nämä tiedot voivat olla hyvin monimuotoisia.

Etenkin koneoppivat algoritmiset päätöksentekojärjestelmät ovat toimintalogiikaltaan monimutkaisia. Yleisen tietosuoja-asetuksen vaatimus ymmärrettävästä tiedon muodosta ja viestinnässä käytetyn kielen yksinkertaisuudesta on ristiriidassa tietosisällön väistämättömän monimutkaisuuden kanssa. Tiedot on tarpeen esittää riittävän yksityiskohtaisesti, jotta rekisteröity voi niiden perusteella arvioida päätöksenteon oikeellisuutta, mutta ei siinä laajuudessa, että viestintä aiheuttaisi informaatioähyä. Rekisterinpitäjä tulee viestinnässään tarkkaan punnita antaako se yhtäältä tarpeeksi ymmärrettävää ja toisaalta riittävän yksityiskohtaista ja määrältään riittävää tietoa.

Tiedon käytännön informointiin vaikuttaa ennen kaikkea vaatimus tiedon helposta saatavuudesta. Rekisterinpitäjiä suositellaan kerroksittaiseen informointiin, joka huomioi rekisteröityjen vaihtelevat tiedontarpeet. Esimerkkeinä tällaisista viestinnän käytännön sovellutuksista tutkielmassa esitellään toimijakeskeiset selitysmallit ja interaktiiviset selitystyökalut. Viestinnässä on myös mahdollista hyödyntää tietosuojaa koskevaan vaikutustenarviointiin sisältyvää tietoa.

Avainsanat: tietosuoja, läpinäkyvyys, perusoikeudet, EU-oikeus, automaattinen päätöksenteko, algoritmit

Sisällys

Sisällys	III
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XVII
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymys	2
1.2 Tutkimusmenetelmä, pääasiallinen lähdeaineisto ja keskeisimmät rajaukset	3
1.3 Tutkielman rakenne.....	5
2 Tietosuojasääntely Euroopassa	7
2.1 Yleinen tietosuoja-asetus ja eräiden käsitteiden määrittely.....	8
3 Automaattinen päätöksenteko	11
3.1 Automatisoidut yksittäispäätökset yleisessä tietosuoja-asetuksessa.....	11
3.1.1 Automatisoidun yksittäispäätöksen määritelmä	15
3.2 Päätöksiä tekevät algoritmit.....	19
4 Henkilötietojen läpinäkyvä käsittely	22
4.1 Rekisteröidyn oikeus saada tietoa henkilötietojensa käsittelystä ja oikeus saada pääsy häntä koskeviin tietoihin	23
4.1.1 Artiklat 13 ja 14: toimitettavat tiedot, kun henkilötietoja kerätään tai saadaan.....	24
4.1.2 Artikla 15: oikeus saada pääsy tietoihin	26
4.2 Tiedonsaannin ajankohta ja oikeus selitykseen	28
4.3 Tiiviin esittämisen, ymmärrettävyyden ja selkeän ja yksinkertaisen kielen vaatimus.....	31
4.4 Informointivelvollisuudesta poikkeaminen.....	34
4.4.1 Rekisteröity on jo saanut tiedot	34
4.4.2 Mahdottomuus tai kohtuuton vaiva	35
4.4.3 Kolmannen oikeuksien tai vapauksien loukkaaminen	37
4.4.4 Unionin oikeuteen tai kansalliseen lainsäädäntöön perustuva rajoittaminen	40
5 Automaattisesta päätöksenteosta annettavat tiedot	42

5.1	Käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset rekisteröidylle	44
5.2	Merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta	47
5.2.1	Merkityksellisten tietojen tietosisältö	47
5.2.2	Tiedon kontekstisidonnaisuudesta.....	52
5.2.3	Lähdekoodi merkityksellisenä tietona.....	54
5.3	Tietosuoja koskevan vaikutustenarvioinnin suhde informointivelvollisuuteen.....	56
6	Tietojen antaminen käytännössä	60
6.1	Informointikäytännöistä.....	60
6.2	Kaksi esimerkkiä kontekstisidonnaisuuden huomioivasta informointitavasta	63
7	Johtopäätökset	66

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut 2011.
- Albu, Oana Brindusa – Flyverbom, Mikkel, Organizational Transparency: Conceptualizations, Conditions, and Consequences. *Business & Society* 58 (2) 2019, s 268–297.
- Ananny, Mike – Crawford, Kate, Seeing without knowing: Limitations of the transparency ideal and its application to algorithmic accountability. *New media & society* 20 (3) 2018, s. 973–989.
- Bayamlioglu, Emre, The right to contest automated decisions under the General Data Protection Regulation: Beyond the so-called “right to explanation”. *Regulation & Governance* 2021, early view.
- Begoli, Edmon – Bhattacharya, Tanmoy – Kusnezov, Dimitri, The need for uncertainty quantification in machine-assisted medical decision making. *Nature machine intelligence* 1 (1) 2019, s. 20–23.
- Bianchi, Andrea, On Power and Illusion: The Concept of Transparency in International Law, s. 1–20 teoksessa Andrea Bianchi (toim.), *Transparency in International Law*. Cambridge University Press 2013.
- Bincoletto, Giorgia, Supreme Court of Cassation on Automated Decision Making: Invalid Consent if an Algorithm is Not Transparent. *European Data Protection Law Review* 7 (2) 2021, s. 248–253.
- Binns, Reuben, Human Judgment in algorithmic loops: Individual justice and automated decision-making. *Regulation & Governance* 16 2022, s. 197–211.
- Binns, Reuben – Veale, Michael, Is that your final decision? Multi-stage profiling, selective effects, and Article 22 of the GDPR. *International Data Privacy Law* 11 (4) 2021, s. 319–332.
- Brevini, Benedetta – Pasquale, Frank, Revisiting the Black Box Society by rethinking the political economy of big data. *Big data & society* 7 (2) 2020.
- Brkan, Maja, The Unstoppable Expansion of EU Fundamental Right to Data Protection. *Little Shop of Horrors? Maastricht journal of European and comparative law* 23 (5), 2016 s. 812–841.
- Brkan, Maja, Do algorithms rule the world? Algorithmic decision-making and data protection in the framework of the GDPR and beyond. *International Journal of Law and Information Technology* 27 (2) 2019, s. 91–121.

- Brkan, Maja – Bonnet, Grégory, Legal and Technical Feasibility of the GDPR’s Quest for Explanation of Algorithmic Decisions: of Black Boxes, White Boxes and Fata Morganas. *European Journal of Risk Regulation* 11 (1) 2020, s.18–50.
- Brkan, Maja – Claes, Monica – Rauchegger, Clara, European fundamental rights and digitalization. *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 27 (6) 2020, s. 697–704.
- Bygrave, Lee A., *Minding the Machine v2.0*, s. 248–262 teoksessa Yeung, Karen – Lodge, Martin, *Algorithmic Regulation*. Oxford University Press 2019.
- Carabantes, Manuel, Black-box artificial intelligence: an epistemological and critical analysis. *AI & society* 35 (2) 2019, s. 309–317.
- Collado-Rogriguez, Noelia – Kohl, Uta, All Data Is Credit Data: Personalised Consumer Credit Score and Anti-Discrimination Law, s. 124–141 teoksessa Kohl, Uta – Eisler, Jacob, *Data-Driven Personalisation in Markets, Politics and Law*. Cambridge University Press 2021.
- Colonna, Liane, In Search of Data Protection’s Holy Grail Applying Privacy by Design to Lifelogging Technologies, s. 173–208 teoksessa Hallinan, Dara – Leenes, Ronald – Gutwirth, Serge – De Hert, Paul (toim.), *Data Protection and Privacy: Data Protection and Democracy*. Hart Publishing 2020.
- Dalla Corte, Lorenzo, A Right to a Rule: On the Substance and Essence of the Fundamental Right to Personal Data Protection, s. 27–58 teoksessa Hallinan, Dara – Leenes, Ronald – Gutwirth, Serge – De Hert, Paul (toim.), *Data Protection and Privacy: Data Protection and Democracy*. Hart Publishing 2020.
- Demetzou, Katerina, Data Protection Impact Assessment: A tool for accountability and the unclarified concept of ‘high risk’ in the General Data Protection Regulation. *Computer Law & Security Review* 35 (6) 2019, s. 105342.
- Demetzou, Katerina, Risk to the ‘Rights and Freedoms’: A Legal Interpretation of the Scope of Risk under the GDPR s. 127–144 teoksessa Hallinan, Dara – Leenes, Ronald – Gutwirth, Serge – De Hert, Paul (toim.), *Data Protection and Privacy: Data Protection and Democracy*. Hart Publishing 2020.
- Diakopoulos, Nicholas, Transparency, s. 197–213 teoksessa Dubber, Markus – Pasquale, Frank – Das, Sunit (toim.), *The Oxford handbook of ethics of AI*. Oxford University Press 2020.
- Edwards, Lilian – Veale, Michael, Enslaving the Algorithm: From a “Right to an Explanation” to a “Right to Better Decisions”? *IEEE security & privacy* 16 (3) 2018 s. 46–54.
- Enarsson, Therese – Enqvist, Lena – Naarttijärvi, Markus, Approaching the human in the loop – legal perspectives on hybrid human/algorithmic decision-making in

- three contexts. *Information & Communications Technology Law* 31 (1) 2022, s. 123–153.
- Fernandes, Marta – Vieira, Susana M. – Leite, Francisca – Palos, Carlos – Finkelstein, Stan – Sousa, João M.C, *Clinical Decision Support Systems for Triage in the Emergency Department using Intelligent Systems: a Review. Artificial Intelligence in Medicine* 102 2020, s. 101762.
- Florini, Ann, *The Right to Know: Transparency for an Open World*. Columbia University Press 2007.
- Fourcade, Marion – Healy, Kieran, *Classification situations: Life-chances in the neoliberal era. Accounting, Organizations and Society* 38 (8) 2013, s. 559-572.
- Fuster, Gloria González, *The Emergence of Personal Data Protection As a Fundamental Right of the EU*. Springer 2014.
- Gil González, Elena – de Hert, Paul, *Understanding the legal provisions that allow processing and profiling of personal data—an analysis of GDPR provisions and principles. ERA Forum* 19 (4) 2019, s. 597–621.
- Goodman, Bryce – Flaxman, Seth, *European Union regulations on algorithmic decision-making and a “right to explanation”*. *The AI Magazine* 38 (3) 2017, s. 50–57.
- Hakkarainen, Jenni – Koulu, Riikka – Markkanen, Kalle, *Läpinäkyvät algoritmit? lähdekoodin julkisuus ja laillisuuskontrolli hallinnon digitalisaatiossa. Edilex* 2020/18. (<https://www.edilex.fi/artikkelit/21042>, Luettu 24.4.2022).
- Hou, Ying – Bao, Mei-Ling – Wu, Chen-Jiang – Zhang, Jing – Zhang, Yu-Dong – Shi, Hai-Bin , *A machine learning-assisted decision-support model to better identify patients with prostate cancer requiring an extended pelvic lymph node dissection. BJU international* 124 (6) 2019-12, s. 972–983.
- Innerarity, Daniel, *Making the black box society transparent. AI & Society* 36 2021, s. 975–981.
- IT Governance Privacy Team, *EU General Data Protection Regulation (GDPR) - An Implementation and Compliance Guide. 4., uudistettu painos*. IT Governance Publishing Ltd 2020.
- Jančiūtė, Laima, *EU Data Protection and ‘Treaty-base Games’: When Fundamental Rights are Wearing Market-making Clothes*, s. 1–32 teoksessa Leenes, Ronald – van Brakel, Rosamunde – Gutwirth, Sege – De Hert, Paul (toim.), *Data Protection and Privacy, Volume 10: The Age of Intelligent Machines*. Bloomsbury Publishing Plc 2017.
- Kaltheuner, Frederike – Bietti, Elettra, *Data is power: Towards additional guidance on profiling and automated decision-making in the GDPR. Journal of Information Rights, Policy and Practice*, 2 (2) 2018.

- Kamarinou, Dimitra – Millard, Christopher – Singh, Jatinder, Machine Learning with Personal Data, Legal Studies Research Paper 247/2016. Queen Mary University of London, School of Law 2016.
- Kamarinou, Dimitra – Millard, Christopher – Singh, Jatinder, Machine Learning with Personal Data, s. 89–114 teoksessa Leenes, Ronald – van Brakel, Rosamunde – Gutwirth, Sege – De Hert, Paul (toim.), Data Protection and Privacy, Volume 10: The Age of Intelligent Machines. Bloomsbury Publishing Plc 2017.
- Kaminski, Margot E – Malgieri, Gianclaudio, Algorithmic impact assessments under the GDPR: producing multi-layered explanations. International data privacy law 8 (6) 2021, s. 125–144.
- Karanasiou, Argyro – Pinotsis, Dimitris, A Study into the Layers of Automated Decision-making: Emergent Normative and Legal Aspects of Deep Learning. International Review of Law, Computers & Technology 31 (2) 2017, s. 170–187.
- Kolasa, Katarzyna – Redekop, Ken – Berler, Alexander – Zah, Vladimir – Asche, Carl, Future of Data Analytics in the Era of the General Data Protection Regulation in Europe. PharmacoEconomics 38 (10) 2020, s. 1021–1029.
- Koskinen, Ida, Koneoppiminen ja EU:n yleisen tietosuojasetuksen vaatimus lainmukaisesta, kohtuullisesta ja läpinäkyvästä käsittelystä. Defensor Legis 2/2018, s. 240–256.
- Koulu, Riikka, Digitalisaatio ja algoritmit – oikeustiede hukassa? Lakimies 7–8/2018, s. 840–867.
- Kroll, Joshua A – Huey, Joanna – Barocas, Solon – Felten, Edward W – Reidenberg, Joel R – Robinson, David G – Yu, Harlan, Accountable Algorithms. University of Pennsylvania Law Review 165 (3) 2017, s. 633–705.
- Kuner, Christopher – Cate, Fred H. – Millard, Christopher – Svantesson, Dan Jerker B. – Lynskey, Orla, Risk management in data protection. International Data Privacy Law 5 (2) 2015, s. 95–98.
- Kuner, Christopher – Svantesson, Dan Jerker B. – Cate, Fred H. – Lynskey, Orla – Millard, Christopher, Machine learning with personal data: is data protection law smart enough to meet the challenge? International Data Privacy Law 7 (1) 2017, s. 1–2.
- Lavapuro, Juha, Digitaalinen valta ja valtiosääntötutkimuksen tulevaisuus. Lakimies 2/2019, s. 221–227.
- Lynskey, Orla, Article 8: The Right to Data Protection, s. 353–370 teoksessa Bobek, Michal – Adams-Prassl, Jeremias (toim.), The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States. Hart Publishing 2020.
- Malgieri, Gianclaudio – Comandé, Giovanni, Why a Right to Legibility of Automated

Decision-Making Exists in the General Data Protection Regulation.
International Data Privacy Law 7 (4) 2017, s. 243–265.

Mitchell, Margaret – Wu, Simone – Zaldivar, Andrew – Barnes, Parker – Vasserman, Lucy – Hutchinson, Ben – Spitzer, Elena – Inioluwa, Deborah Raji – Gebru, Timnit, Model Cards for Model Reporting. Proceedings of FAT '19: Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAT '19), January 29–31 2019.

Mittelstadt, Brent – Allo, Patrick – Taddeo, Mariarosaria – Wachter, Sandra – Floridi, Luciano, The ethics of algorithms: Mapping the debate. Big data & society 3 (2) 2016, s. 1–21.

Mourby, Miranda – Cathaoir, Katharina Ó – Bjerre Collin, Catherine, Transparency of machine-learning in healthcare: The GDPR & European health law. Computer Law & Security Review (43) 2021, s. 105611–105611.

Mouzakiti, Foivi, Transborder Data Flows 2.0: Mending the Holes of the Data Protection Directive. European Data Protection Law Review 1 (1) 2015, s. 39–51.

Orwat, Carsten, Risks of Discrimination Through the Use of Algorithms. Federal Anti-Discrimination Agency – Germany 2020.

Pasquale, Frank, The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information. Harvard University Press 2015.

Rudin, Cynthia, Stop explaining black box machine learning models for high stakes decisions and use interpretable models instead. Nature Machine Intelligence 1 (5) 2019, s. 206–2015.

Russell, Stuart J., Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4., uudistettu painos. Pearson 2014.

Sankari, Suvi – Koulu, Riikka – Hakkarainen, Jenni. Lakimies, 1/2022, s. 185–191.

Selbst, Andrew – Powles, Julia, Meaningful Information and the Right to Explanation. International Data Privacy Law 7 (4) 2017, s. 233–242.

Sovrano, Francesco – Vitali, Fabio – Palmirani, Monica, Modelling GDPR-Compliant Explanations for Trustworthy AI, s. 219–233 teoksessa Kö, Andrea – Francesconi, Enrico – Tjoa, A. – Khalil, I. (toim.), Electronic Government and the Information Systems Perspective. EGOVIS 2020. Lecture Notes in Computer Science 12394. Springer 2020.

Sovrano, Francesco – Vitali, Fabio – Palmirani, Monica, Making things explainable vs explaining: requirements and challenges under the GDPR, s. 169–182 teoksessa Rodríguez-Donce – Víctor, Palmirani – Monica, Araszkievicz – Michał, Casanovas, Pompeu – Pagallo, Ugo – Sartor Giovanni (toim.), AI Approaches to the Complexity of Legal Systems XI-XII. AICOL 2020, AICOL

- 2018, XAILA 2020. Lecture Notes in Computer Science, 13048. Springer 2021.
- Taylor, Roger, No Privacy without Transparency, s. 63–88 teoksessa Leenes, Ronald – van Brakel, Rosamunde – Gutwirth, Sege – De Hert, Paul (toim.), Data Protection and Privacy, Volume 10: The Age of Intelligent Machines. Bloomsbury Publishing Plc 2017.
- Tene, Omer – Polonetsky, Jules, Big Data for All: Privacy and User Control in the Age of Analytics. Northwestern journal of technology and intellectual property 11 (5) 2013, s. 239–274.
- Torra, Vicenç, Data Privacy: Foundations, New Developments and the Big Data Challenge. Studies in Big Data 28. Springer 2017.
- Tuori, Kaarlo, Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström lakitieto 2000.
- Tutt, Andrew, An FDA for Algorithms. Administrative Law Review 69 (1) 2017, s. 83–123.
- van Ooijen, Iris – Vrabec, Helena, Does the GDPR Enhance Consumers' Control over Personal Data?: An Analysis From a Behavioural Perspective. Journal of consumer policy 42 (1) 2018, s. 91–107.
- Veale, Michael – Edwards, Lilian, Clarity, surprises, and further questions in the Article 29 Working Party draft guidance on automated decision-making and profiling. The computer law and security report 34 (2) 2018, s. 398–404.
- Voigt, Paul – von dem Bussche, Axel, The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. Springer 2017.
- Vrabec, Helena U., Data Subject Rights under the GDPR. Oxford University Press 2021.
- Wachter, Sandra – Mittelstadt, Brent – Floridi, Luciano, Why a right to explanation of automated decision-making does not exist in the general data protection regulation. International Data Privacy Law. 7 (2) 2017, s. 76–99.
- Wachter, Sandra – Mittelstadt, Brent – Russell, Chris, Counterfactual explanations without opening the black box: automated decisions and the GDPR, Harvard Journal of Law & Technology 31 (2) 2018, s. 841–888.
- Wagner, Ben, Liable, but Not in Control? Ensuring Meaningful Human Agency in Automated Decision-Making Systems. Policy & Internet 11 (1) 2019, s. 104–122.
- Weller, Adrian, Transparency: Motivations and Challenges, s. 23–40 teoksessa Samek, Wojciech – Montavon, Grégoire – Vedaldi, Andrea – Hansen, Lars Kai – Müller, Klaus-Robert (toim.), Explainable AI: Interpreting, Explaining and Visualizing Deep Learning. Springer 2019.

Virallislähteet

AI HLEG, Luotettavaa tekoälyä koskevat eettiset ohjeet 2019.

AI HLEG, Assessment List for Trustworthy Artificial Intelligence (ALTAI) for self-assessment 2020.

Castelluccia, Calude – Le Métaye, Daniel, Understanding algorithmic decision-making: Opportunities and challenges. European Parliamentary Research Service, Scientific Foresight Unit (STOA), Euroopan parlamentti 2019.

Centre for Data Ethics and Innovation, Review into bias in algorithmic decision-making 2020.

COM(2021) 206. Euroopan komission ehdotus asetukseksi tekoälyä koskevista yhdenmukaistetuista säännöistä (tekoälysäädös) ja tiettyjen unionin säädösten muuttamisesta.

Euroopan komissio, Tietosuojauudistus vahvistaa kansalaisten oikeuksia. Oikeus- ja kuluttaja-asioiden pääosasto 2016.

Euroopan komissio, Algorithms and human rights - Study on the human rights dimensions of automated data processing techniques and possible regulatory implications (2018). Council of Europe study DGI(2017)12. Laatinut Committee of experts on internet intermediaries (MSI-NET) 2017.

Euroopan komissio 2021 I

Euroopan komissio, Eurobarometri: Eurooppalaiset kannattavat digitaalisia periaatteita 2021.

Euroopan komissio 2021 II

Euroopan komissio, Valkoinen kirja tekoälystä – Eurooppalainen lähestymistapa huippuosaamiseen ja luottamukseen 2021.

Euroopan parlamentti, Päätöslauselma 2018/C 263/10 massadatan vaikutuksista perusoikeuksiin: yksityisyys, tietosuoja, syrjimättömyys, turvallisuus ja lainvalvonta (2016/2225(INI)) 2017.

Euroopan parlamentti, Faktatietoja Euroopan unionista 10/2021, Henkilötietojen suoja. Laatinut Maciejewski, Mariusz. 2021.

Euroopan tietosuojaneuvosto, Endorsement 1/2018 2018.

Euroopan tietosuojaneuvosto 2020 I

Euroopan tietosuojaneuvosto, Ohjeet 4/2019 25 artiklan mukaisesta sisäänrakennetusta ja oletusarvoisesta tietosuojasta 2020.

Euroopan tietosuojaneuvosto 2020 II

Euroopan tietosuojaneuvosto, Euroopan tietosuojaneuvoston strategia vuosille 2021–2023 2020.

Euroopan tietosuojaneuvosto 2021 I

Euroopan tietosuojaneuvosto, Guidelines 07/2020 on the concepts of controller and processor in the GDPR 2021.

Euroopan tietosuojaneuvosto 2021 II

Euroopan tietosuojaneuvosto, Guidelines 10/2020 on restrictions under Article 23 GDPR 2021.

Euroopan tietosuojaneuvosto, Guidelines 01/2022 on data subject rights - Right of access (julkisessa kuulemisessa 11.3.2022 saakka) 2022.

Euroopan tietosuojavaltuutettu, Assessing the necessity of measures that limit the fundamental right to the protection of personal data: A Toolkit 2017.

Euroopan unionin neuvosto, Euroopan unionin neuvoston säädöskäsikirja. Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto 2002.

Koulu, Riikka – Mäihäniemi, Beata – Kyyrönen, Vesa – Hakkarainen, Jenni – Markkanen, Kalle, Algoritmi päätöksentekijänä? Tekoälyn hyödyntämisen mahdollisuudet ja haasteet kansallisessa sääntely-ympäristössä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:44. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2019.

Luonnos hallituksen esitykseksi (HE-luonnos) julkisen hallinnon automaattista päätöksentekoa koskevaksi lainsäädännöksi

Oikeusministeriö, Lainkirjoittajan opas. Oikeusministeriön julkaisu 37/2013 2013.

Oikeusministeriö, Arviomuistio hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:14 2020.

Oikeusministeriö, Julkisen hallinnon automaattista päätöksentekoa koskeva lainsäädäntö: Työryhmämietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:7 2022.

PeVL 42/2016 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sivistysvaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle nuorisolaiksi.

PeVL 1/2018 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveystietojen toissijaisesta käytöstä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

WP29, Lausunto 4/2007 henkilötietojen käsitteestä 2007.

WP29, Riskiperusteisen lähestymistavan roolia koskeva tietosuojatyöryhmän lausunto 14/EN WP 218 2014.

WP29, Ohjeet tietosuojaa koskevasta vaikutustenarvioinnista ja keinoista selvittää ”liittykö käsittelyyn todennäköisesti” asetuksessa (EU) 2016/679 tarkoitettu ”korkea riski” 2017.

WP29 2018 I

WP29, Asetuksen 2016/679 mukaista läpinäkyvyyttä koskevat suuntaviivat 2018.

WP29 2018 II

WP29, Suuntaviivat automatisoiduista yksittäispäätöksistä ja profiloinnista asetuksen (EU) 2016/679 täytäntöön panemiseksi 2018.

Internetlähteet

Aluehallintoviraston verkkosivut, WCAG 2.1: lain vaatimukset.

<https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/digipalvelulain-vaatimukset/wcag-2-1/> (luettu 8.4.2022).

Amnesty International – Access Now, Toronto Declaration: Protecting the right to equality and non-discrimination in machine learning systems 2018.

<https://www.torontodeclaration.org/declaration-text/english/> (luettu 9.4.2022).

CIO:n verkkosivut. EU privacy law says companies need to explain the algorithms they use. <https://www.cio.com/article/230846/eu-privacy-law-says-companies-need-to-explain-the-algorithms-they-use.html> (luettu 27.2.2022).

Eduskunnan verkkosivut, Yleislainsäädäntö automaattiselle päätöksenteolle.

https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/yleislainsaadanto-automaattiselle-paatoksenteolle.aspx (luettu 27.3.2022).

Euroopan tietosuojaneuvoston verkkosivut. The CNIL's restricted committee imposes a financial penalty of 50 Million euros against GOOGLE LLC.

https://edpb.europa.eu/news/national-news/2019/cnils-restricted-committee-imposes-financial-penalty-50-million-euros_en (luettu 23.4.2022).

Google, Face Detection Model Card. <https://modelcards.withgoogle.com/face-detection#performance> (luettu 24.4.2022).

Hunton & Williams LLP; Centre for Information Policy Leadership, A Risk-based Approach to Privacy: Improving Effectiveness in Practice 2014.

https://www.informationpolicycentre.com/uploads/5/7/1/0/57104281/white_paper_1-a_risk_based_approach_to_privacy_improving_effectiveness_in_practice.pdf (luettu 25.4.2022)

ICO:n verkkosivut, The UK GDPR. <https://ico.org.uk/for-organisations/dp-at-the-end-of-the-transition-period/data-protection-and-the-eu-in-detail/the-uk-gdpr/> (luettu 26.4.2022).

ICO:n verkkosivut, What goes into an explanation? <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/key-dp-themes/explaining-decisions-made-with-artificial-intelligence/part-1-the-basics-of-explaining-ai/what-goes-into-an-explanation/> (luettu 18.4.2022).

ICO:n verkkosivut, What methods can we use to provide privacy information? <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/the-right-to-be-informed/what-methods-can-we-use-to-provide-privacy-information/> (luettu 4.4.2022).

ICO ja Alan Turing -instituutti, Project Explain interim report. 2019.

<https://ico.org.uk/media/about-the-ico/documents/2615039/project-explain-20190603.pdf> (luettu 23.3.2022).

RAND Corporation, Review of the European Data Protection Directive. Laatinut Robinsson, Neil – Graux, Hans – Botterman, Maarten – Valeri, Lorenzo. https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR710.html (luettu 15.3.2022).

Suomen avoimien tietojärjestelmien keskus COSS ry, Avoin lähdekoodi. <https://coss.fi/avoimuus/avoin-lahdekoodi/> (luettu 20.4.2022).

Tietosuojavaltuutetun toimiston verkkosivut, Kerro käsittelystä rekisteröidylle <https://tietosuoja.fi/rekisteroidyn-informointi> (luettu 13.4.2022).

Tietosuojavaltuutetun toimiston verkkosivut, Pseudonymisoidut ja anonymisoidut tiedot. <https://tietosuoja.fi/pseudonymisointi-anonymisointi> (luettu 10.4.2022).

Valtioneuvoston kanslia, Tekoälyn vinoumien välttäminen: suomalainen arviointikehikko syrjimättömille tekoälysovelluksille. <https://vnk.fi//1927382/tekoalyn-vinoumien-valttaminen-suomalainen-arviointikehikko-syrjimattomille-tekoalysovelluksille> (luettu 1.4.2022).

Verohallinnon verkkosivut, Automaattinen päätöksenteko verotuksessa. https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/verohallinnon_esittely/tietosuoja-ja-julkisuus/tietojen_kasittely_ja_tietosuoj/automaattinen-paatöksenteko/ (luettu 26.3.2022).

Verohallinnon verkkosivut, Tekoälyn eettiset periaatteet Verohallinnossa. https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/verohallinnon_esittely/toiminta/vastuullisuus/teko%C3%A4lyn-eettiset-periaatteet-verohallinnossa/ (luettu 26.3.2022).

Oikeustapaukset

C-73/07

Yhteisöjen tuomioistuin: C-73/07, Tietosuojavaltuutettu v. Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy. ECLI:EU:C:2008:727.

C-553/07

Yhteisöjen tuomioistuin: C-553/07, Rijkeboer. ECLI:EU:C:2009:293.

C-61/19

Euroopan unionin tuomioistuin: C-61/19, Orange România SA vastaan Autoritatea Națională de Supraveghere a Prelucrării Datelor cu Caracter Personal (ANSPDCP). ECLI:EU:C:2020:901.

Yhdistetyt asiat C-511/18, C-512/18 ja C-520/18

Euroopan unionin tuomioistuin (suuri jaosto): C-511/18, C-512/18 ja C-520/18, La Quadrature du Net ym. vastaan Premier ministre ym. ECLI:EU:C:2020:791.

Gaskin v. United Kingdom

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Gaskin v. United Kingdom, 10454/83, 07 July 1989. ECLI:CE:ECHR:1989:0707JUD001045483.

Roche v. United Kingdom

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Roche v. United Kingdom, 32555/96, 19 October 2005. ECLI:CE:ECHR:2005:1019JUD003255596.

Yonchev v. Bulgaria

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Yonchev v. Bulgaria, 12504/09, 07 December 2017. ECLI:CE:ECHR:2017:1207JUD001250409.

Lyhenteet

AI HLEG	<i>High-Level Expert Group on AI</i> , Euroopan komission kesäkuussa 2018 perustama riippumaton tekoälyä käsittelevä korkean tason asiantuntijaryhmä
CNIL	<i>Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés</i> , Ranskan kansallinen tietosuojan valvontaviranomainen
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
ICO	<i>Information Commissioner's Office</i> , Yhdistyneen kuningaskunnan tietosuojaviranomainen
POK	Euroopan unionin perusoikeuskirja
WP29	Tietosuojatyöryhmä WP 29

1 Johdanto

Ennen ihmiset tekivät toisiin ihmisiin vaikuttavia päätöksiä. Nyt tällaisia päätöksiä tekevät enenevässä määrin algoritmit. Päätöksenteon automatisoitumisella on ollut yhteiskuntaa muokkaavia vaikutuksia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa ihmisen vaihtuminen koneeseen on johtanut luottojen myöntämisen kasvuun. Algoritmit myöntävät luottoja suuremmalle ja taustaltaan heterogeenisemmälle joukolle ihmisiä kuin lihalliset kollegansa.¹ Luottopäätökset ovatkin yksi koneistetun päätöksenteon onnistuneimmista aluevaltauksista.² Algoritmit tekevät päätöksiä kuitenkin lukuisilla muillakin elämänalueilla, kuten kohdennetussa mainonnassa ja työhönotossa. Ne antavat tuomioita ja päättävät jopa hoitoon pääsystä.³

Koneistettu päätöksenteko asettaa moninaisia uhkia ihmisten perusoikeuksille, eikä kaikkia uhkia ole kyetty vielä edes tunnistamaan.⁴ Tämä on ongelma, sillä automaattisia päätöksiä tehdään usein katseilta piilossa,⁵ jolloin ihmisen kontrolli omiin tietoihinsa katoaa.⁶ Euroopan unionissa (EU) ihmisten kyky valvoa omia tietojaan on jo itsessään suojeltava perusoikeus.⁷ Lisäksi päätöksentekoprosessin läpinäkyvyys ja tietojen saaminen itseä koskevasta päätöksestä ovat edellytys päätöksen kyseenalaistamiselle⁸ mahdollistaen siten käytettävissä olevien jälkikäteisten oikeussuojakeinojen hyödyntämisen.

Läpinäkyvyys on keino tasoittaa vääristyneitä voimasuhteita. Sillä pyritään saavuttamaan yhdenvertaisuus päätöksentekijän (julkisyhteisön tai yksityisen toimijan) ja päätöksenteon kohteena olevan välillä.⁹ Lisäksi läpinäkyvyys paljastaa ja ehkäisee päätöksentekijän haitallisia tarkoituksia.¹⁰ Läpinäkyvyys linkittyy demokraattisen yhteiskuntajärjestelmän perusteisiin ja se nähdään nimenomaan länsimaiselle kulttuurille tyypillisenä ominaisuutena.¹¹

Digitalisaatioon liittyvät kysymykset eivät usein ole paikannettavissa yksittäisille oikeudenaloille haastaen siten oikeustieteen tutkimusperinteitä.¹² Tässä tutkielmassa

1 Fourcade – Healy 2013, s. 560

2 Esimerkiksi Collado-Rogriguez – Kohl 2021

3 Understanding algorithmic decision-making: Opportunities and challenges, s. 1

4 Euroopan komissio 2017, s. 3–4

5 Brevini – Pasquale 2020, s. 2

6 Vrabc 2021, s. 2

7 Euroopan komissio 2016

8 Castelluccia – Le Métaye 2019, s. 14

9 Vrabc 2021, s. 65

10 Ibid., s. 82

11 Bianchi 2013, s. 1 ja 4.

12 Koulu 2018, s. 842

automaatiota tarkastellaan perusoikeudellisesta näkökulmasta; ihmisen oikeutta tietoon ja sitä kautta päätöksenteon läpinäkyvyyttä. Jopa lähes 40 % EU:n kansalaisista eivät ole tietoisia siitä, että heidän yksityisyydensuojansa ulottuu myös verkkomaailmaan.¹³

Perustavanlaatuiselle lisätiedolle on siis vielä digiaikanakin tilausta.

Kuten sanottu, läpinäkyvyyden vaarantumisen riski on ilmeinen silloin, kun päätöksen tekee ihmisen sijasta kone. Digitalisoituminen saattaa siirtää valtaa enenevässä määrin valvotuista päätöksentekomenettelyistä ”algoritmisen päätöksenteon sumuverhon taakse”.¹⁴ Sumuverhon hälventämiseksi on asetettu velvollisuus antaa tietoja päätöksentekoon liittyen. Tämä informointivelvollisuus on käsillä olevan tutkielman aiheena.

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymys

Tässä tutkielmassa tarkastelen rekisterinpitäjän¹⁵ informointivelvollisuutta¹⁶ liittyen automaattiseen päätöksentekoon. Pyrin selvittämään, mitä ja miten rekisterinpitäjän tulee luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta annetun asetuksen (EU) 2016/679 (jäljempänä *yleinen tietosuoja-asetus* tai *asetus*) nojalla kertoa rekisteröidylle¹⁷ asetuksessa tarkoitetuista automatisoiduista yksittäispäätöksistä.

Tarkastelu kohdistuu nimenomaan asetuksen artikloihin 13, 14 ja 15. Pyrin selvittämään, mitä automaattisesta päätöksenteosta informointi tulisi pitää sisällään, mitkä seikat vaikuttavat informoitavan tiedon sisältöön, millä tavoin tiedot tulisi rekisteröidylle antaa sekä millaisia käytännön toteutuksen mahdollistavia keinoja rekisterinpitäjä voi ja sen tulisi informoinnissa hyödyntää. Olen valinnut tarkastelun kohteeksi nimenomaan artikkelit 13–15, sillä ne muodostavat rekisteröidyn oikeuden tietoon, joka taas osaltaan mahdollistaa ideaalitulanteessa

¹³ Euroopan komissio 2021 I

¹⁴ Lavapuro 2019, s. 227

¹⁵ *Rekisterinpitäjällä* tarkoitetaan ”luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä, viranomaista, virastoa tai muuta elintä, joka yksin tai yhdessä toisten kanssa määrittelee henkilötietojen käsittelyn tarkoitukset ja keinot”. Yleinen tietosuoja-asetus artikla 4(1)(7)

¹⁶ Yleinen tietosuoja-asetus ei tunne termiä *informointivelvollisuus*. Kuitenkin esimerkiksi tietosuojavaltuutetun toimisto käyttää sitä viestinnässään (katso Tietosuojavaltuutetun verkkosivut, Kerro käsittelystä rekisteröidylle), joten sen käytön voi katsoa olevan ainakin jokseenkin vakiintunut. Informointivelvollisuus voidaan johtaa rekisteröidylle annetusta oikeudesta saada tietoja henkilötietojensa käsittelyyn liittyen. Rekisteröidyn oikeudesta saada tietoa henkilötietojensa käsittelystä saada pääsy häntä koskeviin tietoihin katso luku 4.1.

¹⁷ *Rekisteröidyllä* tarkoitetaan ”tunnistettua tai tunnistettavissa olevaa luonnollista henkilöä”. Yleinen tietosuoja-asetus artikla 4(1)(1).

läpinäkyvyyden toteutumisen.¹⁸ Lisäksi kaikkien kolmen artiklan sanamuoto automatisoiduista yksittäispäätöksistä annettujen tietojen suhteen on identtinen, minkä vuoksi niitä on mielestäni syytä käsitellä yhdessä.

Tutkimuskysymyksen, johon pyrin työssäni löytämään vastauksen, voi tiivistää seuraavasti:

Mitä tietoja rekisterinpitäjän tulee yleisen tietosuoja-asetuksen 13–15 artiklojen nojalla informoida rekisteröidylle automaattisesta päätöksenteosta ja millä tavoin tiedot tulisi rekisteröidylle informoida?

Tutkimuskysymys on siis kaksiosainen ja liittyy ensinnäkin tiedon sisältöön ja toiseksi tiedon informointitapaan. Tutkimuskysymyksen toinen osa informoinnin tavasta voidaan edelleen jakaa kahteen alakysymykseen:

1. Millaisessa muodossa informaatio tulee antaa?
2. Minkälaisia käytännön tapoja informoinnissa tulee hyödyntää?

1.2 Tutkimusmenetelmä, pääasiallinen lähdeaineisto ja keskeisimmät rajaukset

Hyödyntämäni tutkimusmenetelmä on lainopillinen. Lainoppi pyrkii oikeusnormien systematisointiin ja tulkitsemiseen.¹⁹ Sääntökeskeisellä lainopilla pyritään luomaan tulkinta säädösten sisällöstä ja sitä kautta saamaan informaatiota oikeusnormeista.²⁰ Tavoitteeni on muodostaa tulkinta koskien yleisen tietosuoja-asetuksen määräyksiä liittyen rekisterinpitäjän velvollisuuteen informoida rekisteröityä tämän henkilötietojen käsittelystä silloin, kun käsittelyyn sisältyy automaattista päätöksentekoa. Pyrin tulkitsemaan asetustekstiä oikeusvaltiolle tunnusomaisen²¹ ja yleisen tietosuoja-asetuksenkin edellyttämän läpinäkyvyyden periaatteen näkökulmasta.

Lainsäädännön osalta keskityn tulkitsemaan nimenomaan yleistä tietosuoja-asetusta. Muuta EU:n sääntelyä ei ole tässä työssä otettu lähemmän tarkastelun kohteeksi muuten kuin apuna

¹⁸ Rekisteröidyn oikeudesta tietoon katso luku 4.1. Läpinäkyvyydestä tietosuojaperiaatteena katso luku 4.

¹⁹ Tuori 2000, s. 303

²⁰ Aarnio 2011, s. 13

²¹ Tarkastelu ei kuitenkaan rajoitu julkisen vallan käytön läpinäkyvyyteen.

yleisen tietosuoja-asetuksen tulkinnassa. Poikkeuksen muodostaa vireillä oleva Euroopan komission antama ehdotus tekoälyasetukseksi COM(2021) 206, jota analysoin lyhyesti yleistä tietosuoja-asetusta täydentävänä sääntelynä. Samoin lähemmän tarkastelun ulkopuolelle jää EU:n jäsenvaltioiden kansallinen sääntely. Koska yleinen tietosuoja-asetus jättää jonkin verran liikkumavaraa kansallisille lainsäätäjille viittaa kuitenkin jäsenmaiden sääntelyyn esimerkinomaisesti siltä osin kuin tietosuoja-asetuksen harmonisoivasta tietosuojan yleiseurooppalaisesta tasosta on kansallisesti poikettu.

Huomioin yksityisyydensuojaan ja tietosuojaan vaikuttavina säädöksinä myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) ja EU:n perusoikeuskirjan (POK). Nämä säädökset eivät kuitenkaan ole tutkimuksen kohteena, vaan niihin viitataan yleisen tietosuoja-asetuksen tulkitsemiseksi ja tietosuojan perusoikeudellisen ulottuvuuden havainnollistamiseksi. Hyödynnän tulkinta-apuna myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ja Euroopan unionin tuomioistuimen (EUT) oikeuskäytäntöä. Käsittelen rajallisesti myös EU:n jäsenvaltioiden kansallista tietosuojaan liittyvää oikeuskäytäntöä. Viranomaislähteistä ehkä keskeisin on tietosuojatyöryhmä WP 29:n (WP29) ja Euroopan tietosuojaneuvoston²² antamat ohjeet ja suuntaviivat, joita hyödynnän yleisen tietosuoja-asetuksen tulkintamateriaalina. Toisena merkittävänä viranomaislähteenä ovat Euroopan komission asettaman tekoälyä käsittelevän korkean tason asiantuntijaryhmän (AI HLEG) antamat suositukset ja ohjeet.

Automaattinen päätöksenteko on tutkielmassa rajattu yleisen tietosuoja-asetuksen määritelmään automatisoidusta yksittäispäätöksestä ja käytän tässä tutkielmassa näitä kahta termiä tarkoittamaan samaa asiaa. Mielestäni automaattisen päätöksenteon ymmärtäminen ilmiönä edellyttää perustason tietämystä päätöksiä tekevien algoritmien toiminnasta. Taustaineistona sekä tiettyjen käsitteiden määrittelyssä olenkin rajallisesti hyödyntänyt tietojenkäsittelytieteiden kirjallisuutta, koska esimerkiksi tekniseltä toiminnaltaan eroavien algoritmien määrittely pelkän oikeustieteellisen kirjallisuuden valossa ei ole mahdollista. Kirjallisuuslähdemateriaali koostuu kuitenkin valtaosin oikeustieteellisestä kirjallisuudesta. Algoritmit sinänsä eivät ole tämän tutkielman aiheena, joten niiden toimintamekaniikan esittelyssä pysyttäydään hyvin perustasolla. Koska läpinäkyvyyden ongelmat liittyvät erityisesti koneoppiviin algoritmeihin,²³ keskitytään tässä tutkielmassa erityisesti niiden

²² WP29:stä ja Euroopan tietosuojaneuvostosta tarkemmin, katso luku 2.

²³ Koneoppivista algoritmeista, katso luku 3.2.

tekemiin päätöksiin. Yleisen tietosuoja-asetuksen mukaisesti en kuitenkaan ole sulkenut muiden kuin koneoppivien algoritmien tekemiä päätöksiä tarkastelun ulkopuolelle.

Tutkimuskysymyksen toisen osan 1. alakysymykseen liittyen yleinen tietosuoja-asetus asettaa lapset²⁴ erityisasemaan haavoittuvina rekisteröityinä. Esimerkiksi johdanto-osan 58 kappaleen mukaan lapset tarvitsevat erityistä suojelua, joten heihin kohdistuvan viestinnän on oltava niin yksinkertaista, että lapsen on helppo sitä ymmärtää. Tutkielman rajallisuuden vuoksi ei kuitenkaan ole mahdollista tarkastella lähemmin lapsille suunnatun viestinnän edellytyksiä. Samoin toiseen alakysymykseen liittyen asetus edellyttää muun muassa vammaisten henkilöiden erityistä huomioimista käytännön informointikeinoja valittaessa.²⁵ Tällaisiin viestinnän erityiskysymyksiin ei ole mahdollista syvemmin pureutua tämän tutkielman puitteissa.

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu seitsemästä erillisestä luvusta. Seuraavassa luvussa esittelen EU:n tietosuojasääntelyä keskittyen yleisen tietosuoja-asetuksen sisältöön ja asetuksen merkitykseen eurooppalaista tietosuojaa ohjaavana säädöksenä. Tietosuojasääntelyn esittelemisen jälkeen käsittelen automaattista päätöksentekoa ilmiönä sekä esitän tulinnan siitä, mitä automaattinen päätöksenteko tarkoittaa nimenomaan yleisen tietosuoja-asetuksen näkökulmasta. Automaattisen päätöksenteon yhteydessä käyn myös lyhyesti läpi automaatioissa hyödynnettävien algoritmien toimintamekaniikkaa. Luvussa 4 käsittelen läpinäkyvyyttä tietosuojaperiaatteena ja tutkimuskysymyksen toisen osan 1. alakysymystä tiedon antamisen muodosta. Toisaalta käsittelen neljännessä luvussa myös tutkimuskysymyksen ensimmäistä osaa arvioidessani informoinnin ajankohdan vaikutusta annettavan informaation sisältöön sekä tilanteita, jolloin informoinnin voi kokonaan jättää suorittamatta, eli joissa tietosisältö on nolla. Tutkielman viidennessä luvussa keskityn käsittelemään tutkimuskysymyksen ensimmäistä osaa, eli mitä tietoja automaattisesta käsittelystä rekisteröidylle on informointivelvollisuuden johdosta annettava. Viimeistä edellinen luku koostuu tutkimuskysymyksen toisen osan 2. alakysymyksen pohdinnasta. Luvussa arvioin informoinnin käytännön tapoja ja esitän kaksi käytännön esimerkkiä

²⁴ Lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, katso WP29 2018 I, s. 10.

²⁵ Katso esimerkiksi WP29 2018 I, s. 11 ja 13.

viestinnän toteuttamiseen. Viimeisessä luvussa kokoan yhteen tutkielmassa esiin tulleet havainnot.

2 Tietosuojasääntely Euroopassa

Eurooppalainen tietosuoja linkittyy läheisesti yksityisyyden ja perhe-elämän suojaan, joista on säädetty mm. EIS 8 artiklassa.²⁶ Yhteyden on vahvistanut EIT, joka on oikeuskäytännössään katsonut henkilötietojen suojan sisältyvän EIS 8 artiklan piiriin.²⁷ Siltikään tietosuoja ja oikeus yksityisyyteen eivät ole sama asia. Tietosuoja on oikeutena soveltamisalaltaan suppeampi eikä huomioi esimerkiksi fyysisiä uhkia yksityisyydelle.²⁸

EU:n nimenomaan henkilötietoja ja tietosuojaa koskeva sääntely on verrattain uutta.²⁹ Vuonna 1981 laadittiin Euroopan neuvoston yleissopimus nro 108 yksilöiden suojelusta henkilötietojen automaattisessa tietojenkäsittelyssä. Yleissopimuksen ”tarkoituksena on turvata henkilötietojen automaattisessa tietojenkäsittelyssä jokaiselle yksilölle hänen oikeutensa ja perusvapautensa ja erityisesti hänen oikeutensa yksityisyyteen”.³⁰ Vuonna 1995 annettiin Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 95/46/EY yksilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä ja näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta (jäljempänä *henkilötietodirektiivi*). Henkilötietodirektiivi oli EU:n tietosuojan kulmakivi aina yleisen tietosuoja-asetuksen voimaantuloon saakka,³¹ ja sen voimaan saattamisella Euroopasta tuli kertaheitolla tietosuojan edelläkävijä.³²

Tietosuoja on sisällytetty myös Euroopan unionin perusoikeuskirjaan (POK), jonka 8 artiklan mukaan oikeus henkilötietojen suojaan koskee jokaista ihmistä. POK hyväksyttiin osana Lissabonin sopimusta 2009, ja on näin ollen jäsenvaltiota velvoittavaa EU:n primäärioikeutta.³³ POK:n laatimisvaiheessa pyrittiin ottamaan huomioon teknologian mukanaan tuomat haasteet perusoikeuksille.³⁴ Alun perin vuonna 2000 laadittuna asiakirjana se on kuitenkin auttamatta jäänyt jälkeen teknologian nopeasti kehittyessä, mistä syystä digitalisaation asettamien perusoikeushaasteiden kohdalla sen määräyksiä tulisi soveltaa

²⁶ Vrabec 2021, s. 26

²⁷ Fuster 2014, s. 102-103. EIT on kiinnittänyt erityistä huomiota oikeuteen saada pääsy omiin tietoihinsa. Oikeudesta saada pääsy henkilötietoihin, katso luku 4.1.2.

²⁸ Vrabec 2021, s. 26

²⁹ Dalla Corte 2020, s. 28

³⁰ Euroopan parlamentti 2021, s. 2

³¹ Dalla Corte 2020, s. 33

³² Mouzakiti 2015, s. 39

³³ Vrabec 2021, s. 16. EU:n primäärioikeudella tarkoitetaan niitä kansainvälisiä jäsenmaiden välisiä sopimuksia, jotka muodostavat EU:n perustan.

³⁴ Jančiūtė 2017, s. 14

joustavasti.³⁵ Sekä EIT että EUT ovat oikeuskäytännössään soveltaneet perusoikeuskirjan 8 artiklaa ja etenkin EIT on tulkinnut sitä hyvinkin laajasti.³⁶ Sen sijaan jäsenmaiden tuomioistuinten soveltamiskäytäntö on ollut vaihtelevaa.³⁷

Henkilötietodirektiivin 29 artiklalla perustettu tietosuojatyöryhmä WP 29:llä (WP29) oli pitkään merkittävä rooli eurooppalaisen tietosuojasääntelyn tulkitsemisessa. WP29 on riippumaton EU:n työryhmä, joka käsitteli yksilöiden suojelua henkilötietojen käsittelyssä koskevia kysymyksiä yleisen tietosuoja-asetuksen soveltamisen aloittamiseen saakka. WP29 on antanut lukuisia ohjeita ja suuntaviivoja, joita hyödynnetään lähteinä myös tässä tutkielmassa.³⁸ Yleisen tietosuoja-asetuksen 68 artiklalla perustettiin Euroopan tietosuojaneuvosto, joka vastaa unioninlaajuisesta yhdenmukaisesta tietosuojasääntöjen soveltamisesta, ja joka korvasi WP29:n EU:n tietosuojasääntelyä koskevana ohjeita ja suosituksia antavana elimenä.³⁹

2.1 Yleinen tietosuoja-asetus ja eräiden käsitteiden määrittely

Vuonna 2018 alettiin soveltaa henkilötietodirektiivin korvannutta yleistä tietosuoja-asetusta. Toisin kuin henkilötietodirektiivi se on asetuksena jäsenvaltiota suoraan velvoittavaa sääntelyä, jättäen jäsenvaltioille kuitenkin tietyiltä osin liikkumavaraa antaa täydentävää kansallista lainsäädäntöä.⁴⁰ Asetus on myös direktiiviä huomattavasti laajempi. Henkilötietodirektiivissä oli yhteensä 34 artiklaa, kun taas asetus koostuu 99 artiklasta. Asetuksessa on lisäksi laaja 173 kappaletta käsittävä johdanto-osa. Toisin kuin artikloilla, EU-säädösten johdanto-osilla ei ole sitovaa oikeusvaikutusta.⁴¹ Sen sijaan niissä annetaan perustelut säädöksen antamiselle ja selostus valmisteluvaiheesta.⁴² Johdanto-osan kappaleilla on siis merkitystä sitovien artiklojen tulkinnan kannalta.

³⁵ Brkan et al. 2020, s. 704

³⁶ Vrabec 2021, s. 18 ja 20.

³⁷ Lynskey 2020, s. 355

³⁸ WP29:n antamat tulkintaohjeet koskevat henkilötietodirektiiviä, mistä syystä niitä ei suoraan voi soveltaa yleiseen tietosuoja-asetukseen. Euroopan tietosuojaneuvosto on kuitenkin hyväksynyt useita WP29:n antamia ohjeita ja suuntaviivoja, mukaan lukien tässä tutkielmassa viitatus läpinäkyvyyttä koskevat sekä automatisoiduista yksittäispäätöksistä ja profiloinnista sekä vaikutustenarvioinnista annetut suuntaviivat, katso Euroopan tietosuojaneuvosto 2018.

³⁹ Euroopan tietosuojaneuvosto, 2020 II

⁴⁰ Lynskey 2020, s. 355 ja Vrabec 2021, s. 29. Esimerkiksi rekisterinpitäjän informointivelvollisuudesta voidaan poiketa jäsenvaltioiden lainsäädännön perusteella. Informointivelvollisuudesta poikkeamisesta katso luku 4.4.

⁴¹ Euroopan unionin neuvosto 2002, s. 83

⁴² Oikeusministeriö 2013, s. 175

Yleistä tietosuoja-asetusta sovelletaan 2 artiklan 1 kohdan mukaan

henkilötietojen käsittelyyn, joka on osittain tai kokonaan automaattista, sekä sellaisten henkilötietojen käsittelyyn muussa kuin automaattisessa muodossa, jotka muodostavat rekisterin osan tai joiden on tarkoitus muodostaa rekisterin osa.

Asetusta sovelletaan siis aina henkilötietojen osittain tai kokonaan automatisoituun käsittelyyn sekä manuaaliseen jäseneltyyn tai sellaiseksi suunniteltuun käsittelyyn. Asetuksen johdanto-osan 15 kappaleen mukaan asetuksen soveltaminen ei ole riippuvainen esimerkiksi käsittelyssä hyödynnetystä tekniikasta. Näin ollen ei ole merkitystä sillä, onko kyse esimerkiksi valvontakameratallenteista tai sillä käsitelläänkö henkilötietoja IT-järjestelmissä taikka osana paperiarkistoa.

Asetusta sovelletaan, kun käsittelyn kohteena ovat *henkilötiedot*. Asetuksessa henkilötiedon käsite on laaja ja vastaa pitkälti henkilötietodirektiivin määritelmää. Asetuksen 4(1)(1) artiklan mukaan henkilötiedoilla tarkoitetaan ”kaikkia tunnistettuun tai tunnistettavissa olevaan luonnolliseen henkilöön” liittyviä tietoja.⁴³ Määritelmän tarkoituksena on ollut sisällyttää henkilötietojen alle mahdollisimman laaja joukko ihmiseen liittyviä tietoja, eikä sen tarkoituksena ei ole ollut rajata henkilötietoja tarkoittamaan ainoastaan arkaluontoisia tai korostuneen yksityisiä henkilötietoja.⁴⁴ Rajanveto henkilötiedon ja ei-henkilötiedon välillä ei aina ole yksinkertaista.⁴⁵ Rekisteröity voidaan käytettävissä olevien tietojen pohjalta tunnistaa joko suoraan tai epäsuorasti. 4(1)(1) artiklan mukaan rekisteröity on tunnistettavissa suoraan esimerkiksi nimen tai henkilötunnuksen perusteella ja epäsuorasti yhdistämällä esimerkiksi paikkatieto ja tieto henkilökohtaisesta ominaisuudesta, jolloin luonnollinen henkilö pystytään yksilöimään.

Johdanto-osan 18 kappaleen perusteella yleistä tietosuoja-asetusta ei kuitenkaan sovelleta luonnollisen henkilön yksinomaan henkilökohtaisen tai kotitaloutta koskevan toiminnan yhteydessä suoritettuun henkilötietojen käsittelyyn. Sen sijaan asetus tulee sovellettavaksi aina, kun kyse on jossakin muussa tarkoituksessa tehdystä käsittelystä. Käsittelyn ei siis tarvitse olla esimerkiksi kaupallisessa tarkoituksessa tehtyä.

⁴³ Henkilötiedon määritelmästä tarkemmin katso esimerkiksi WP29 2007.

⁴⁴ Demetzou 2020, s. 130

⁴⁵ Vrabec 2021, s. 31. Esimerkiksi IP-osoitteen voi katsoa olevan henkilötietoa niissä tapauksissa, joissa internetpalveluntarjoajalla on hallussaan liittymän haltijan osoitetieto, jonka se pystyy yhdistämään IP-osoitetietoon.

Rekisterinpitäjä saattaa kohdistaa henkilötietoihin sen kaltaisia peruuttamattomia toimenpiteitä, joiden seurauksena tiedot eivät enää ole sellaisia, että henkilö olisi niistä joko suoraan tai epäsuorasti tunnistettavissa. Tällöin ennen henkilötiedoiksi katsottuja tietoja ei enää luokitella henkilötiedoiksi eikä niihin sovelleta yleisen tietosuojasetuksen määräyksiä. Tällöin puhutaan anonymisoiduista tiedoista. Anonymisoituja tietoja hyödynnetään laajalti esimerkiksi tilastointi- ja tutkimustarkoituksissa.⁴⁶

Artiklan 24(1) mukaisesti rekisterinpitäjän tulee kyetä osoittamaan (ennen kaikkea valvontaviranomaiselle), että käsittelyssä noudatetaan asetuksen määräyksiä (nk. osoitusvelvollisuus). Määräysten rikkominen on asetuksessa sanktioitu ja esimerkiksi tämän tutkielman kohteena olevien 13–15 artiklojen rikkomisesta valvontaviranomainen voi 83(5)(b) artiklan nojalla määrätä enintään 20 000 000 milj. euron taikka euromäärältään 4 % yrityksen liikevaihtoa vastaavan hallinnollisen sakon.

⁴⁶ Tietosuojavaltuutetun toimiston verkkosivut, Pseudonymisoidut ja anonymisoidut tiedot

3 Automaattinen päätöksenteko

Tässä osiossa tarkastelen automaattista päätöksentekoa ilmiönä yleisen tietosuoja-asetuksen näkökulmasta sekä kuvaan lyhyesti koneen suorittaman päätöksenteon toimintamekaniikkaa käytännössä. Automaation tekemiin päätöksiin liittyvä sääntely ei ole yleisen tietosuoja-asetuksen mukanaan tuoma uudistus, vaan jo henkilötietodirektiivi yritti suitsia koneistetuista päätöksistä kumpuavia ongelmia.⁴⁷ Käytännössä automaattista päätöksentekoa koskeva henkilötietodirektiivin 15 artikla jäi kuitenkin merkitykseltään vähäiseksi.⁴⁸

3.1 Automatisoidut yksittäispäätökset yleisessä tietosuoja-asetuksessa

Yleisen tietosuoja-asetuksen 4 artiklassa on annettu 26 määritelmää asetuksessa käytetyistä termeistä. Lainsäätäjä on katsonut aiheelliseksi avata esimerkiksi sellaiset käsitteet kuin *henkilötiedot*, *pseudonymisoiminen*, *profilointi*, *kolmas osapuoli*, *terveystiedot*, *yritys* ja *tietoyhteiskunnan palvelut*. Sen sijaan 4 artikla ei sisällä automaattisen päätöksenteon määritelmää.

Suoraan annetun määrittelyn puuttuessa automaattisen päätöksenteon määritelmä voidaan johtaa yleisen tietosuoja-asetuksen 22 artiklan 1 kohdasta, joka käsittelee rekisteröidyn oikeutta saada ihmisen tekemä häntä koskeva oikeusvaikutteinen tai siihen verrattava päätös pelkän automaation tekemän päätöksen sijaan. Kyseinen kohta takaa rekisteröidylle oikeuden

olla joutumatta sellaisen päätöksen kohteeksi, joka perustuu pelkästään automaattiseen käsittelyyn, kuten profilointiin, ja jolla on häntä koskevia oikeusvaikutuksia tai joka vaikuttaa häneen vastaavalla tavalla merkittävästi.

Asetuksen johdanto-osan 71 kappale kertoo saman asian hieman eri sanoin. Sen mukaan ”[r]ekisteröidyllä olisi oltava oikeus olla joutumatta [sellaisen] päätöksen kohteeksi, joka on tehty yksinomaan automaattisen tietojenkäsittelyn perusteella, josta hänelle aiheutuu oikeudellisia vaikutuksia tai joka vaikuttaa häneen vastaavalla merkittäväällä tavalla”.

⁴⁷ Bygrave 2019, s. 249

⁴⁸ Ibid., s. 250

Artiklassa 22 mainitaan profilointi yhtenä automaattisen käsittelyn tyyppinä. Yleisen tietosuojasetuksen 4(26)(4) artiklassa annetun määritelmän mukaan profiloinnilla tarkoitetaan

mitä tahansa henkilötietojen automaattista käsittelyä, jossa henkilötietoja käyttämällä arvioidaan luonnollisen henkilön tiettyjä henkilökohtaisia ominaisuuksia, erityisesti analysoidaan tai ennakoitaan piirteitä, jotka liittyvät kyseisen luonnollisen henkilön työsuoritukseen, taloudelliseen tilanteeseen, terveyteen, henkilökohtaisiin mieltymyksiin, kiinnostuksen kohteisiin, luotettavuuteen, käyttäytymiseen, sijaintiin tai liikkeisiin.

Profilointi on ennen kaikkea luonnollisen henkilön arviointia, eikä pelkkä luokittelu sinällään ole profilointia.⁴⁹ Profiloinnissa yksittäiseen henkilöön yhdistetään suuremmalle joukolle tyypilliset ominaisuudet. Profiloinnin tuloksena syntyy uusi yksittäistä ihmistä kategorisoiva henkilötieto, jota hyödynnetään ennen kaikkea ennustamaan hänen tulevaa käyttäytymistään.⁵⁰ Käytännössä huomattava osa automatisoiduista yksittäispäätöksistä sisältää profilointia.⁵¹ Artiklan 22 viittaus profilointiin tulee kuitenkin tulkita ainoastaan esimerkinomaisesti eikä se rajaa profilointia sisältämättömiä automatisoituja yksittäispäätöksiä asetuksen soveltamisen ulkopuolelle.⁵²

Artikla 22 siis samalla määrittelee ja kieltää automatisoidut yksittäispäätökset. Vaikkakin automatisoitujen päätösten kieltäminen on artiklan tekstissä muotoiltu rekisteröidyn oikeudeksi, kyseistä oikeutta ei tule tulkita siten, että kieltäminen astuisi voimaan vasta rekisteröidyn vedotessa oikeuteensa, vaan kieltäminen on voimassa oletusarvoisesti.⁵³ Lainsäätäjä on siis katsonut automatisoidut yksittäispäätökset niin riskialttiiksi, että niiden tekeminen on lähtökohtaisesti kielletty. Onkin totta, että automatisoituihin päätöksentekojärjestelmiin liittyy aina riski virheellisestä päättelystä.⁵⁴ Lisäksi niiden käytön on katsottu olevan ihmisten tekemiä päätöksiä enemmän yksityisyydensuojaan puuttuvaa.⁵⁵ Suuremman riskialttiuden lisäksi automaation tekemä päätös ei teknisistäkään syistä ole verrattavissa ihmisen tekemään päätökseen. Algoritmin – myös koneoppivan⁵⁶ algoritmin – harkinta on pakostakin rajattua. Automaattiset päätöksentekosysteemit voivat ”kuvitella” ainoastaan sellaisia syy-

⁴⁹ WP29 2018 II, s. 7

⁵⁰ Gil González – de Hert 2019, s. 608

⁵¹ Esimerkiksi rahoituslaitoksen tehdessä luottopäätöksiä (taloudellisen tilanteen analysointi ja ennakointi)

⁵² Kamarinou et al. 2016 s. 7–8

⁵³ WP29 2018 II, s. 21

⁵⁴ Oikeusministeriö 2020, s. 12

⁵⁵ Euroopan tietosuojavaltuutettu 2017, s. 22 ja WP29 2018 II, s. 25

⁵⁶ Koneoppivista algoritmeista katso luku 3.2.

seuraussuhteita, joiden huomioon ottaminen on niiden suunnitteluvaiheessa mahdollistettu. Tämä johtuu jo siitä käytännön syystä, että systeemi on luotava rajalliseksi, koska liian monen ominaisuuden sisällyttäminen automaatioon, johtaa mallin toimimiseen väärin. Ihminen sen sijaan pystyy punnitsemaan ennalta määrittelemättömän määrän eri muuttujien merkityksiä osana yksittäistä päätöstä.⁵⁷ Jos siis jokin tietty muuttuja saakin tietyissä olosuhteissa ennalta-arvaamattoman painoarvon, pystyy ihminen ottamaan tällaisen muuttujan huomioon toisin kuin algoritmi.

Artiklan 22 kielto ei ole ehdoton. Artiklan 2 kohdan mukaan automatisoituja yksittäispäätöksiä saa tehdä edellyttäen, että päätös

- a) on välttämätön rekisteröidyn ja rekisterinpitäjän välisen sopimuksen tekemistä tai täytäntöönpanoa varten;
- b) on hyväksytty rekisterinpitäjään sovellettavassa unionin oikeudessa tai jäsenvaltion lainsäädännössä, jossa vahvistetaan myös asianmukaiset toimenpiteet rekisteröidyn oikeuksien ja vapauksien sekä oikeutettujen etujen suojaamiseksi; tai
- c) perustuu rekisteröidyn nimenomaiseen suostumukseen.

Viranomaisten päätökset perustuvat tyypillisesti suoraan lakiin.⁵⁸ Muiden rekisterinpitäjien tekemät automaattiset päätökset johtavat tyypillisesti joko sopimuksen tekemiseen tai tekemättä jättämiseen.⁵⁹ Asetuksesta ei käy ilmi, mitä tarkoitetaan *välttämättömyydellä* puhuttaessa rekisteröidyn ja rekisterinpitäjän välisestä sopimussuhteesta. Riskinä saattaa olla, että rekisterinpitäjä saisi vapaat kädet määritellä, milloin automatisoitu käsittely on välttämätöntä ja milloin ei.⁶⁰ On kuitenkin syytä huomioida, että edellytyksenä sopimussuhteen käytölle käsittelyn oikeusperusteena on rekisterinpitäjän kyky osoittaa automatisoidun käsittelyn välttämättömyys verrattuna muihin vähemmän yksityisyydensuojaan puuttuviin menetelmiin.⁶¹ Välttämättömyyttä ei tule tulkita

⁵⁷ Binns 2022, s. 202

⁵⁸ Suomessa esimerkiksi Verohallinto tekee vuosittain yli 15 miljoonaa päätöstä verotukseen liittyen. Kansaneläkelaitos puolestaan antaa vuosittain 2-3 miljoonaa automaattista etuuspäätöstä. (Verohallinnon verkkosivut, Automaattinen päätöksenteko verotuksessa ja Eduskunnan verkkosivut, Yleislainsäädäntö automaattiselle päätöksenteolle).

⁵⁹ Tyypiesimerkkinä luottopäätökset.

⁶⁰ Wachter et al. 2017, s. 94

⁶¹ Euroopan tietosuojavaltuutettu 2017, s. 22 ja WP29 2018 II, s. 25

ehdottomasti. Automatisoidun käsittelyn voidaan ajatella olevan välttämätöntä myös niissä tilanteissa, joissa käsittely jollakin vaihtoehtoisella tavalla aiheuttaisi kohtuutonta vaivaa.⁶²

Sopimussuhteen hyödyntäminen käsittelyn oikeusperusteena on rekisterinpitäjälle vaivattomampaa kuin lukuisten suostumusten hallinta.⁶³ Lisäksi suostumuksen käyttö on yleisessä tietosuoja-asetuksessa tarkasti säännelty, ja sen edellytykset luetellaan asetuksen 7 artiklassa. EUT korosti ratkaisussaan *Orange România SA vastaan ANSPDCP*⁶⁴ tietoisien suostumuksen edellyttävän laajaa rekisteröidyn etukäteistä informointia.

Informointivelvollisuus ulotettiin jopa tietoihin käsittelyyn liittyvistä olosuhteista. Italian korkein kassaatiotuomioistuin puolestaan tulkitsi ratkaisussaan 14381/2021, että rekisteröidyn antama suostumus ei ollut pätevä, koska rekisteröityjä ei oltu riittävästi informoitu profilointia suorittavan algoritmin toimintalogiikasta.⁶⁵ Suomessa perustuslakivaliokunta on suhtautunut penseästi suostumuksen käyttöön ainakin niissä tilanteissa, joissa suostumuksen nojalla puututaan haavoittuvassa asemassa olevan yksityisyydensuojaan taikka kun suostumuksen perusteella luovutetaan terveystietoja toiselle rekisterinpitäjälle käytettäväksi eri tarkoituksessa kuin mihin tiedot on alun perin kerätty.⁶⁶ Suostumuksen käyttämiseen saattaa siis liittyä rekisterinpitäjän näkökulmasta riskitekijöitä.

Mikäli automatisoitu yksittäispäätös tehdään, tulee rekisterinpitäjän 22 artiklan 3 kohdan mukaisesti huolehtia asianmukaisista suojoitoimista, joihin kuuluu vähintään oikeus vaatia luonnollisen henkilön suorittamaa käsittelyä sekä oikeutta oman kannan esittämiseen ja päätöksen riitauttamiseen.⁶⁷ Näistä suojoitoimista etenkin oikeus saada osallistettua luonnollinen henkilö tietojen käsittelyyn on tulkinnanvarainen. Asetuksen tekstistä ei käy ilmi, koskeeko oikeus jo ensimmäistä päätöstä vai vasta jälkikäteistä oikeutta saada

⁶² Gil González – de Hert 2019 s. 606

⁶³ Yleisen tietosuoja-asetuksen 7(1) artiklan mukaan rekisterinpitäjän on pystyttävä osoittamaan, että rekisteröity on antanut suostumuksen henkilötietojensa käsittelyyn. 7(3) artiklan mukaan rekisteröidyllä on oikeus peruuttaa suostumuksensa milloin tahansa.

⁶⁴ Euroopan unionin tuomioistuin: C-61/19, *Orange România SA vastaan Autoritatea Națională de Supraveghere a Prelucrării Datelor cu Caracter Personal (ANSPDCP)*. ECLI:EU:C:2020:901

⁶⁵ Bincoletto, 2021. Tapauksen merkitystä yleisen tietosuoja-asetuksen mukaisen suostumuksen edellytysten arvioinnissa vähentää se, että tapauksessa sovellettiin yleisen tietosuoja-asetuksen sijasta Italian kansallista tietosuojalainsäädäntöä ja jo kumottua EU:n henkilötietodirektiiviä.

⁶⁶ Katso esimerkiksi PeVL 42/2016 vp, jossa perustuslakivaliokunta arvioi nuoren tai tämän huoltajan antaman suostumuksen merkitystä nuoren tietojen luovuttamisessa etsivän nuoristyön toimijalle; ja PeVL 1/2018 vp, jossa perustuslakivaliokunnan arvioitavana oli terveystietojen suostumukseen perustuva luovuttaminen kehittämis- ja innovaatio toimintaan.

⁶⁷ Johdanto-osan 71 kappaleessa on suojoitoimet laajennettu käsittämään mm. asianmukaisten matemaattisten tai tilastollisten menetelmien käytön, virheriskin minimoinnin ja syrjinnän estämisen.

automaation tekemä päätös uudelleen luonnollisen henkilön käsiteltäväksi.⁶⁸ WP29 puhuu suuntaviivoissaan päätöksen uudelleentarkastelusta. Uudelleentarkastelun suorittavan henkilön ”olisi arvioitava perusteellisesti kaikkia merkityksellisiä tietoja, rekisteröidyn toimittamat lisätiedot mukaan luettuna”.⁶⁹ Tämän perusteella vaikuttaisi siltä, että oikeus saada luonnollinen henkilö mukaan käsittelyyn koskisi vasta jälkikäteistä oikeutta saada algoritmin tekemä päätös uudelleenarvioitavaksi.

3.1.1 Automatisoidun yksittäispäätöksen määritelmä

Palatkaamme automaattisen päätöksenteon määritelmään. Artiklan 22 1 kohdan perusteella näyttäisi siis siltä, että automaattiselle päätöksenteolle asetetaan kaksi edellytystä:

1. Päätöksen pitää syntyä siten, että päätökseen johtanut henkilötietojen käsittely on ollut pelkästään automaattista. Kyseessä on siis täysin automatisoitu prosessi, jossa pienikin ihmisen osallistuminen käsittelyyn, rajaisi kyseisen määritelmän mukaan päätöksen asetuksessa tarkoitetun automaattisen päätöksenteon ulkopuolelle.
2. Päätöksellä on oltava rekisteröityyn kohdistuvia oikeusvaikutuksia tai näitä vastaavia merkittäviä vaikutuksia.

Sen sijaan artikla ei ota kantaa siihen, onko kyseessä lopullinen päätös vai voiko päätös tarkoittaa myös itsenäistä algoritmin suorittamaa väliportaan toimenpidettä osana päätöksentekoprosessia.⁷⁰ Esimerkiksi lainahakemuksen käsittely saattaa edetä niin, että ensimmäisessä vaiheessa automaatio joko hyväksyy hakemuksen tai ohjaa sen ihmiselle, joka puolestaan joko hyväksyy tai hylkää hakemuksen.⁷¹ Tulisiko kyseisenlainen prosessi käsittää automatisoiduksi yksittäispäätökseksi, vaikka lopullisen päätöksen tekisi ihminen? Johdanto-osan 71 kappaleen sanamuoto ”olla joutumatta ... mahdollisesti toimenpiteen sisältämän päätöksen kohteeksi” tukee laajaa tulkintaa. Päätöksen tulisi näin ollen ymmärtää käsittävän lopullisen päätöksen lisäksi myös koneen suorittamat päätökseen tähtäävät välivaiheen toimenpiteet.⁷²

⁶⁸ Koulu et al. 2019, s. 91

⁶⁹ WP29 2018 II, s. 29

⁷⁰ Kamarinou et al. 2016, s. 12

⁷¹ Binns – Veale 2021, s. 321

⁷² Kamarinou et al. 2016, s. 12

Päätös, joka perustuu pelkästään automaattiseen käsittelyyn

Yllä olevan määritelmän ensimmäinen edellytys ei voi pitää paikkaansa. Asetuksen tarkoituksena ei ole voinut olla, että rekisterinpitäjä voisi välttyä toteuttamasta sille määrättyjä automaattiseen päätöksentekoon liittyviä suoja-toimia osallistamalla päätöksentekoon ihmistoimijan jossakin triviaalissa tai tekaistussa tehtävässä.⁷³ Jotta kyseessä ei olisi yleisessä tietosuojasetuksessa tarkoitettu automaattinen päätös, on ihmisen toiminnan käsittelyssä oltava merkityksellistä. Ihmistoimijan on kyettävä tekemään tosiasiallista punnintaa ja esimerkiksi kyseenalaistamaan algoritmin tuottamaa ja käsittelemää dataa.⁷⁴ Esimerkiksi Facebook-julkaisujen moderoinnissa hyödynnetään automaatiota, joka käytännössä tekee päätöksen siitä, julkaistaanko henkilön kirjoitusta vai ei. Näin siitä huolimatta, että Facebook hyödyntää työntekijöitä, jotka ”hyväksyvät” kirjoituksen julkaisemisen. Käytännössä työntekijällä ei kuitenkaan mahdollisuutta tosiasiasa arvioida kirjoituksen sisältöä mm. aikarajoitusten vuoksi, ja ihmismoderoinnin rooli on lähinnä jälkikäteinen.⁷⁵ Tämänkaltaisia päätöksiä kutsutaan myös kvasiautomaattisiksi.⁷⁶ Myös WP29 on linjannut, että esimerkiksi rekisterinpitäjän informointivelvollisuus automaattisen päätöksenteon osalta ulottuu pääsääntöisesti myös sellaisiin tapauksiin, joissa automatisoidut päätökset eivät välttämättä täysin täytä 22 artiklan 1 kohdan määritelmää.⁷⁷

Voidaan siis todeta, että automaattinen päätöksenteko ei tarkoita ainoastaan ”puhtaasti” automaattista käsittelyä, vaan se tulee ulottaa kattamaan tilanteet, joissa ihminen kumileimasimen lailla muodollisesti tekee päätöksen toimien kuitenkin tosiasiasa merkityksettömässä roolissa päätöksenteon kannalta. Luonnollisesti ihmisellä voi olla myös vähämerkityksinen rooli automatisoidun yksittäispäätöksen syntymisessä hänen esimerkiksi skannatessa asiakirjoja algoritmin hyödyntämään tietokantaan.⁷⁸

Sen sijaan soveltamisen ulkopuolelle jäävät sellaiset koneavusteiset päätökset, joissa algoritmin avulla saadaan päätöksentekoa tukevaa tietoa.⁷⁹ Terveystieteissä on saatu hyviä tuloksia koneoppivien algoritmien käytöstä päätöksenteon apuna. Automaatio voi esimerkiksi seuloa syöpähoitojen tarvetta⁸⁰, ja algoritmien onkin havaittu tuottavan jopa

⁷³ WP29 2018 II, s. 22

⁷⁴ Kaltheuner – Bietti 2018, s. 13-14

⁷⁵ Wagner 2019, s. 112-113

⁷⁶ Ibid., s. 111

⁷⁷ WP29 2018 II, s. 27

⁷⁸ Voigt – von dem Bussche 2017, s. 181

⁷⁹ Enarsson et al. 2022, s. 133

⁸⁰ Ks. esim. Hou et al. 2019

ihmisasiantuntijoita laadukkaampia analyyseja.⁸¹ Hallintopäätöksiä voidaan tehdä koneavusteisesti esimerkiksi siten, että algoritmi valmistelee päätösluonnoksen, jonka virkamies hyväksyy tehtyään siihen tarpeelliset muutokset.⁸²

Toisinaan puhutaan myös semiautomaattisista päätöksistä tai hybridipäätöksistä. Näillä tarkoitetaan päätöksiä, joiden tekemisessä automaatio ja ihminen toimivat interaktiivisessa vuorovaikutuksessa. Ihminen voi esimerkiksi valvoa algoritmin toimintaa ja korjata sen virheitä, mutta ihmisellä ei ole täyttä kontrollia jokaiseen automaation suorittamaan käsittelyvaiheeseen.⁸³ Ihmistoimijan aktiivisuuden määrää päätöksen syntyyn johtavassa käsittelyssä voi tietyissä tapauksissa olla vaikea arvioida. Näin ollen rajanveto koneavusteisten ja automaattisten päätösten välillä ei ole aina yksinkertaista, ja päätöksiä onkin tarpeen mukaan arvioitava tapauskohtaisesti.

Tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista paneutua rajanvetoon tarkemmin. Tärkeää on kuitenkin huomioida, että, kuten edellä totesin, sellaiset päätökset, joissa ihmisen toiminta on merkityksellisessä roolissa, jäävät 13–15 artiklojen soveltamisen ja tämän tutkielman tarkastelun ulkopuolelle.

Rekisteröityyn kohdistuvat oikeusvaikutukset tai näitä vastaavat merkittävät vaikutukset

Ollakseen yleisessä tietosuojasetuksessa tarkoitettu automaattinen päätös on päätöksellä oltava rekisteröityyn kohdistuvia oikeusvaikutuksia tai näitä vastaavia merkittäviä vaikutuksia. Yksilöön kohdistuvien oikeusvaikutusten on katsottu tarkoittavan julkishallinnon tai yksityisen sektorin toimijan rekisteröityyn kohdistamia oikeustoimia.⁸⁴ WP29 selventää, että vaikutusta on oltava henkilön laillisiin oikeuksiin, kuten ”yhdistymisvapauteen, äänioikeuteen tai oikeuteen ryhtyä oikeustoimiin” tai se voi muutoin vaikuttaa rekisteröidyn ”oikeudelliseen asemaan tai sopimusperusteisiin oikeuksiin”.⁸⁵ Esimerkkeinä WP29 luettelee päätökset, jotka johtavat

- sopimuksen peruuttamiseen,
- tietyn lakisääteisen sosiaalietuuden, kuten lapsilisän tai asumistuen, myöntämiseen tai epäämiseen taikka

⁸¹ Begoli et al. 2019, s. 21

⁸² Oikeusministeriö 2020, s. 11

⁸³ Enarsson et al. 2022, s. 126

⁸⁴ Voigt – von dem Bussche 2017, s. 182

⁸⁵ WP29 2018 II, s. 22

- maahantulokieltoon johonkin valtioon tai kansalaisuuden epäämiseen.⁸⁶

Huomionarvoista on, että asetuksen teksti ei ota kantaa siihen, onko oikeusvaikutteisella päätöksellä rekisteröidylle negatiivisia vai positiivisia vaikutuksia. Näin ollen oikeusvaikutteisen päätöksen negatiivisuudella tai positiivisuudella ei ole merkitystä arvioitaessa, onko kyseessä yleisessä tietosuoja-asetuksessa tarkoitettu automaattinen päätös vai ei.⁸⁷

Oikeusvaikutuksiin verrattavat merkittävät vaikutukset ovat vaikeammin määritettävissä ja niitä tulisi arvioida tapauskohtaisesti.⁸⁸ Rekisteröidyn omakohtainen kokemus päätöksen merkittävydestä voi vaihdella huomattavasti ihmisestä riippuen. Yksi tapa punnita, onko kyseessä merkittävä vaikutus vai ei, on arvioida, pitäisikö suuri joukko muita ihmisiä kyseistä päätöstä vaikutuksiltaan ainakin kohtalaisen merkittävänä.⁸⁹ Tällaisina voidaan tyypillisesti pitää päätöksiä, jotka vaikuttavat rekisteröityyn taloudellisesti tai sosiaalisesti negatiivisesti tai muutoin haittaavat tämän arkea.⁹⁰ Toisin kuin oikeusvaikutteisissa päätöksissä, vastaavalla tavalla merkittävässä päätöksissä vaikuttaisikin korostuvan nimenomaan päätöksen negatiiviset seuraukset rekisteröidylle. Yleisen tietosuoja-asetuksen johdanto-osan 71 kappaleessa mainitaan oikeusvaikutteisiin verrattavina päätöksinä online-luottihakemuksen automaattinen epääminen ja sähköisen rekrytoinnin käytännöt ilman ihmisen osallistumista. WP29 toteaa, että joka tapauksessa kyseessä tulee olla vakava vaikutus⁹¹, joten soveltamisen ulkopuolelle jäävät sellaiset triviaalit päätökset, joilla ei ole rekisteröidylle merkittäviä vaikutuksia.

Lisäksi on hyvä huomata, että algoritmin tekemällä päätöksellä voi olla hyvinkin merkittäviä vaikutuksia yksilöön tai ihmisjoukkoon, mutta rajautua silti yleisen tietosuoja-asetuksen soveltamisen ulkopuolelle. Asetuksen määräyksiä sovelletaan nimittäin ainoastaan automaatioon, joka pitää sisällään henkilötietojen käsittelyä. Esimerkiksi robottiauto voi automaattisen tietojenkäsittelyn seurauksena vahingoittaa tai jopa tappaa ihmisiä liikenteessä. Auton toimintaa ohjaavat algoritmit kuitenkin tyypillisesti käsittelevät henkilötietojen sijaan

⁸⁶ Ibid., s. 23

⁸⁷ Voigt – von dem Bussche 2017, s. 182

⁸⁸ Kamarinou et al. 2016, s. 12

⁸⁹ Ibid., s. 12

⁹⁰ Voigt – von dem Bussche 2017, s. 182

⁹¹ WP29 2018 II, s. 22

liikenteeseen, keliolosuhteisiin ja muihin teknisiin seikkoihin liittyviä tietoja.⁹² Pääasiassa kemikaaleihin liittyvää dataa käsittelevä hyönteismyrkkyä annosteleva automatisoitu järjestelmä saattaa päästää viljelytuotteisiin liikaa ihmisille haitallisia aineita ja aiheuttaa vakavia sairastumisia.⁹³ Näinkin kauaskantoista automaattista päätöksentekoa voidaan siis tehdä täysin läpinäkymättömästi.

3.2 Päätöksiä tekevät algoritmit

Automaattisen päätöksen tekee algoritmi. Tässä tutkielmassa on omaksuttu Koulun, Mähäniemen, Kyyrösen, Hakkaraisen ja Markkasen antama määritelmä algoritmile. Tämän mukaan algoritmi on ”vaiheittainen, ohjelmointikielinen tai matemaattinen kuvaus tai ohje siitä, kuinka jokin tehtävä tulee suorittaa tai kuinka ohjelmiston tulee reagoida”.⁹⁴ Päätöstä tehdessään algoritmi valitsee optimaalisen vaihtoehdon lukuisten mahdollisten vaihtoehtojen joukosta. Algoritmi perustaa ratkaisunsa sille syötettyyn dataan, josta se poimii ratkaisun kannalta merkitykselliset tiedot. Poiminta perustuu algoritmin sisältämään matemaattiseen kaavaan.⁹⁵

Tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista kuvata tarkemmin toimintamekanismeiltaan erityyppisten algoritmien päätöksentekoprosesseja. Algoritmien jaottelu ylätasolla on kuitenkin tarpeen, sillä automaattisen päätöksen tekevän algoritmin toimintamekaniikalla saattaa olla merkitystä arvioitaessa automatisoiduista yksittäispäätöksistä annettavien tietojen sisältöä ja esittämistapaa. Merkitystä vaikuttaisi olevan lähinnä sillä, onko automaattisessa päätöksenteossa hyödynnetty koneoppivaa algoritmia vai ei. Koneoppivien algoritmien päätöksentekomekaniikka voi nimittäin olla niin monimutkainen, että sen selittäminen saattaa käytännössä olla mahdotonta.⁹⁶ Pitkälle vietyjä koneoppivia algoritmeja onkin niiden vaikeaselkoisuuden vuoksi nimitetty kuvaavasti *black box* -algoritmeiksi.⁹⁷

⁹² Edwards – Veale 2018, s. 48

⁹³ Brkan – Bonnet 2020, s. 23

⁹⁴ Koulun et al. 2019, s. 21. Algoritmi voidaan määritellä monella tapaa. Esimerkiksi Oxford English Dictionary määrittelee algoritmin (‘*algorithm*’) seuraavasti: “*A procedure or set of rules used in calculation and problem-solving; (in later use spec.) a precisely defined set of mathematical or logical operations for the performance of a particular task*”. Em. määritelmä ei vaikuta huomioivan lainkaan koneoppivia algoritmeja, toisin kuin esimerkiksi Koulun ja muiden antama määritelmä.

⁹⁵ Karanasiou – Pinotsis 2017, s. 171

⁹⁶ Koskinen 2018, s. 240 ja Mittelstadt et al. 2016, s. 7

⁹⁷ Pasquale 2015, s. 3

Koneoppivalle algoritmille tyypillistä on sen koko ajan muuttuva luonne sen luodessa itselleen uutta säännöstöä. Tämän vuoksi koneoppivia algoritmeja onkin luonnehdittu *dynaamisiksi* erotuksena perinteisemmistä *staattisista* (*'fixed'*) algoritmeista.⁹⁸

Päätöksenteossa hyödynnettäviä staattisia algoritmeja kutsutaan myös *sääntöpohjaisiksi algoritmeiksi*, koska niiden tekemät päätökset pohjautuvat ihmisen antamiin valmiisiin säännöstöihin.⁹⁹

Sääntöpohjaisten algoritmien suorittamassa päätöksenteossa keskeisessä roolissa ovat siis nimenomaan valmiit algoritmille annetut säännöt, eli toimintaohjeet, jotka ohjaavat automaation suorittamaa prosessia.¹⁰⁰ Tästä syystä algoritmin toiminta on hyvin pitkälle ennakoitavissa, ja suunnittelijan on mahdollista tarkastella algoritmin päätöksentekoa askel askeleelta esimerkiksi virheen havaitsemiseksi ja korjaamiseksi.¹⁰¹ Koneoppivat algoritmit ovat päätöksentekomekaniikaltaan sääntöpohjaisia monimutkaisimpia,¹⁰² jolloin koko päätöksentekoprosessi saattaa hämärtyä.

Koneoppivien algoritmien päätöksentekomekaniikka perustuu niiden itsensä luomaan säännöstöön; kone ikään kuin *oppii* vanhan tiedon pohjalta, miten sen tulisi uuden sille syötetyn tiedon kanssa toimia. Koneoppimisella tarkoitetaan tyypillisesti sellaista menetelmää, jossa järjestelmä kykenee toimimaan itsenäisesti ilman ihmisen sille antamia tarkkoja toimintaohjeita.¹⁰³ Arkikielessä koneoppivia järjestelmiä kutsutaan usein myös tekoälyksi. Näillä kahdella asialla tarkoitetaan kuitenkin eri asioita.¹⁰⁴ Kuten sääntöpohjaiset algoritmit, myös koneoppivat algoritmit vaihtelevat toimintamekaniikaltaan eivätkä ne näin ollen muodosta yhtä yhtenäistä algoritmityyppiä.¹⁰⁵

Koneoppivaa algoritmia opetetaan *koulutusdatan* avulla. Koulutusdatalla tarkoitetaan järjestelmän kehitysvaiheessa algoritmille syötettävää tietomassaa, jota algoritmi itsenäisesti käy läpi etsien siitä säännönmukaisuuksia, yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia.¹⁰⁶ Tuloksena on

⁹⁸ Taylor 2017, s. 77

⁹⁹ Oikeusministeriö 2020, s. 11

¹⁰⁰ Koulu et al. 2019, s. 76

¹⁰¹ Tutt 2017, s. 93

¹⁰² Esimerkiksi Koulu et al. 2019, s. 132

¹⁰³ Koulu et al. 2019, s. 28

¹⁰⁴ Tekoälystä ja sen soveltamisesta katso esimerkiksi Russell 2014

¹⁰⁵ Esimerkiksi Torra 2017, s. 25–53 jaottelee koneoppivat algoritmit niiden säännönmuodostusperiaatteen perusteella klassifikaatioon ja regressioon perustuviin, ristivalidoiviin, klusterianalyttisiin, assosiaatioperiaatteen mukaisiin ja odotusarvon maksimoiviin (*expectation-maximization*).

¹⁰⁶ Koulu et al. 2019, s. 22

malli, jota algoritmi hyödyntää yksittäisten päätösten tekemisessä.¹⁰⁷ Toimiakseen halutulla tavalla on järjestelmälle annetun koulutusdatan määrän oltava riittävän suuri. Koneoppivien algoritmien yhteydessä puhutaankin usein nk. *big data*sta. Tällä tarkoitetaan sellaista valtavan suurta datan määrää, jota algoritmilta syötetään. Big dataa voidaan hyödyntää niin algoritmin kehitys- kuin soveltamisvaiheessa. Big datan käyttö on viime vuosikymmenen aikana lisääntynyt merkittävästi, millä on ollut suuria vaikutuksia päätöksentekoon esimerkiksi terveydenhuollossa.¹⁰⁸

Koneoppiva järjestelmä tarvitsee siis tarpeeksi dataa voidakseen muodostaa itselleen päätöksenteon edellyttämän säännösten. Koulutusdatan laadulla puolestaan on vaikutusta siihen, millaisia päätöksiä järjestelmä lopulta tuottaa. Mikäli koulutukseen käytetty tieto on jo lähtökohtaisesti syrjivää, tuottaa algoritmi syrjiviä päätöksiä. Alkuperäisessä datassa jokin ihmisryhmä voi olla yli- tai aliedustettuna, jolloin tämä vääristynyt representaatio heijastuu myös järjestelmän tuottamiin päätöksiin.¹⁰⁹ Syrjivien mallien luominen ei siis ole tahallista, vaan johtuu yhteiskunnassa valmiiksi olemassa olevista ja kerätyn tiedon sisältämistä syrjivistä elementeistä. Tähän ilmiöön on vaikea puuttua, mutta siihen tulee aktiivisesti kiinnittää huomiota jo datan keräämisvaiheessa sekä koko päätöksentekoprosessin ajan.¹¹⁰ Koneoppivien järjestelmien syrjivyyden huolenaihe, johon on kiinnitetty huomiota mm. Euroopan komission ehdotuksessa COM(2021) 206. Suomessa valtioneuvosto on puolestaan käynnistänyt kansallisen hankkeen vinoumien karsimismahdollisuuksien kartoittamiseksi.¹¹¹

Koulutusdata tulee käsitteenä erottaa niistä soveltamisvaiheen tietolähteistä, joita järjestelmä käsittelee muodostaessaan tietystä asiasta päätöksen.¹¹² Soveltamisvaiheessa järjestelmälle syötettyä tietoa kutsutaan *input data*ksi.¹¹³ Input dataa ovat esimerkiksi tiedot luotonhakijan varallisuudesta tai tapaturmavakuutusnottajan harrastuksista.

¹⁰⁷ Selbst – Powles, 2017, s. 239

¹⁰⁸ Kolasa et al. 2020, s. 1022

¹⁰⁹ Koskinen 2018, s. 245

¹¹⁰ Amnesty International – Access Now 2018, s. 6

¹¹¹ Valtioneuvoston kanslia, Tekoälyn vinoumien välttäminen: suomalainen arviointikehikko syrjimättömille tekoälysovelluksille

¹¹² Koulu et al. 2019, s. 81

¹¹³ Orwat 2020, s. 11

4 Henkilötietojen läpinäkyvä käsittely

Läpinäkyvyys on yksi yleisen tietosuoja-asetuksen 5 artiklan 1 kohdassa luetelluista tietosuojaperiaatteista. Sen mukaan henkilötietoja on ”käsiteltävä ... rekisteröidyn kannalta läpinäkyvästi”. Läpinäkyvyyden lisäksi henkilötietojen suhteen noudatettavia periaatteita ovat *lainmukaisuus, kohtuullisuus, käyttötarkoitussidonnaisuus, tietojen minimointi, täsmällisyys, säilytyksen rajoittaminen sekä eheys ja luottamuksellisuus*.

Läpinäkyvyys voidaan ymmärtää monessa eri merkityksessä. Se voi olla pelkkää informaation välittämistä, jossa otetaan huomioon tiedon laatu, määrä ja asiallisuus taikka laajempi sosiaalinen prosessi, jossa huomioidaan lisäksi sidosryhmien väliset jännitteet ja neuvottelutarpeet.¹¹⁴ Usein läpinäkyvyyden ajatellaan liittyvän tiedonsaajan kykyyn tehdä tietoisia päätöksiä tai arvioida muiden tekemien päätösten oikeellisuutta.¹¹⁵ Automaattisesta päätöksenteosta puhuttaessa läpinäkyvyys kytkeytyy vahvasti vastuullisuuteen.¹¹⁶ WP29 lähestyy läpinäkyvyyttä rekisterinpitäjän velvollisuutena ja jakaa määrittelyssään läpinäkyvyyden kolmeen eri osa-alueeseen:

Läpinäkyvyys on tietosuoja-asetuksen mukaan kattava velvollisuus, joka käsittää kolme keskeistä osa-aluetta: 1) tietojen asianmukaista käsittelyä koskevan tiedon antaminen rekisteröidyille, 2) rekisterinpitäjien tapa tiedottaa rekisteröidyille näiden tietosuoja-asetukseen perustuvista oikeuksista ja 3) rekisterinpitäjien keinot auttaa rekisteröityjä käyttämään oikeuksiaan.¹¹⁷

Vaikuttaa siltä, että yleisen tietosuoja-asetuksen näkökulmasta läpinäkyvyyden ajatellaan olevan itsearvoista, tavoiteltava hyve. Tulee kuitenkin huomata, että läpinäkyvyydestä ei automaattisesti seuraa ymmärtäminen,¹¹⁸ ja liika läpinäkyvyys voi olla jopa haitallista.¹¹⁹ Missään tapauksessa läpinäkyvyys ei ole täydellinen keino rekisteröidylle saavuttaa kontrolli omiin tietoihinsa.

Ananny ja Crawford tunnistavat kymmenen eri rajoitetta, joita läpinäkyvyydellä saattaa olla.¹²⁰ Ensinnäkin tieto ei voimaannuta, ellei ole olemassa mekanismeja, joiden avulla epäkohtiin voidaan puuttua. Esimerkiksi tarpeeksi vahvat korruptoituneet järjestelmät eivät

¹¹⁴ Albu – Flyverbom 2019, s. 277, 288–289

¹¹⁵ Florini 2007, s. 4–5

¹¹⁶ Diakopoulos 2020, s. 197

¹¹⁷ WP29 2018 I, s. 4

¹¹⁸ Hakkarainen et al. 2020, s. 8

¹¹⁹ Vrabec 2021, s. 83

¹²⁰ Ananny – Crawford 2016

järky, vaikka niiden epäasiallinen toiminta tuotaisiin julkisuuteen.¹²¹ Toisaalta tiedon vastaanottaminen ei tarkoita, että vastaanottaja toimisi rationaalisesti saamaansa tiedon perusteella.¹²² Läpinäkyvyys ei myöskään synnytä luottamusta, jos paljastetun tiedon käyttötarkoitukset ovat esimerkiksi eettisesti arveluttavia.¹²³ Kaiken lisäksi tiedon antaminen, varsinkin ymmärrettävässä muodossa, voi olla sen vaikeaselkoisuuden vuoksi käytännössä mahdotonta,¹²⁴ ja mitä ”lähemmäs algoritmisen järjestelmän tosiasiallisia laskennallisia komentoja avoimuus ulotetaan, sitä vaikeammin ymmärrettävissä avoimuuden kohde on”.¹²⁵ Kuitenkin päätös on hyväksyttävissä vain, jos tiedetään päätöksenteon perusteet ja niiden oikea soveltaminen.¹²⁶

Artikla 5 on yksi yleisen tietosuoja-asetuksen tärkeimmistä artikloista,¹²⁷ ja vaikka läpinäkyvyydellä ei pystytä ratkaisemaan digitalisaation mukanaan tuomia ongelmia,¹²⁸ on läpinäkyvyyden periaatteen sisällyttäminen velvoittavaan lainsäädäntöön perustelua jo siitä syystä, että yksityisen sektorin itsesääntely läpinäkyvyyden toteuttamisessa on perinteisesti ollut heikkoa.¹²⁹

4.1 Rekisteröidyn oikeus saada tietoa henkilötietojensa käsittelystä ja oikeus saada pääsy häntä koskeviin tietoihin

Yleisen tietosuoja-asetuksen III luku käsittelee rekisteröidyn tietosuojaan liittyviä oikeuksia. Rekisteröidyllä on oikeus

- saada tietoa henkilötietojensa käsittelystä (13 ja 14 artiklat),
- saada pääsy häntä koskeviin tietoihin (15 artikla),
- oikaista häntä koskevat virheelliset tiedot (16 artikla),
- poistaa tiedot (”oikeus tulla unohdetuksi”) (17 artikla),
- rajoittaa tietojensa käsittelyä (18 artikla),
- siirtää tiedot järjestelmästä toiseen (20 artikla),

¹²¹ Ibid., s. 978

¹²² Ibid., s. 979-980

¹²³ Ibid., s. 980

¹²⁴ Ibid., s. 981

¹²⁵ Hakkarainen et al. 2020, s. 38

¹²⁶ Lavapuro 2019, s. 226

¹²⁷ Euroopan tietosuojaneuvosto 2021 II, s. 11

¹²⁸ Sankari et al. 2022, s. 189

¹²⁹ Edwards – Veale 2018, s. 52

- vastustaa häntä koskevien tietojen käsittelyä (21 artikla) ja
- olla joutumatta automaattisen päätöksenteon kohteeksi (22 artikla)

Yllä kuvattujen oikeuksien antamisella on pyritty siirtämään valtaa rekisterinpitäjältä rekisteröidylle.¹³⁰

Tämän tutkielman kohteena ovat rekisteröidyn oikeus saada tietoa henkilötietojensa käsittelystä sekä saada pääsy häntä koskeviin tietoihin. Kaikki kolme artiklaa, 13, 14 ja 15, takaavat rekisteröidylle *oikeuden tietoon* joko henkilötietojen keräämisen tai saamisen yhteydessä (13 ja 14 artiklat) taikka jälkikäteen rekisteröidyn tietopyynnön perusteella (artikla 15). Yleinen tietosuojasetus ei aseta III luvun mukaisia oikeuksia tärkeysjärjestykseen. Käytännössä oikeutta tietoon voidaan kuitenkin pitää kaikkein merkittävimpänä oikeutena, sillä siihen kulminoituu koko asetuksen kantavana voimana toimiva läpinäkyvyyden periaate. Sen olemassaolo on myös edellytys muiden oikeuksien käyttämiselle.¹³¹

4.1.1 Artiklat 13 ja 14: toimitettavat tiedot, kun henkilötietoja kerätään tai saadaan

Artiklassa 13 luetellaan ne tiedot, jotka rekisterinpitäjän on annettava rekisteröidylle, kun henkilötietoja kerätään rekisteröidyltä itseltään. Nykyisin rekisterinpitäjät keräävät henkilötietoja yhä enenevässä määrin sähköisillä lomakkeilla. Artiklassa 14 puolestaan luetellaan rekisteröidylle annettavat tiedot niissä tapauksissa, kun henkilötietoja saadaan muulta taholta kuin rekisteröidyltä itseltään. Kummassakin tapauksessa informoinnin tulee olla ns. etukäteistä. Artiklan 13(1) mukaan tiedot tulee antaa rekisteröidylle, kun henkilötietoja saadaan. Tämä tarkoittaa, että rekisteröidyllä on oltava tiedot esimerkiksi verkkolomakkeen täyttämävaiheessa eikä toimitettuina vasta vaikkapa maksutapahtuman jälkeen.¹³² Artiklassa 14 tarkoitettavat tiedot tulee 14(3)(a) mukaisesti antaa ”kohtuullisen ajan kuluttua mutta viimeistään kuukauden kuluessa henkilötietojen saamisesta ottaen huomioon tietojen käsittelyyn liittyvät erityiset olosuhteet”. Kohtuullinen aika tulee arvioida tapauskohtaisesti, mutta WP29 korostaa, että joka tapauksessa tieto tulee antaa hyvissä ajoin

¹³⁰ Vrabec 2021, s. 105

¹³¹ Ibid., s. 64

¹³² WP29 2018 I, s. 14

läpinäkyvyyden varmistamiseksi.¹³³ On syytä olettaa, että tiedot on joka tapauksessa annettu siinä vaiheessa, kun automatisoitu yksittäispäätös tehdään.¹³⁴

Kyseisten artiklojen perusteella annettavat tiedot ovat lähes yhteneväiset. Rekisteröidylle pitää kummassakin tilanteessa antaa tiedot mm. henkilötietojen käsittelyn tarkoituksista ja käsittelyn oikeusperusteesta, henkilötietojen vastaanottajista tai vastaanottajaryhmistä, henkilötietojen siirtämisestä kolmansiin maihin sekä muista rekisteröidyn III luvun mukaisista oikeuksista. Jos tietoja ei ole saatu rekisteröidyltä itseltään, on rekisterinpitäjän kerrottava niiden lähde. Lisäksi muista lähteistä saatujen tietojen osalta on kerrottava käsiteltävät henkilötietoryhmät.¹³⁵ Tähän voi olla syynä se, että lisätietojen antaminen edesauttaa rekisteröidyn omien tietojensa kontrollointia.¹³⁶

Sekä 13 että 14 artiklan kohdissa 2 on vielä erikseen lueteltu ne tiedot, joiden toimittaminen on tarpeen asianmukaisen ja läpinäkyvän käsittelyn takaamiseksi. Tällaisina tietoina on ilmoitettava mm. tietojen säilytysaika tai säilytysajan määrittämiskriteerit, tieto 15 artiklan mukaisesta oikeudesta saada pääsy tietoihin, oikeus peruuttaa annettu suostumus sekä oikeus tehdä valitus valvontaviranomaiselle. Artiklan 13(2)(e) mukaan on lisäksi ilmoitettava – kun tietoja kerätään – tieto siitä, onko tietojen antamiselle lakisääteinen taikka sopimukseen perustuva velvollisuus, sekä onko tiedot pakko antaa ja antamatta jättämisen mahdolliset seuraukset. Kun henkilötietoja on saatu, tulee rekisteröidylle 14(2)(f) artiklan mukaan lisäksi antaa tieto henkilötietojen lähteestä.

Asianmukaisen ja läpinäkyvän käsittelyn takaamiseksi rekisterinpitäjän on toimitettava tietoa myös automaattiseen päätöksentekoon liittyen. Artiklojen 13(2)(f) ja 14(2)(g) nojalla rekisteröidylle on informoitava:

automaattisen päätöksenteon, muun muassa 22 artiklan 1 ja 4 kohdassa tarkoitetun profiloinnin olemassaolo, sekä ainakin näissä tapauksissa merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta samoin kuin kyseisen käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset rekisteröidylle.

¹³³ Ibid., s. 25

¹³⁴ Koskinen 2018, s. 254

¹³⁵ Toisin sanoen, mitä tietoja käsitellään.

¹³⁶ Vrabec 2021, s. 67

Muutoksista artikloissa 13 ja 14 määritettyihin tietoihin tulee aina erikseen viestiä rekisteröidyille.¹³⁷ Lisäksi tietoja voi olla tarpeen antaa rekisteröidylle myöhemmässä vaiheessa siinäkin tapauksessa, että niissä ei ole tapahtunut muutoksia. Vaikka kyseessä on ensisijaisesti ennen käsittelyn aloittamista annettavista tiedoista, voisi rekisterinpitäjän siis olla osoitusvelvollisuuden perusteella aiheellista lähettää rekisteröidylle muistutuksia tai muita huomautuksia, joiden tarkoitus on kiinnittää rekisteröidyn huomio 13 ja 14 artiklan mukaiseen informaatioon.¹³⁸

4.1.2 Artikla 15: oikeus saada pääsy tietoihin

Artiklassa 15 säädetään rekisteröidyn oikeudesta saada pääsy henkilötietoihin. Pääsillä tarkoitetaan rekisteröidyn oikeutta saada häntä koskevat tiedot sen jälkeen, kun tiedot on jo kerätty rekisteröidyltä itseltään tai saatu muusta lähteestä ja ne ovat rekisterinpitäjän hallussa. Kyse on siis rekisteröidyn jälkikäteisestä oikeudesta. Artiklan 1 kohdan mukaan rekisteröidyllä on oikeus ”saada rekisterinpitäjältä vahvistus siitä, että häntä koskevia henkilötietoja käsitellään tai että niitä ei käsitellä, ja jos näitä henkilötietoja käsitellään, oikeus saada pääsy henkilötietoihin sekä” artiklassa erikseen luetellut tiedot. Nämä tiedot ovat suurilta osin samat kuin 13 ja 14 artikloissa, joskin edellä mainittuja jonkin verran suppeammat.¹³⁹ Artiklan 15(1)(h) mukaan rekisteröidylle on annettava automaattiseen päätöksentekoon liittyen sama informaatio kuin edellä 13 ja 14 artiklan nojalla, eli tieto

automaattisen päätöksenteon, muun muassa 22 artiklan 1 ja 4 kohdassa tarkoitetun profiloinnin olemassaolo, sekä ainakin näissä tapauksissa merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta samoin kuin kyseisen käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset rekisteröidylle.

Osana pääsyoikeutta on artiklan 3 kohdassa on lisäksi säädetty rekisteröidyn oikeudesta saada jäljennös käsiteltävistä henkilötiedoista. Oikeus ei artiklan 4 kohdan mukaisesti kuitenkaan ”saa vaikuttaa haitallisesti muiden oikeuksiin ja vapauksiin”.

¹³⁷ WP29 2018 I, s. 17

¹³⁸ Ibid., s. 19

¹³⁹ Rekisteröidylle ei enää tarvitse ilmoittaa tiettyjä tietoja, jotka on annettu jo tietoja kerättyä tai saatava. Tällaisia tietoja ovat esim. mahdollisen tietosuojavastaavan yhteystiedot; käsittelyn oikeusperuste; rekisterinpitäjän oikeutettu etu, kun oikeutettua etua käytetään käsittelyn perusteena; tieto siitä, mistä henkilötiedot on saatu ja tieto oikeudesta peruuttaa annettu suostumus.

Pääsyllä omiin tietoihin on korostunut merkitys osana eurooppalaista perusoikeuskokonaisuutta, ja EIT on katsonut oikeuden kuuluvan EIS 8 artiklan takaaman yksityisyydensuojan piriin. Tapauksessa *Gaskin v. United Kingdom*¹⁴⁰ EIT päätyi siihen, että valittajalla oli ollut oikeus häntä koskeviin tietoihin siitä huolimatta, että salassa pidettävien tietojen antaminen olisi saattanut vaarantaa kolmansien oikeuksia. Tapauksessa *Yonchev v. Bulgaria*¹⁴¹ puolestaan oli kyse työnhakijan oikeudesta omiin arviointitietoihinsa. EIT totesi tuomiossaan, että viranomaisen oli rikkonut EIS 8 artiklaa ollessaan luovuttamatta kyseisiä tietoja. Samaan lopputulemaan EIT päätyi tapauksessa *Roche v. United Kingdom*¹⁴², jossa oli kyse terveystietojen luovuttamisesta. Myös EUT:n¹⁴³ oikeuskäytännössä on korostettu pääsyn tärkeyttä jälkikäteisenä yksityisyyden suojaa toteuttavana rekisteröidyn kontrollikeinona. Sen on myös nähty toimivan erityisen hyvin organisaatioiden harjoittaman tietojen väärinkäytön paljastamisessa.¹⁴⁴ Pääsyoikeus oli olemassa hieman suppeamassa muodossa jo henkilötietodirektiivissä.¹⁴⁵ Sen käyttö jäi tärkeydestään huolimatta henkilötietodirektiivin voimassa ollessa vähäiseksi.¹⁴⁶

Artiklan 15 perusteella annettavat tiedot toimitetaan rekisteröidylle hänen niitä tiedustellessaan. Tiedot on 3 kohdan mukaan toimitettava ”yleisesti käytetyssä sähköisessä muodossa, paitsi jos rekisteröity toisin pyytää”. Johdanto-osan 63 kappaleen mukaan pääsyoikeuden käyttämisen tulisi olla vaivatonta. Lisäksi rekisterinpitäjää suositellaan tarjoamaan rekisteröidylle etäpääsy suojattuun järjestelmään, jossa rekisteröidyn on mahdollista tutustua omiin tietoihinsa. Rekisteröity ei kuitenkaan ole velvollinen käyttämään rekisterinpitäjän tarjoamaa etäpääsyä, vaan voi käyttää oikeuttaan ilmoittamalla siitä rekisterinpitäjän viralliseen yhteystietoon.¹⁴⁷

Rekisterinpitäjän on 12 artiklan mukaan reagoitava 15 artiklan nojalla tehtyyn tietopyyntöön ”ilman aiheetonta viivytystä ja joka tapauksessa kuukauden kuluessa pyynnön vastaanottamisesta”. Sen sijaan lainlaatiija ei ole katsonut aiheelliseksi säätää määräaikaa 15

¹⁴⁰ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: *Gaskin v. United Kingdom*, 10454/83, 07 July 1989. ECLI:CE:ECHR:1989:0707JUD001045483

¹⁴¹ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: *Yonchev v. Bulgaria*, 12504/09, 07 December 2017. ECLI:CE:ECHR:2017:1207JUD001250409

¹⁴² Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: *Roche v. United Kingdom*, 32555/96, 19 October 2005. ECLI:CE:ECHR:2005:1019JUD003255596

¹⁴³ Katso esimerkiksi Yhteisöjen tuomioistuin: C-553/07, *Rijkeboer*. ECLI:EU:C:2009:293.

¹⁴⁴ Vrabec 2021, s. 105

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 105

¹⁴⁶ Tene – Polonetsky 2013, s. 263

¹⁴⁷ Euroopan tietosuojaneuvosto 2022, s. 2

artiklassa tarkoitettujen tietojen antamiselle rekisteröidylle, mikä on ymmärrettävää ottaen huomioon rekisteröidyn oikeus saada jäljennös käsiteltävistä tiedoista. Kun vielä huomioidaan, ettei jäljennöksen antaminen saa vaarantaa muiden oikeuksia ja vapauksia, saattaa rekisterinpitäjälle aiheutua tietopyynnön johdosta kohtalaista suurempi työmäärä.

4.2 Tiedonsaannin ajankohta ja oikeus selitykseen

Automaattisista yksittäispäätöksistä annettavan tiedon sisältöön näyttäisi vaikuttavan myös rekisteröidyn informoinnin ajankohta. Ennen päätöksentekoa tapahtuvaa *ex ante* -tyyppinen rekisteröidyn informointi nimittäin vaikuttaisi eroavan päätöksenteon jälkeisestä *ex post* -tyyppisestä informoinnista. Tämä johtuu siitä, että ennen automaattisen yksittäispäätöksen tekemistä algoritmi ja sen toiminta kohtelee kaikkia rekisteröityjä täysin samalla tavalla. Tällöin ratkaisevaa rekisteröidyn tiedonsaannin kannalta on saada tiedot siitä, miten päätöksentekosysteemi operoi kokonaisuutena, jolloin informoinnin tulisi sisältää esimerkiksi tiedot yleisistä vaatimuksista, spesifioinneista ja seurannaisvaikutuksista. *Ex ante* -informointi tapahtuisi pääosin artiklojen 13 ja 14 nojalla (toimitettavat tiedot, kun henkilötietoja kerätään rekisteröidyltä ja toimitettavat henkilötiedot, kun tietoja ei ole saatu rekisteröidyltä).

Erottelu liittyy tutkijoiden käymään vilkkaaseen keskusteluun siitä, antaako yleinen tietosuoja-asetus rekisteröidylle tiedonsaantioikeuden lisäksi oikeuden selitykseen (*'right to explanation'*) automaatiosta ja sen tekemästä yksittäispäätöksestä. Debatti on merkityksellinen, sillä selityksen saaminen oikeutena (tai selityksen antaminen velvollisuutena) olisi huomattavasti pidemmälle menevä oikeus (tai velvollisuus) kuin pelkkä informoiduksi tuleminen¹⁴⁸ ja vaatisi rekisterinpitäjältä mahdollisesti suurtakin vaivannäköä.

Yleisen tietosuoja-asetuksen johdanto-osan 71 kappaleen mukaan automaattiseen päätöksentekoon olisi aina sovellettava asianmukaisia suojatoimia. Yhtenä tällaisena asianmukaisena suojatoimena mainitaan rekisteröidyn oikeus saada selvitys kyseisen arvioinnin jälkeen tehdystä päätöksestä. Lisäksi rekisteröidylle tulee taata oikeus riitauttaa päätös. Tämän vaatimuksen yhdessä asetuksen 2 jakson takaamien oikeuksien kanssa on katsottu muodostavan – ei vain oikeutta tulla informoiduksi, vaan myös – oikeuden selitykseen algoritmin toiminnasta.¹⁴⁹ Esimerkiksi Malgieri ja Comandé katsovat, että

¹⁴⁸ Selbst – Powles 2017, s. 239

¹⁴⁹ Goodman – Flaxman 2017, s. 6

rekisteröidylle tulee antaa tiettyä päätöstä koskevat tiedot myös niissä tapauksissa, joissa informointia on rajoitettu liikesalaisuuteen tai tekijänoikeuden suojaan vedoten.¹⁵⁰ Myös Britannian tietosuojaviranomainen *Information Commissioner's Office (ICO)*¹⁵¹ vaikuttaisi erottelvan ennen päätöksentekoa annettavan tiedon päätöksenteon jälkeisestä.¹⁵²

Selitys tarkoittaa siis eri asiaa ja pidemmälle menevää aktiivista toimintaa kuin pelkkä informaation toimittaminen rekisteröidylle. Selityksen avulla ihminen kykenee muodostamaan koneen tekemästä päätöksestä perustellun käsityksen ja mielipiteen (oliko päätös hyvä vai huono). Selityksen perusteella rekisteröidyn tulisi vähimmillään kyetä vastaamaan sen kaltaisiin kysymyksiin kuin, suositteleeko malli lainan myöntämistä ennemmin valtaväestöön kuuluvalla henkilöllä kuin vähemmistön edustajalle tai mille ominaisuuksille malli antaa eniten painoarvoa käyttämässään ennusteessa.¹⁵³

Koska rekisteröidyt saavat saman algoritmin suorittaman käsittelyn perusteella eri sisältöiset päätökset voidaan ajatella, että päätöksenteon jälkeen rekisteröidylle pitäisi toimittaa eri sisältöinen informaatio kuin ennen päätöstä. Päätöksenteon jälkeisessä informoinnissa tulisikin keskittyä tietyn yksittäisen päätöksen takana oleviin olosuhderiippuvaisiin seikkoihin, kuten, syötteiden painotuksiin, yksittäispäätöksessä käytettyihin sääntöihin tai viiteryhmiin tietoihin.¹⁵⁴ Ajattelutapa on luonteva, kun huomioidaan läpinäkyvyyden merkitys 22 artiklan 3 kohdan mukaisessa rekisteröidyn oikeudessa riitauttaa nimenomainen yksittäinen häntä koskeva päätös.¹⁵⁵

Ex ante ja *ex post* -tyyppisten informointien erittelyä voidaan kuitenkin perustellusti kritisoida. Algoritmit ovat lähtökohtaisesti luonteeltaan deterministisiä.¹⁵⁶ Systeemille syötetyt samat muuttujat tuottavat siis joka kerta saman lopputuleman. Kaksi identtisen input datan (esim. ikä, sukupuoli, tulotaso yms.) omaavaa luottihakemuksen luottoyhtiölle jättävää hakijaa saavat algoritmilta keskenään samanlaiset luottopäätökset – joka kerta. Tästä johtuen päätöksentekohetki ei aiheuttaisi käsittelyssä sellaista vedenjakajaa, joka muuttaisi käsittelyn

¹⁵⁰ Malgieri – Comandé 2017, s. 264. Informointivelvollisuudesta poikkeamisesta tarkemmin katso luku 4.4.

¹⁵¹ Brexitin jälkeisessä Britanniassa sovelletaan nk. UK GDPR:ää, joka on tietosuojaperiaatteiden, rekisteröidyn oikeuksien ja rekisterinpitäjän velvollisuuksien osalta yhteneväinen yleisen tietosuojasetuksen kanssa, katso ICO:n verkkosivut, The UK GDPR. Tämän tutkielman kannalta ICO:n lausumien voidaan siis katsoa olevan yhä relevantteja.

¹⁵² ICO:n verkkosivut, What goes into an explanation?

¹⁵³ Goodman – Flaxman 2017, s. 6

¹⁵⁴ Wachter et al. 2017, s. 78

¹⁵⁵ Wachter et al. 2017, s. 87

¹⁵⁶ Selbst – Powles 2017, s. 240

luonnetta ratkaisevalla tavalla. Rekisterinpitäjä voi siis antaa rekisteröidylle samansisältöiset merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta yhtä hyvin ennen päätöksentekohetkeä kuin sen jälkeen.¹⁵⁷

Tämä on luonnollinen tulkinta ottaen huomioon myös artiklojen 13, 14 ja 15 identtiset vaatimukset, mitä tulee automaattisista yksittäispäätöksistä informoimiseen. Ainoa asetuksen kohta, jossa viitataan automatisoidun yksittäispäätöksen ajankohtaan rekisteröidyn informoimisen näkökulmasta, on johdanto-osan 71 kappale, jonka mukaan rekisteröidyllä tulisi olla oikeus saada selvitys ”arvioinnin jälkeen tehdystä päätöksestä”. Kyseinen viittaus koskee kuitenkin artiklassa 22 säädettyjä suojakeinoja eikä suinkaan artiklojen 13–15 merkityksellisten tietojen antamista.¹⁵⁸ Asetukseen kirjattuja artiklojen identtisiä vaatimusten erottaminen toisistaan tuntuisikin jokseenkin keinotekoiselta.

Vielä eräs käytännön sanelema syy olla tekemättä eroa *ex ante* ja *ex post* -informointien välille on, että yksittäiseen päätökseen johtaneiden syiden ja automaation tekemän ”harkinnan” kuvaaminen voi olla monimutkaisten koneoppivien algoritmien tekemien päätösten osalta mahdotonta.¹⁵⁹ Tällöin ainoaksi vaihtoehdoksi jää informoida rekisteröidylle ne samat asiat, jotka rekisterinpitäjä on kertonut jo ennen päätöksen tekemistä. Vaikeaselkoisten koneoppivien algoritmien tekemisissä päätöksissä korostuvat muut suojakeinot, kuten päätöksen jäljitettävyyys, systeemin auditointimahdollisuudet ja käsittelyn merkittävyydestä ja mahdollisista seurauksista kertominen.¹⁶⁰

Myöskään WP29 tai Euroopan tietosuojaneuvosto eivät antamissaan suuntaviivoissa tai ohjeissa ole todenneet, että 13 ja 14 artiklojen perusteella automatisoiduista yksittäispäätöksistä annetun tiedon tulisi tiedon sisällön, laajuuden tai antamistavan suhteen erota 15 artiklan nojalla annetusta tiedosta.¹⁶¹ Itseasiassa WP29 toteaa, että 15 artiklan nojalla ”rekisterinpitäjän olisi toimitettava rekisteröidylle tiedot käsittelyn *mahdollisista seurauksista* eikä selitystä *jostain tietystä päätöksestä*”.¹⁶² Sen sijaan

¹⁵⁷ Ibid., s. 240

¹⁵⁸ Ibid., s. 241

¹⁵⁹ AI HLEG 2020, s. 14–15

¹⁶⁰ Ibid., s. 15

¹⁶¹ Veale – Edwards 2018, s. 399 ja Kaltheuner – Bietti 2018, s. 15

¹⁶² WP29 2018 II, s. 29

läpinäkyvyysvaatimuksia tulee soveltaa koko tiedon elinkaaren ajan; henkilötietoja kerätessä tai saataessa sekä kun rekisteröidylle viestitään hänen oikeuksistaan.¹⁶³

Asetuksen ainoa viittaus *selitykseen* on siis johdanto-osan 71 kappaleessa; artikloissa selitystä ei mainita. Tästä syystä on jopa tulkittu, että lainsäätäjät on tietoisesti valinnut olla lisäämättä oikeutta selitykseen osaksi yleistä tietosuoja-asetusta taikka jättänyt sen kansallisen lainsäätäjän harkintaan.¹⁶⁴ Artiklojen 13–15 yhteneväiset sanamuodot näyttäisivätkin vesittävän rekisteröidyn mahdollisuuden vaatia tarkempaa jälkikäteistä selvitystä jo tehdystä yksittäispäätöksestä kuin, mitä rekisterinpitäjä on toimittanut jo henkilötietoja kerätessä tai saataessa.¹⁶⁵ Kaiken lisäksi on epäselvää, toisiko oikeus selitykseen lopulta lisäarvoa rekisteröidyn oikeussuojan näkökulmasta,¹⁶⁶ ja Bayamlioglu toteaaakin, että keskustelu oikeudesta selitykseen on sittenkin irrelevantti.¹⁶⁷

Oikeuskäytännön puuttuessa on epäselvää, riippuuko annettavan tiedon sisältö ja laajuus siitä, tarkastellaanko ennen päätöksen tekemistä tapahtuvaa (*ex ante*), vai päätöksenteon jälkeen (*ex post*) tapahtuvaa rekisteröidyn informointia. Vaikka asetuksen ei tulkittaisi velvoittavan rekisterinpitäjää selittämään rekisteröidylle tehtyä yksittäistä päätöstä jälkikäteen, voidaan rekisterinpitäjällä ajatella olevan joka tapauksessa sosiaalinen tai eettinen velvollisuus avata juuri heitä koskeva päätös.¹⁶⁸ Toisaalta on myös katsottu, että esimerkiksi potilasta koskevan automatisoidun yksittäispäätöksen selitys tulisi olla potilaan hoidosta vastaavan terveydenhoitohenkilökunnan saatavilla potilaan asianmukaisen hoidon varmistamiseksi.¹⁶⁹

4.3 Tiiviin esittämisen, ymmärrettävyyden ja selkeän ja yksinkertaisen kielen vaatimus

Ei ole yhdentekevää, miten rekisterinpitäjä rekisteröityjä informoi. WP29 toteaa jopa, että toimitettavan tiedon saatavuus ja ymmärrettävyys ovat yhtä tärkeitä seikkoja kuin tiedon

¹⁶³ WP29 2018 I, s. 6

¹⁶⁴ Wachter et al. 2017, s. 80-81 ja Bayamlioglu 2021, s. 6

¹⁶⁵ Veale – Edwards 2018, s. 400

¹⁶⁶ Bayamlioglu 2021, s. 7 ja Edwards – Veale 2018, s. 48

¹⁶⁷ Bayamlioglu 2021, s. 6

¹⁶⁸ Katso esimerkiksi Wachter et al. 2018, s. 843 ja 872.

¹⁶⁹ Mourby et al. 2021, s. 13

sisältö.¹⁷⁰ Yleisen tietosuoja-asetuksen 12 artiklan vaatimukset tiedon esittämisen muodosta rajaavat rekisterinpitäjän mahdollisuuksia tietojen antamisessa. Artiklan 1 kohdan mukaan:

Rekisterinpitäjän on toteutettava asianmukaiset toimenpiteet toimittaakseen rekisteröidylle 13 ja 14 artiklan mukaiset tiedot ja 15–22 artiklan ja 34 artiklan mukaiset kaikki käsittelyä koskevat tiedot tiiviisti esitetystä, läpinäkyvässä, helposti ymmärrettävässä ja saatavilla olevassa muodossa selkeällä ja yksinkertaisella kielellä.

Samansisältöisesti ymmärrettävyyttä sivutaan myös asetuksen johdanto-osan 63 kappaleessa, jonka mukaan tietojen olisi oltava ”tiiviisti esitettyjä sekä helposti saatavilla ja ymmärrettäviä”. Lisäksi ne olisi ”ilmaistava selkeällä ja yksinkertaisella kielellä” ja tarvittaessa havainnollistettava. Selkeän ja yksinkertaisen kielen tärkeyttä on korostettu erikseen suostumuksen edellytyksiä koskevassa 7 artiklassa ja henkilötietojen tietoturvaloukkauksesta informoimista koskevassa 34 artiklassa.

Tiivis esittäminen tarkoittaa tiedon esittämistä *tehokkaasti* ja *ytimekkäästi*. Tiiviydellä on merkitystä ihmisaivojen rajallisen tiedonkäsittelykapasiteetin kannalta. Liika informaatio voi johtaa asian hämärtymiseen ja suoranaiseen informaatiohäkyyn.¹⁷¹ Informaatiohäky puolestaan voi johtaa lopulta siihen, että rekisteröity todellisuudessa menettää kontrollin omiin tietoihinsa. Informaatiohäky ei ole seurausta esimerkiksi rekisteröidyn lukutaidottomuudesta tai muusta kognitiivisesta kyvyttömyydestä, vaan johtuu ihmisen rajallisesta kyvystä käsitellä suurta tietomäärää. Paradoksaalisesti, mitä enemmän rekisteröidylle annetaan tietoa hänen henkilötietojensa käsittelystä, sitä vähemmän hänen on mahdollista suodattaa tätä tietoa ja tehdä harkittuja päätöksiä omiin tietoihinsa liittyen.¹⁷²

Tiedon on oltava helposti ymmärrettävää ja se on esitettävä selkeällä ja yksinkertaisella kielellä. Nämä kaksi vaatimusta liittyvät läheisesti toisiinsa.¹⁷³ Ymmärrettävyyttä arvioidaan rekisteröityjen *keskimääräisen edustajan* näkökulmasta.¹⁷⁴ Selkeä ja yksinkertainen kieli ei sisällä monimutkaisia lauserakenteita eikä informointi saisi pitää sisällään abstrakteja tai epäselviä termejä. Liian teknistä kieltä ja sanastoa tulee välttää.¹⁷⁵ Automatisoidusta päätöksenteosta puhuttaessa ymmärrettävyyden vaatimus korostuu etenkin vaikeaselkoisten koneoppivien päätöksentekosysteemien kohdalla. Käsittelyn tai käytetyn algoritmin

¹⁷⁰ WP29 2018 I, s. 6

¹⁷¹ Ibid., s. 7

¹⁷² van Ooijen – Vrabec 2018, s. 94–95

¹⁷³ WP29 2018 I, s. 7

¹⁷⁴ Ibid., s. 7

¹⁷⁵ Ibid., s. 9

monimutkaisuus ei kuitenkaan ole syy olla antamatta rekisteröidylle merkityksellistä informaatiota, vaan läpinäkyvän käsittelyn varmistamiseksi informointivollisuudella on korostunut merkitys juuri monimutkaisessa ja vaikeasti ymmärrettävässä käsittelyssä.¹⁷⁶

Paradoksaalisesti pelkistetyllä informoinnilla ei ole mahdollista antaa rekisteröidylle riittävästi tietoa ainakaan koneoppivan automaation päätöksenteon logiikasta.¹⁷⁷ Kaiken lisäksi automatisoidun päätöksentekojärjestelmän ennakoivuus on kääntäen verrannollinen systeemin selitettävyyteen: tarkimmat algoritmit ovat myös kaikkein vaikeimmin ymmärrettäviä.¹⁷⁸ Rekisterinpitäjän ei ole toisaalta sallittua joustaa päätöksentekomekaniikan tarkkuudesta, sillä 5(1)(d) mukaan käsittelyssä on noudatettava *täsmällisyyden periaatetta*, eli henkilötietojen tulee olla täsmällisiä. *Sisäänrakennetun ja oletusarvoisen tietosuojan* vaatimuksen mukaan rekisterinpitäjän tulee asetuksen 25 artiklan nojalla puolestaan toteuttaa muun muassa sellaiset tekniset toimenpiteet, joilla se varmistaa tietosuojaperiaatteiden oletusarvoisen toteutumisen tietojen käsittelyssä. Sisäänrakennettua ja oletusarvoista tietosuojaa on pidetty merkittävänä asetuksen mukanaan tuomana yksityisyydensuojan takeena¹⁷⁹ ja sillä on tärkeä osa myös läpinäkyvyyden toteuttamisessa.¹⁸⁰ Sisäänrakennettu ja oletusarvoinen tietosuoja huomioiden rekisterinpitäjän tulisi siis hyödyntää – selitettävyyden kustannuksella – mahdollisimman tarkkoja algoritmeja, jotta täsmällisyyden periaate käsittelyssä toteutuu.

Teknisen vaikeaselkoisuuden lisäksi ymmärrettävyysoongelmat voivat kummuta myös siitä aihepiiristä tai elämäalueesta, johon automatisoitu yksittäispäätös liittyy. Ottakaamme esimerkki rekisteröidystä potilaana. Sairaalahenkilöstö ja muut lääketieteen ammattilaiset hyödyntävät yhä enemmän nk. klinisen päätöksenteon tukijärjestelmiä, joiden tarkoituksena on tyypillisesti ennustaa potilaan alttiutta tietynlaisille sairauksille tai helpottaa lääketieteen ammattilaisen suorittamaa potilaan diagnosointia. Systemi perustuu usein oppivaan tekoälyyn ja tekee ratkaisut syötettyjen terveystietojen ja ennustavien tyyppitysten (tyypillisesti nk. Naïve Bayes -laskentamallin) perusteella.¹⁸¹ Vaikka luonteeltaan tällaiset päätökset eivät yleensä ole yleisen tietosuoja-asetuksen tarkoittamia automaattisia oikeusvaikutteisia tai sellaisiin verrattavia yksittäispäätöksiä, voidaan osaa perustellusti pitää sellaisina. Esimerkiksi

¹⁷⁶ WP29 2018 II, s. 27

¹⁷⁷ Gil González – de Hert 2019, s. 602

¹⁷⁸ Carabantes 2019, s. 309–310

¹⁷⁹ Colonna 2020, s. 176

¹⁸⁰ Euroopan tietosuojaneuvosto 2020 I, s. 15

¹⁸¹ Fernandes et al. 2020, s.6–7

hoidon kiireellisyyden arvioinnissa käytettävät tukijärjestelmät asettavat hoitoon hakeutuneiden ihmisten palvelujen saatavuuden osalta tärkeysjärjestykseen. Tällaisella automaation tekemällä päätöksellä voidaan arvioida olevan merkittäviä vaikutuksia rekisteröityyn, jolloin yleisen tietosuoja-asetuksen 13–15 artikkelit tulevat sovellettaviksi.¹⁸² Lääketieteelliseen arvioon perustuva päätös, jossa muuttujat haetaan lääketieteellisestä terminologiasta ja jossa annetun tiedon omaksuminen lähtökohtaisesti edellyttää korkeaa tietotaitoa, näiden termien avaaminen rekisteröidylle on välttämätöntä.¹⁸³ Rekisterinpitäjän on näin ollen tasapainoitettava toisaalta riittävän yksityiskohtaisen informoinnin ja toisaalta helposti ymmärrettävän ja selkeän tiedottamisen välillä.

4.4 Informointivelvollisuudesta poikkeaminen

Yleinen tietosuoja-asetus mahdollistaa rekisterinpitäjän poikkeamisen informointivelvollisuudesta nimenomaan automatisoituun päätöksentekoon liittyen neljässä eri tilanteessa.¹⁸⁴ Tällöin automaattisesta päätöksenteosta annettavan tiedon sisältö on nolla. Poikkeaminen on sallittua, kun

1. rekisteröity on jo saanut kyseiset tiedot,
2. tiedon antaminen on mahdotonta tai siitä aiheutuu kohtuuton vaiva,
3. tiedon antaminen loukkaa kolmannen oikeuksia tai vapauksia tai
4. rajoitus perustuu unionin oikeuteen tai kansalliseen lainsäädäntöön.

Alla käsittelen kutakin poikkeusperustetta erikseen.

4.4.1 Rekisteröity on jo saanut tiedot

Artiklan 13 4 kohdan mukaan henkilötietoja kerätessä rekisteröityä ei tarvitse informoida artiklassa luetelluista tiedoista ”siltä osin kuin rekisteröity on jo saanut tiedot”. Sama poikkeus on säädetty henkilötietojen saamisen yhteydessä annettavien tietojen osalta 14(5)(a)

¹⁸² Mourby et al. 2021, s. 5

¹⁸³ Ibid., s. 6

¹⁸⁴ Lisäksi tiedot voidaan keräämisen yhteydessä 14 artiklan 5 kohdan nojalla jättää antamatta, mikäli tietojen antaminen estää käsittelyn tarkoituksen saavuttamisen taikka vaikeuttaa sitä suuresti taikka tietoja ei saa antaa, koska niitä koskee lakisääteinen salassapitovelvollisuus. Algoritmi itsessään ei voi olla luottamuksellista tai salassa pidettävää tietoa (katso esimerkiksi Brkan – Bonnet 2020, s. 42). Näin ollen rajoitukset eivät sovellu tämän tutkielman tarkastelun kohteena olevien tietojen antamatta jättämiseen.

artiklassa. Sen sijaan poikkeus ei koske 15 artiklan rekisteröidyn jälkikäteistä oikeutta tietoon. Rekisterinpitäjän on siis annettava rekisteröidylle kaikki artiklassa 15 luetellut tiedot siitä huolimatta, että rekisteröity on saanut osin samat tiedot jo henkilötietojen keräämisen tai saamisen yhteydessä. Tämä on ymmärrettävää, sillä poikkeaminen informointivelvollisuudesta aiemmin suoritetun tiedonannon perusteella tekisi turhaksi koko jälkikäteisen rekisteröidyn informoinnin.

Poikkeamisoikeutta aiemman informoinnin perusteella tulee tulkita suppeasti.¹⁸⁵ Vaikka rekisteröity olisi saanut aikaisemmin osan tiedoista, on rekisterinpitäjällä antaa rekisteröidylle ne tiedot, joita tämä ei vielä ole saanut. Lisäksi tiedot on annettava aina, jos ne ovat informoinnin jälkeen muuttuneet.¹⁸⁶ Vedotessaan tietojen aikaisempaan informoimiseen rekisterinpitäjän on kyettävä osoittamaan ja dokumentoitava mitä tietoja on jo annettu sekä miten ja milloin kyseiset tiedot on toimitettu rekisteröidylle.¹⁸⁷

4.4.2 Mahdottomuus tai kohtuuton vaiva

Artikla 14(5)(b) antaa rekisterinpitäjälle mahdollisuuden olla antamatta rekisteröidylle artiklassa 14 tarkoitettuja tietoja, mikäli ”tietojen toimittaminen osoittautuu mahdottomaksi tai vaatisi kohtuutonta vaivaa”. Mahdottomuus tai kohtuuton vaiva tulee alakohdan tekstin mukaan sovellettavaksi etenkin silloin, kun käsittely tapahtuu arkistointi-, tutkimus- tai tilastointitarkoituksessa. Artiklaa 14 täsmentävä johdanto-osan 62 kappaleen mukaan tiedot voi jättää antamatta, jos informointi on mahdotonta tai vaatii ”kohtuuttomia ponnistuksia”. Huomionarvoista on, että artiklat 13 ja 15 eivät sisällä samanlaista mahdollisuutta.¹⁸⁸ Näin ollen rekisterinpitäjä voi vedota mahdottomuuteen tai kohtuuttomaan vaivaan ainoastaan rekisteröityjen etukäteisessä informoinnissa ja vain niiltä osin kuin henkilötiedot on saatu muusta lähteestä kuin rekisteröidyltä itseltään.

¹⁸⁵ WP 29 2018 I, s. 29

¹⁸⁶ Ibid., s. 28

¹⁸⁷ Ibid., s. 28

¹⁸⁸ Yleisen tietosuoja-asetuksen 15 artiklaa koskevassa johdanto-osan 63 kappaleessa todetaan, että rekisteröidyllä olisi oltava oikeus saada ilmoitus automaattisen käsittelyn logiikasta, *jos mahdollista*. Tämä vaikuttaisi samanlaiselta liennytykseltä kuin 14 artiklan mahdottomuuteen perustava oikeus jättää tiedot antamatta. Artikla 15 ei kuitenkaan anna rekisterinpitäjälle samanlaista harkintavaltaa siihen, onko tietojen antaminen mahdollista vai ei, joten mahdottomuuteen vetoaminen 15 artiklassa tarkoitetuissa tilanteissa ei liene mahdollista.

Mahdottomuus ja etenkin *kohtuuton vaiva* ovat määrityksinä tulkinnanvaraisia. WP29:n mukaan mahdottomuus tarkoittaa, että rekisterinpitäjä on estynyt täyttämään velvoitteensa. Mahdottomuutta ei arvioida asteikolla, vaan rekisterinpitäjän on joko mahdollista tai mahdotonta informoida rekisteröityjä.¹⁸⁹ Mahdottomuus tulee siis tulkita suppeasti, ja käytännössä rekisterinpitäjän on hyvin harvoissa tilanteissa mahdollista vedota tiedon antamisen mahdottomuuteen.¹⁹⁰ Edellä oleva huomioiden tiedon antamisen automaattisesta päätöksenteosta ei voi katsoa olevan mahdotonta esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa rekisterinpitäjä ei itsekään täysin ole selvillä käsittelyn logiikasta taikka ei ole selvittänyt käsittelyn mahdollisia seurauksia.

Voidaan perustellusti kysyä, tuleeko kohtuutonta vaivaa arvioida objektiivisesti vai subjektiivisesti. On selvää, että siinä missä vaiva ei ole kohtuuton vaikkapa suurelle yritykselle, jonka liiketoiminta nojaa henkilötietojen käsittelyyn, voi hyvinkin olla kohtuuton pienelle aliresursoidulle organisaatiolle.¹⁹¹ Rekisterinpitäjä ei voi rutiininomaisesti vedota kohtuuttomaan vaivaan, jos käsittelyn tarkoituksena ei ole arkistointi-, tutkimus- ja tilastointi.¹⁹² Kohtuutonta vaivaa olisi syytä arvioida subjektiivisesti ja tulkita tiukasti juuri yritystoimintaa harjoittavien organisaatioiden kohdalla.¹⁹³ Kohtuutonta vaivaa arvioitaessa voidaan kuitenkin ottaa huomioon mm. rekisteröityjen määrä.¹⁹⁴ Suuret kaupalliset yritykset käsittelevät usein huomattavan suuren joukon ihmisjoukon henkilötietoja. Tämä seikka voisi puoltaa kyseisenlaisen yrityksen oikeutta vedota kohtuuttomaan vaivaan. Pelkän rekisteröityjen suuren määrän ei kuitenkaan voitane ajatella muodostavan rekisterinpitäjälle kohtuutonta vaivaa suorittaa 14 artiklan mukaista informointia ainakaan niissä tilanteissa, kun käsittely ei liity arkistointiin, tutkimukseen tai tilastointiin. Läpinäkyvyys on yleisen tietosuoja-asetuksen kantavia periaatteita,¹⁹⁵ ja siitä poikkeamista kohtuuttomaan vaivaan vedoten tulee arvioida tiukoin kriteerein.¹⁹⁶

¹⁸⁹ WP29 2018 I, s. 30

¹⁹⁰ Ibid., s. 30

¹⁹¹ Vrabec 2021, s. 94

¹⁹² WP29 2018 I, s. 31

¹⁹³ Vrabec 2021, s. 94

¹⁹⁴ WP29 2018 I, s. 31

¹⁹⁵ Euroopan tietosuojaneuvosto 2021 II, s. 11

¹⁹⁶ WP29 2018 I, s. 29

4.4.3 Kolmannen oikeuksien tai vapauksien loukkaaminen

Artiklan 15 kohdan 4 mukaan rekisteröidyn oikeus saada jäljennös käsiteltävistä henkilötiedoista ”ei saa vaikuttaa haitallisesti muiden oikeuksiin ja vapauksiin”. Artiklaa 15 koskeva johdanto-osan 63 kappale vaikuttaisi laajentavan kyseistä rajoitusta koskemaan jäljennöksen lisäksi myös muita käsittelyyn liittyviä tietoja. Kappaleen 63 mukaan

rekisteröidyillä olisi ... oltava oikeus tietää ja saada ilmoitus erityisesti henkilötietojen käsittelyn tarkoituksista, ja jos mahdollista, käsittelyajasta, henkilötietojen vastaanottajista, käsiteltävien henkilötietojen automaattisen käsittelyn logiikasta sekä kyseisen käsittelyn mahdollisista seurauksista, ainakin jos käsittely perustuu profilointiin. ... Tämä oikeus ei saisi vaikuttaa epäedullisesti muiden oikeuksiin ja vapauksiin, joita ovat esimerkiksi liikesalaisuudet tai henkinen omaisuus ja erityisesti ohjelmistojen tekijänoikeudet.

Rekisterinpitäjä voisi siis harkintansa mukaan poiketa läpinäkyvyyden periaatteesta ja olla toimittamatta rekisteröidylle hänen pyytämäänsä tietoja automaattisen käsittelyn logiikasta ja mahdollisista seurauksista, jos kyseiset tiedot on esimerkiksi katsottava liikesalaisuuksiksi. Sen sijaan kappaleessa ei erikseen mainita tietoa käsittelyn merkittävydestä.¹⁹⁷

Samansisältöistä rajoitusmahdollisuutta ei ole sisällytetty yleisen tietosuoja-asetuksen artikloihin, joten kyseisen rajoituksen käytön mahdollisuus käytännön tilanteissa on tulkinnanvarainen. Missään tapauksessa sen käyttöä ei saisi oikeudettomasti laajentaa.¹⁹⁸

Liikesalaisuudet, henkinen omaisuus tai ohjelmistojen tekijänoikeudet tulee ymmärtää ainoastaan esimerkkeinä mahdollisista loukatuista oikeuksista, aivan kuten johdanto-osan tekstissä mainitaan.¹⁹⁹ Puhuttaessa tämän tutkielman kohteena olevasta informointivelvollisuudesta *liikesalaisuus* olisi lähinnä sellainen muiden oikeus, joka saattaisi tiedon antamisen johdosta vaarantua. Arvioitavaksi tulisi etenkin tiedon antaminen automaattisen käsittelyn logiikasta, johon saattaa sisältyä liikesalaisuuden alaista dataa.²⁰⁰ Sen sijaan tekijänoikeuden vaarantuminen tuskin tulisi kyseeseen, sillä toisin kuin tietokoneohjelmisto, ohjelmiston toiminnan taustalla oleva algoritmi ei voi eurooppalaisen tekijänoikeussääntelyn nojalla saada suojaa teoksena.²⁰¹ Algoritmi ei voi saada myöskään

¹⁹⁷ Merkityksellisistä tiedoista käsittelyyn liittyvästä logiikasta katso luku 5.2. Käsittelyn merkittävydestä ja mahdollisista seurauksista annettavista tiedoista katso luku 5.1.

¹⁹⁸ Euroopan tietosuojaneuvosto 2022, s. 50

¹⁹⁹ Ibid., s. 50

²⁰⁰ Suojattua dataa voivat olla esimerkiksi algoritmin lähdekoodi tai tieto koneoppivan algoritmin koulutusdatasta. Automaattisen käsittelyyn liittyvästä logiikasta annettavan tiedon sisällöstä katso luku 5.2.1.

²⁰¹ Brkan – Bonnet 2020, s. 44

esimerkiksi suojaa patenttina.²⁰² Euroopan patenttivirasto on katsonut, että algoritmia tulee pitää matemaattisena menetelmänä, ei keksintönä, eikä sitä näin ollen voida patentoida.²⁰³

Direktiivin julkistamattoman taitotiedon ja liiketoimintatiedon (liikesalaisuuksien) suojaamisesta laittomalta hankinnalta, käytöltä ja ilmaisemiselta (EU) 2016/943 (jäljempänä *liikesalaisuusdirektiivi*) 2 artiklan 1 kohdan mukaan liikesalaisuudella tarkoitetaan tietoa, joka täyttää seuraavat vaatimukset:

- a) se on salaista siinä mielessä, että se ei ole kokonaisuudessaan tai osiensa täsmällisenä kokoonpanona ja yhdistelmänä sellaiseen henkilöpiiriin kuuluvien henkilöiden, jotka yleensä käsittelevät tällaisia tietoja, yleisestä tiedossa tai helposti saatavissa;
- b) sillä on kaupallista arvoa, koska se on salaista;
- c) henkilö, jolla on tieto laillisesti hallussaan, on ryhtynyt vallitsevissa olosuhteissa kohtuullisiksi katsottaviin toimenpiteisiin sen pitämiseksi salaisena;

Algoritmit voivat täyttää edellä mainitut vaatimukset ja ne ovat myös liikesalaisuuksina saaneet suojaan käytännössä.²⁰⁴ Missään tapauksessa algoritmin paljastaminen ei edistä etenkin kaupallisia tavoitteita.²⁰⁵ Suojan tarpeen on kuitenkin oltava aito, jotta informointivelvollisuudesta voidaan poiketa. Keinotekoinen vetoaminen liikesalaisuuden suojaan ei ole mahdollista eikä rekisterinpitäjä voi käyttää sitä tekosyynä pääsyn epäämiseksi tai tietojen toimittamisesta kieltäytymiseksi.²⁰⁶

Liikesalaisuuteen vetoaminen ei kuitenkaan ole täysin ongelmaton. Ensinnäkin rajoitusmahdollisuus on kuvattu ainoastaan asetuksen johdanto-osan yksittäisessä kappaleessa. Kuten aiemmin totesin, asetuksen johdanto-osan kappaleet eivät ole sitovia säännöksiä, vaan niiden tarkoitus on esitellä niitä seuraavien sitovien artiklojen perusteluja. Näin ollen ei ole selvää, antaako pelkkä johdanto-osan maininta rekisterinpitäjälle mahdollisuuden poiketa informaatiovelvollisuudesta myös muiden tietojen kuin 15 artiklassa mainitun käsiteltävien henkilötietojen jäljennöksen osalta. Toiseksi lainsäätäjällä ei ole ollut sääntelyssään johdonmukainen. Liikesalaisuusdirektiivin johdanto-osan 34 kappaleessa todetaan, että ”direktiivissä kunnioitetaan perusoikeuksia ja noudatetaan periaatteita, jotka on vahvistettu erityisesti perusoikeuskirjassa, etenkin oikeutta yksityis- ja perhe-elämän

²⁰² Brkan – Bonnet 2020, s. 43. Eurooppalainen patenttioikeus on suurelta osin harmonisoimattomia, joten jäsenmaiden välillä saattaa olla eroavaisuuksia suojan suhteen.

²⁰³ Ibid., s. 43–44

²⁰⁴ Brkan – Bonnet 2020, s. 39

²⁰⁵ Vrabec 2021, s. 82

²⁰⁶ WP29 2018 II, s. 18

kunnioittamiseen [sekä] oikeutta henkilötietojen suojaan.” Näiden kahden säädöksen, yleisen tietosuojasetuksen ja liikesalaisuusdirektiivin, johdanto-osat astuvat toistensa tonteille ja aiheuttavat tulkintaongelman.²⁰⁷

Tulkinnanvaraisessa tilanteessa asiaa tulisi arvioida perusoikeusmyönteisesti.²⁰⁸ Myös EUT on viimeaikaisissa ratkaisuisaan korostanut yksityisyydensuojan merkitystä kaupallisten oikeuksien kustannuksella.²⁰⁹ EUT näyttääkin säännönmukaisesti arvioivan rekisterinpitäjän oikeudet rekisteröidyn oikeuksia heikommiksi.²¹⁰ Näin ollen liikesalaisuuden suoja väistyisi rekisteröidyn oikeuksien edessä. Tällöin ainoana liikesalaisuuden suojasta johtuvana rajoituksena rekisteröidyn 15 artiklassa säädettyyn oikeuteen voitaisiin hyväksyä vain artiklassa itsessään mainittu rajoitus oikeuteen saada jäljennös käsiteltävistä tiedoista.²¹¹

Brkan ja Bonnet huomauttavat, että jos rekisteröidyn oikeus tietoon menee joka kerta liikesalaisuuden suojan edelle, ei yleisen tietosuojasetuksen johdanto-osan 63 kappaleessa olisi tullut erikseen mainita liikesalaisuuden suoja yhtenä poikkeamisperusteena.²¹² Vrabcen päätyttyä pohdinnassaan siihen, että asiaa tulee harkita tapauskohtaisesti ottaen huomioon tietojen antamisen ja antamatta jättämisen vaikutukset niin liikesalaisuuden haltijalle kuin rekisteröidylle.²¹³

Todettakoon, että johdanto-osan 63 kappaleen mukaan liikesalaisuuden suojan ”huomioon ottaminen ei kuitenkaan saisi johtaa siihen, että rekisteröidylle ei anneta minkäänlaista tietoa.” Vaikka rekisterinpitäjällä vetoaisi liikesalaisuuteen, tulee rekisteröidylle siis joka tapauksessa antaa *jotakin tietoa*. Informointivelvollisuus ei siis kokonaan kumoutuisi ja tietosisältö olisi nollaa suurempi. Rekisterinpitäjä tällaisissa tapauksissa informoida rekisteröityä päätöksentekojärjestelmän toiminnasta ylätasolla paljastamatta suojattua tietoa algoritmin tarkemmasta sisällöstä.²¹⁴

²⁰⁷ Malgieri – Comandé 2017, s. 263

²⁰⁸ Ibid., s. 262

²⁰⁹ Brkan 2016, s. 814

²¹⁰ Vrabcen 2021, s. 116

²¹¹ Malgieri – Comandé 2017, s. 264

²¹² Brkan – Bonnet 2020, s. 40

²¹³ Vrabcen 2021, s. 115

²¹⁴ Malgieri – Comandé 2017, s. 264 ja Brkan – Bonnet 2020, s. 40–41

4.4.4 Unionin oikeuteen tai kansalliseen lainsäädäntöön perustuva rajoittaminen

Artiklan 23(1) mukaan EU:n oikeudessa tai jäsenvaltion lainsäädännössä voidaan asettaa rajoituksia kaikkiin rekisteröidyn artikloissa 12–22 säädettyihin oikeuksiin.

Rajoitusmahdollisuus ei siis koske ainoastaan oikeutta tietoon, vaan myös muita rekisteröidyn III luvun mukaisia oikeuksia, kuten oikeutta vastustaa käsittelyä ja oikeutta tulla unohdetuksi. Rekisteröidyn oikeutta tietoon voidaan 23 artiklan nojalla rajoittaa sekä 13, 14 että 15 artikloissa tarkoitetuissa tapauksissa. Rajoittamisen tulee olla välttämätöntä ja oikeasuhtaista ja rajoittamisessa tulee joka tapauksessa ottaa huomioon ihmisten perusoikeudet ja -vapaudet. Yksityisyydensuojaan puuttumisen välttämättömyyttä ja suhteellisuutta on korostettu myös EUT:n oikeuskäytännössä.²¹⁵ Rajoittaminen on mahdollista ainoastaan jossakin seuraavista tarkoituksista:

- a) kansallinen turvallisuus;
- b) puolustus;
- c) yleinen turvallisuus;
- d) rikosten ennalta estäminen, tutkinta, paljastaminen tai rikoksiin liittyvät syytetoimet taikka rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpano, mukaan lukien yleiseen turvallisuuteen kohdistuvilta uhkilta suojele tai tällaisten uhkien ehkäisy;
- e) muut unionin tai jäsenvaltion yleiseen julkiseen etuun liittyvät tärkeät tavoitteet, erityisesti unionille tai jäsenvaltiolle tärkeä taloudellinen tai rahoituksellinen etu, mukaan lukien rahan, talousarvioon ja verotukseen liittyvät asiat sekä kansanterveys ja sosiaaliturva;
- f) oikeudellisen riippumattomuuden ja oikeudellisten menettelyjen suojele;
- g) säänneltyä ammattitoimintaa koskevan ammattietiikan rikkomisen torjunta, tutkinta, selvittäminen ja syytteesenpano;
- h) valvonta-, tarkastus- tai sääntelytehtävä, joka satunnaisestikin liittyy julkisen vallan käyttöön a–e ja g alakohdassa tarkoitetuissa tapauksissa;
- i) rekisteröidyn suojele tai muille kuuluvat oikeudet ja vapaudet;
- j) yksityisoikeudellisten kanteiden täytäntöönpano.

Luettelo on kaiken kattava eikä rajoituksia voi säätää muilla perusteilla.²¹⁶

Rajoitusmahdollisuuksien kirjo on silti laaja ja jättää kansalliselle lainsäätäjälle huomattavasti liikkumavaraa. Etenkin alakohdan e on katsottu antavan jäsenvaltioille hyvin laajan harkintavallan rekisteröityjen oikeuksien rajoittamisessa.²¹⁷ Tämä on riski asetuksen

²¹⁵ Katso Yhteisöjen tuomioistuin: C-73/07, Tietosuojavaltuutettu v. Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy. ECLI:EU:C:2008:727, kappale 56 ja Euroopan unionin tuomioistuin (suuri jaosto): C-511/18, C-512/18 ja C-520/18, La Quadrature du Net ym. vastaan Premier ministre ym. ECLI:EU:C:2020:791.

²¹⁶ Euroopan tietosuojaneuvosto 2021 II, s. 9

²¹⁷ Euroopan tietosuojaneuvoston mukaan tiedonantamisesta aiheutuvat rasitteet julkistaloudelle eivät ole alakohdassa e tarkoitettu syy. Katso Euroopan tietosuojaneuvosto 2021 II, s. 8.

harmonisoivalle vaikutukselle, mitä tulee eurooppalaiseen korkean tietosuojan tasoon.²¹⁸ Riski ei ole kuitenkaan toistaiseksi aktualisoitunut. Pikemminkin suunta vaikuttaisi olevan päinvastainen, eli yleisen tietosuoja-asetuksen kansallista liikkumavaraa on hyödynnetty nimenomaan tiukentamaan tietosuojavaatimuksia.²¹⁹

²¹⁸ Voigt – von dem Bussche 2017, s. 185

²¹⁹ Bayamlioglu 2021, s. 4 ja 7

5 Automaattisesta päätöksenteosta annettavat tiedot

Tässä luvussa tarkastelen automaattisesta päätöksestä artiklojen 13–15 nojalla annettavan informaation tietosisältöä. Kuten huomasimme, sanamuoto automaattisesta päätöksenteosta annettavien tietojen suhteen on yhtäläinen kaikissa kolmessa artiklassa.^{220 221}

Rekisterinpitäjällä on näin ollen velvollisuus antaa rekisteröidylle:

- 1) tieto automaattisen päätöksenteon olemassaolosta,
- 2) merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta ja
- 3) käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset rekisteröidylle.

Tiedot on annettava ainakin niissä tapauksissa, kun automaattinen päätöksenteko pitää sisällään profilointia. Samanlainen ilmaus sisältyy johdanto-osan 63 kappaleeseen, joka koskee artiklan 15 mukaista pääsyä henkilötietoihin.²²²

Asetuksen tekstistä ei suoraan käy ilmi, sovelletaanko säädöstä myös profilointia sisältämättömään automaattiseen päätöksentekoon. Suppeampaa tulkintaa tukee artikloja 13 ja 14 koskeva johdanto-osan 60 kappaleen maininta, että rekisteröidylle tulisi ilmoittaa nimenomaan profiloinnin olemassaolosta ja sen seurauksista. Automaattisesta päätöksenteosta ja profiloinnista antamissaan suuntaviivoissa WP29 vaikuttaa kuitenkin tulkitsevan, että tiedot tulee antaa joka tapauksessa, sisälsipä automaattinen päätöksenteko profilointia tai ei. Tiedot tulee WP29:n mukaan antaa ”pelkästään automaattiseen käsittelyyn perustuvista päätöksistä, profilointi mukaan luettuna”.²²³ Kyseinen suuntaviivojen kohta koskee ainoastaan oikeutta saada pääsy tietoihin eikä WP29 ole käsitellyt asiaa 13 ja 14 artiklojen osalta. Kuitenkin, koska asetuksen sanamuoto 13, 14 ja 15 artiklojen osalta on siis identtinen, voidaan tulkinnan ajatella koskevan 15 artiklan lisäksi myös informointia tietojen keräämisen ja saamisen yhteydessä.

Läpinäkyvyyttä koskevissa suuntaviivoissa WP29 toteaa lisäksi, että

rekisteröidylle toimitettaviin pakollisiin tietoihin kuuluvat myös tieto automaattisen päätöksenteon, muun muassa 22 artiklan 1 ja 4 kohdassa tarkoitetun profiloinnin olemassaolosta, sekä merkitykselliset tiedot käsittelyyn

²²⁰ Katso edellä 4.1.1 ja 4.1.2.

²²¹ Vertaa henkilötietodirektiivi 12(1)(a), jonka mukaan rekisteröidyllä oli oikeus saada ainoastaan jälkikäteinen pyynnöstä annettava tieto ”kyseessä olevien tietojen automaattiseen käsittelyyn liittyvästä logiikasta”

²²² Kappaleessa mainitaan automaattinen käsittely (ei ainoastaan automaattista päätöksentekoa), joten soveltamisala on asetuksen jakson 2 pakottavia säädöksiä laajempi.

²²³ WP29 2018 II, s. 28

liittyvästä logiikasta samoin kuin kyseisen käsittelyn merkittävydestä ja mahdollisista seurauksista rekisteröidyille.²²⁴

Nämäkään suuntaviivat eivät vaikuta tekevän eroa profilointia sisältävän ja sisältämättömän automatisoidun päätöksenteon välillä, mitä tulee rekisterinpitäjän informointivelvollisuuteen. Tulkintaa vahvistaa WP29:n toteama, että rekisteröidyille on kerrottava, ”miten profilointi tai automatisoitu päätöksentekoprosessi toimii”.²²⁵ Tämä edesauttaa WP29:n mukaan asetuksen perustana olevaa avoimuusperiaatetta.²²⁶ Avoimuusperiaatteeseen viitataan suuntaviivoissa ainoastaan 13 ja 14 artiklojen osalta. Oletettavaa kuitenkin on, että, koska periaate on koko asetuksen taustana, on sitä sovellettava samassa laajuudessa myös 15 artiklassa tarkoitettuun oikeuteen saada pääsy tietoihin.

WP29:n suuntaviivat huomioiden informointivelvollisuuden tulee sekä 13, 14 että 15 artiklan osalta tulkita ulottuvan myös niihin tilanteisiin, joissa automaattinen päätöksenteko ei perustu rekisteröidyn profilointiin. Tämän lisäksi WP29 suosittaa, että kyseiset tiedot annettaisiin myös automaattisen käsittelyn yhteydessä, vaikka käsittely ei kaikilta osin täyttäisikään 22(1) artiklan määritelmää automatisoidusta yksittäispäätöksestä.²²⁷

Artiklan 15 mukaista oikeutta saada pääsy tietoihin koskevan johdanto-osan 63 kappaleen mukaan

[k]aikilla rekisteröidyillä olisi [...] oltava oikeus tietää ja saada ilmoitus erityisesti henkilötietojen käsittelyn tarkoituksista, ja jos mahdollista, käsittelyajasta, henkilötietojen vastaanottajista, käsiteltävien henkilötietojen automaattisen käsittelyn logiikasta sekä kyseisen käsittelyn mahdollisista seurauksista, ainakin jos käsittely perustuu profilointiin.

Vaatimus ei juuri eroa artiklan 15 (ja artiklojen 13 ja 14) sisällöstä. Johdanto-osan tekstissä ei kuitenkaan rajata automaattisen käsittelyn logiikasta annettavia tietoja ainoastaan *merkityksellisiin* tietoihin, kuten artiklassa 15. Johdanto-osan tekstiä ei kuitenkaan liene syytä tulkita siten, että käsittelyn logiikasta tulisi kertoa jotakin muuta kuin merkityksellisiä tietoja, eikä WP29:n tai Euroopan tietosuojaneuvoston ohjeista tai suuntaviivoistakaan ole muuta

²²⁴ WP29 2018 I, s. 23

²²⁵ Ibid., s. 17

²²⁶ Suomenkielinen versio suuntaviivoista mainitsee *avoimuuden* tietosuojaperiaatteena. Englanninkielisessä versiossa taas on käytetty yleisen tietosuoja-asetuksen kanssa yhteneväistä sanaa *'transparency'*, josta suomenkielisessä asetuksessa käytetään sanaa *läpinäkyvyys*. Suuntaviivojen avoimuusperiaatteella tarkoitettaneen siis yleisen tietosuoja-asetuksen 5(1)(a) artiklan läpinäkyvyyden periaatetta.

²²⁷ WP29 2018 II, s. 27

tulkittavissa. Toisin kuin artiklan tekstissä, kyseisessä johdanto-osan kappaleessa ei myöskään ole mainintaa käsittelyn merkittävyydestä rekisteröidylle, vaan ainoastaan seurauksista. Samoin kuin artiklan 15 tekstissä 63 kappaleessa todetaan oikeuden koskevan varsinkin niitä tilanteita, joissa automaattisen päätöksen taustaksi on tehty rekisteröidyn profilointia.

Käsittelen seuraavaksi informointivelvollisuuden osien 2) *merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta* ja 3) *käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset rekisteröidylle* sisältöjä. En erikseen käsittele automaattisen päätöksenteon olemassaolosta informointia, sillä siihen ei liity samanlaista tulkinnan tarvetta kuin osiin 2) ja 3), vaan sitä joko on tai ei. Tähän liittyen on kuitenkin syytä huomata, että rajanveto automaattisen päätöksenteon ja ihmistoimijan tekemän päätöksen välillä ei aina ole selvää.²²⁸ Koska mielestäni merkitykselliset käsittelyn logiikasta ovat jossain määrin monitulkintaisempi kokonaisuus kuin käsittelyn merkittävyys ja käsittelyn mahdolliset seuraukset, käsitelen näitä osia asetukseen nähden käänteisessä järjestyksessä. Ensin tarkastelen siis informointivelvollisuuden osaa 3) ja vasta sen jälkeen osaa 2).

5.1 Käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset rekisteröidylle

Rekisteröidyllä on oikeus saada tieto automaattisen päätöksenteon merkittävyydestä ja sen mahdolliset seurauksista. Kuten huomasimme, tieto on annettava yhtä lailla sekä silloin, kun henkilötietoja kerätään tai saadaan (artiklat 13 ja 14) että rekisteröidyn niitä pyytäessä (artikla 15).²²⁹ Kyseistä oikeutta tietoihin käsittelyn merkittävyydestä ja seurauksista ei sisällynyt henkilötietodirektiiviin, ja sen on katsottu olevan merkittävä parannus automatisoidun käsittelyn läpinäkyvyyteen.²³⁰

Käsittelyn *merkittävyys* voidaan ymmärtää joko subjektiivisena merkittävyytenä tietyille rekisteröidylle taikka objektiivisena merkittävyytenä ottaen huomioon, mitä laaja ihmisjoukko pitäisi merkittävänä.²³¹ Subjektiivista merkittävyyttä on vaikea ennakoida. Esimerkiksi vaikeassa elämäntilanteessa painiskeleva yksittäinen ihminen saattaa kokea jonkin sellaisen asian ahdistavana tai loukkaavana, johon hän ei normaalitilanteessa yhdistäisi epämiellyttäviä

²²⁸ Automatisoidun yksittäispäätöksen määritelmästä katso kappale 3.1.1.

²²⁹ Katso edellä 4.1.1 ja 4.1.2

²³⁰ Vrabec 2021, s. 123 ja Edwards – Veale 2018, s. 52

²³¹ Vrabec 2021, s. 78

tunteita.²³² Subjektiiivisen merkittävyyden informointi lienee mahdotonta juuri sen ennakoimattoman luonteen vuoksi. Vaikka rekisterinpitäjällä onkin velvollisuus tuntea rekisteröitynsä,²³³ ei sen ole mahdollista (tai edes sallittua) tietää yksityiskohtia jokaisen rekisteröidyn henkilökohtaisesta elämäntilanteesta. Merkittävyyden subjektiivinen tulkinta johtaisikin käytännössä siihen, että kaikki automatisoitu käsittely olisi merkittävää.

Objektiivista merkittävyyttä on helpompi arvioida. Käsittely on objektiivisesti merkittävää, mikäli tarpeeksi suuri ihmisjoukko pitää sitä merkittävänä. Sen sijaan käsittelyn ei tarvitse olla merkittävää kaikkien mielestä. Pankin tekemä automatisoitu arvio henkilön taloudellisesta tilanteesta ei välttämättä ole merkittävä varakkaan henkilön kannalta, mutta se on merkittävä tarpeeksi suuren pankin asiakasjoukon näkökulmasta, jotta käsittelyn voi arvioida olevan objektiivisesti merkittävää.²³⁴

Automatisoidun käsittelyn *mahdollisina seurauksina* rekisteröidylle tulisi informoida kaikki ajateltavissa olevat seuraukset riippumatta siitä, kuinka epätodennäköisiä ne ovat.²³⁵ Vrabec toteaa, että mahdolliset seuraukset voivat olla joko riskejä tai mahdollisuuksia.²³⁶ Tämä tulkinta olisi linjassa automatisoidun yksittäispäätöksen määritelmän kanssa.²³⁷ WP29 näyttää toisaalta yhdistävän käsittelyn mahdolliset seuraukset ennen kaikkea negatiivisiin seurauksiin rekisteröidyn kannalta. Rekisterinpitäjän tulisi nimittäin arvioida liittykö käsittelyyn sen kaltaisia riskejä, joista tulisi kertoa rekisteröidyille.²³⁸ Yleisen tietosuoja-asetuksen kontekstissa *riski* kohdistuu rekisteröidyn *oikeuksiin* tai *vapauksiin*, joilla tarkoitetaan oikeutta tietosuojaan ja yksityisyyteen sekä myös muita perusoikeuksia, kuten sananvapautta, ajatuksenvapautta, liikkumisvapautta, syrjintäkieltoa, oikeutta vapauteen sekä omantunnon ja uskonnon vapautta.²³⁹ Riskien lisäksi WP29:n antamassa esimerkkitapauksessa korostuvat nimenomaan negatiivisten seurausten esille tuominen.²⁴⁰ Positiivisiin seurauksiin WP29 ei

²³² Ibid., s. 78. Vrabec käyttää esimerkkinä läheisensä vastikään menettänyttä ihmistä, jolle automaatio näyttää mainoksia hautauksesta.

²³³ WP29 2018 I, s. 7

²³⁴ Vrabec 2021, s. 78

²³⁵ Ibid., s. 79

²³⁶ Ibid., s. 79

²³⁷ Automatisoidulla yksittäispäätöksellä on rekisteröidylle joko positiivisia tai negatiivisia oikeusvaikutuksia tai näihin verrattavia merkittäviä vaikutuksia, katso edellä 3.1.1.

²³⁸ WP29 2018 I, s. 7

²³⁹ WP29 2017, s. 7 ja WP29 2014, s. 4

²⁴⁰ WP29 2018, s. 28. Esimerkki kuvaa tilannetta, jossa automaatio päättää vakuutusmaksun nostamisesta vaaralliseen ajokäyttäytymiseen perustuen.

läpinäkyvyyttä tai automatisoituja yksittäispäätöksiä koskevissa suuntaviivoissaan kiinnittää huomiota.

Etenkin automaattisen käsittelyn mahdollisten seurausten viestiminen rekisteröidylle linkittyy siis läheisesti rekisterinpitäjän tekemään riskiarvioon. Yleinen tietosuoja-asetus omaksuu nk. riskiperusteisen lähestymistavan²⁴¹ rekisterinpitäjän tietosuojavelvoitteiden määräytymisessä. Riskiperusteisuus on perinteisesti johtanut lakisääteistä parempaan tietosuojan tasoon ja soveltuu siksi erityisen hyvin harmonisoivaksi periaatteeksi.²⁴² Yksinkertaistaen, mitä riskialttiimpaa käsittely on, sitä järeämpiä toimenpiteitä rekisterinpitäjältä edellytetään.²⁴³ Eurooppalaisen tietosuojan riskilähtöisyydestä huolimatta henkilötietojen käsittelyyn liittyviä riskejä tunnustetaan kuitenkin huonosti.²⁴⁴

Henkilötietojen käsittely on jo lähtökohtaisesti riskialtista,²⁴⁵ mutta yleinen tietosuoja-asetus tunnistaa erityisen *korkean riskin* käsitteen. Automaattinen päätöksenteko, jolla on oikeusvaikutuksia tai vastaavia merkittäviä vaikutuksia muodostaa aina korkean riskin rekisteröidylle.²⁴⁶ *Riski* sen sijaan tarkoittaa ”skenaariota, jolla kuvataan tapahtumaa ja sen seurauksia ja arvioidaan niiden vakavuutta ja todennäköisyyttä”.²⁴⁷ Riski koostuu siis *kuvauksen* (tapahtuma ja seuraukset) lisäksi *arvioinnista* (vakavuus ja todennäköisyys). Ei ole riittävää, että rekisterinpitäjä kuvailee riskiä, vaan sen on tuotava esiin myös riskin vakavuus ja todennäköisyys.²⁴⁸ Johdanto-osan 76 kappaleen mukaan ”riskin todennäköisyys ja vakavuus olisi määriteltävä tietojenkäsittelyn luonteen, laajuuden, asiayhteyden ja tarkoitusten mukaan ... ja arvioitava objektiivisen arvioinnin perusteella”. Käsittelytoimina automatisoidut yksittäispäätökset voivat johtaa esimerkiksi luonnollisten henkilöiden ulkopuolelle jättämiseen tai syrjintään.²⁴⁹

Esimerkki: Yritys X hankkii työterveyspalvelut palveluntuottaja Y:ltä. Osana ennaltaehkäisevää työterveyshuoltoa Y hyödyntää automaatiota, joka tekee päätöksen X:n työntekijän ohjaamisesta varhaisen tuen piiriin työntekijän sairauspoissaolohistoriatietojen

²⁴¹ Riskiperusteisesta lähestymistavasta, katso esimerkiksi WP29 2014.

²⁴² Hunton & Williams LLP 2014, s. 5

²⁴³ Demetzou 2019, s. 5

²⁴⁴ Kuner et al. 2015, s. 97

²⁴⁵ Demetzou 2019, s. 4

²⁴⁶ WP29 2017, s. 10

²⁴⁷ Ibid., s. 7

²⁴⁸ Demetzou 2019, s. 5

²⁴⁹ WP29 2017, s. 10

perusteella. Järjestelmän kehittämissä vaiheissa automaation on havaittu ohjaavan tukitoimien piiriin eniten iäkkäitä miespuolisia työntekijöitä. X:n ja Y:n yhteisrekisterinpitäjänä työntekijöille informoima *kuvaus* automatisoidusta työterveyshuollon palvelusta voisi esimerkiksi olla *työntekijän joutuminen syrjinnän kohteeksi iän ja/tai sukupuolen perusteella*. Lisäksi rekisterinpitäjän tulisi informoida syrjimisestä *vakavuus* ja *todennäköisyys*. Objektiivisesti arvioiden kyseessä olisi vakava syrjintä, sillä käsittely kohdistuu erityisiin henkilötietoryhmiin²⁵⁰ ja saattaa johtaa työnantajan työntekijään kohdistamiin toimenpiteisiin. Syrjinnän todennäköisyyttä voisi olla mahdollista arvioida automaation teknisen tiedon, kuten herkkyyksianalyysitietojen tai koneoppivan algoritmin koulutusdatan laadun, perusteella.

5.2 Merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta

Seuraavaksi pyrin muodostamaan käsityksen siitä, mitä yleisen tietosuojasetuksen 13, 14 ja 15 artiklojen mukaiset merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta pitävät sisällään.

5.2.1 Merkityksellisten tietojen tietosisältö

Asetuksesta ei käy ilmi, mitä *merkityksellisillä tiedoilla* tai *käsittelyyn liittyvällä logiikalla* tarkoitetaan. Logiikka saattaisi tarkoittaa esimerkiksi niitä henkilötietoryhmiä ja ominaisuuksia (input data), joihin automatisoitu päätös pohjautuu, koneoppivan algoritmin koulutusdataa taikka päätöksentekopuun kategorisointia.²⁵¹ Logiikka voinee pitää sisällään paljon muutakin, ja se on saatettu asetusta säädettäessä käsitellä hyvinkin laajasti.²⁵² Toisaalta esimerkiksi koulutusdataa tai sen kuvausta on pidetty merkityksellisenä tietona,²⁵³ vaikka sen ei sinällään välttämättä voi ajatella liittyvän ainakaan monimutkaisten koneoppivien algoritmien päätöksenteon *logiikkaan*.²⁵⁴

²⁵⁰ Yleisen tietosuojasetuksen 9(1) artiklan mukaan erityisiä henkilötietoja ovat rotu, etninen alkuperä, poliittiset mielipiteet, uskonnollinen tai filosofinen vakaumus, tieto ammattiliiton jäsenyydestä, tunnistamistarkoituksessa käsitellyt geneettisten tai biometriset tiedot, terveyttä koskevat tiedot sekä seksuaalista käyttäytymistä ja suuntautumista koskevat tiedot. Näiden tietojen käsittely on kielletty ilman 9(2) artiklassa säädettyä perustetta.

²⁵¹ Wachter et al. 2017, s. 78

²⁵² Koskinen 2018, s. 254

²⁵³ Weller 2019, s. 24

²⁵⁴ Koulutusdatan roolista koneoppivan algoritmin päätöksenteossa katso edellä 3.2.

WP29 toteaa käsittelyyn liittyvän logiikan merkityksellisistä tiedoista seuraavaa:

Yleisessä tietosuojasetuksessa edellytetään rekisterinpitäjän toimittavan merkityksellisiä tietoja käsittelyyn liittyvästä logiikasta, mutta monimutkaista selitystä siinä käytettävistä algoritmeista tai koko algoritmin paljastamista ei välttämättä edellytetä. Toimitettujen tietojen olisi kuitenkin oltava riittävän kattavat, jotta rekisteröity ymmärtää päätöksen perusteet.²⁵⁵

Merkityksellisten tietojen tulisi sisältää WP29:n linjauksen mukaan tiedot päätöksen ”taustalla olevista syistä tai sen tekemisessä käytetyistä perusteista”.²⁵⁶

Sanamuodon mukaan merkityksellisen tiedon tulisi siis koostua ainoastaan joko taustasyistä tai käytetyistä perusteista, mutta ei molemmista. Kyseistä ohjetta ei kuitenkaan liene syytä tulkita sanatarkasti, vaan läpinäkyvän käsittelyn varmistamiseksi rekisterinpitäjällä on oltava oikeus ja velvollisuus antaa tiedot sekä syistä että perusteista, ellei tämä johda rekisteröidyn liialliseen informoimiseen ja yksinkertaisuuden vaarantumiseen. WP29:n antama esimerkki lainahakemukseen annetusta automaattisesti yksittäispäätöksestä valaisee syiden ja perusteiden eroa:

Rekisterinpitäjä käyttää luottopisteytystä arvioidessaan ja hylätessään henkilön lainahakemuksen. Pistemäärän on ehkä toimittanut luottotietotoimisto, tai se on laskettu suoraan rekisterinpitäjän hallussa olevien tietojen perusteella. Lähteestä riippumatta (ja tiedot lähteestä on toimitettava rekisteröidylle 14 artiklan 2 kohdan f alakohdan mukaisesti, jos henkilötietoja ei ole saatu rekisteröidyltä) rekisterinpitäjän on pystyttävä – jos se käyttää tätä pisteytystä – selittämään pisteytys ja sen perusteet rekisteröidylle. Rekisterinpitäjä selittää, että tämä prosessi auttaa sitä tekemään oikeudenmukaisia ja vastuullisia lainapäätöksiä. Se kertoo tärkeimmistä päätöksenteossa huomioon otetuista ominaisuuksista, näiden tietojen lähteestä sekä niiden merkityksestä. Niitä voivat olla esimerkiksi

- rekisteröidyn lainahakemuksessa antamat tiedot
- aiemmat tilitiedot, kuten mahdolliset maksujen myöhästymiset ja
- virallisten julkisten rekisterien, kuten petos- ja maksukyvyttömyysrekisterien, tiedot.²⁵⁷

On selvää, että yllä olevassa esimerkissä rekisterinpitäjän olisikin tullut kertoa rekisteröidylle sekä päätöksen taustalla olevat syyt (oikeudenmukaisten ja vastuullisten lainapäätösten tekeminen) sekä päätöksen tekemisessä käytetyt perusteet (tärkeimmät päätöksenteossa huomioon otetut ominaisuudet).

²⁵⁵ WP29 2018 II, s. 27

²⁵⁶ Ibid., s. 27

²⁵⁷ Ibid., s. 27

Esimerkki ei ole kovin hyödyllinen eikä tuo juurikaan lisäarvoa merkityksellisten tietojen sisältövaatimusten arvioimiseen. Rekisterinpitäjän tulee nimittäin antaa kaikki esimerkissä mainitut tiedot rekisteröidylle jo 13–15 artiklojen muiden kuin automaattista päätöksentekoa käsittelevien alakohtien perusteella.²⁵⁸ Koska lainlaatija on nimenomaan sisällyttänyt 13–15 artikloihin oikeuden merkityksellisiin tietoihin automaattiseen päätöksentekoon liittyvän käsittelyn logiikasta, eivät nämä tiedot voi olla niitä tietoja, jotka olisi annettava ilmankin kyseistä kirjausta. Sen sijaan merkityksellisten tietojen sisältövaatimusta voidaan hahmottaa WP29:n toteamuksesta, että automaattisen päätöksenteon taustalla olevasta käsittelystä ei välttämättä edellytetä ”monimutkaista selitystä siinä käytettävistä algoritmeista tai koko algoritmin paljastamista”.

Huomiota kiinnittää WP29:n käyttämä sanavalinta ”monimutkaista selitystä ... algoritmeista tai koko algoritmin paljastamista ei välttämättä edellytetä”. Monimutkainen selitys tai algoritmin paljastaminen saatetaan siis kuitenkin joissain tilanteissa edellyttää (mutta ei aina). WP29 ei puhu algoritmin lähdekoodista, mutta algoritmin paljastamisen on tulkittu tarkoittavan nimenomaan algoritmin lähdekoodin informoimista rekisteröidylle.²⁵⁹ WP29:n linjauksesta voidaan vetää se johtopäätös, että rekisteröidyn informointi profilointiin pohjautuvaan automaattiseen yksittäispäätökseen liittyvästä henkilötietojen käsittelystä voi olla kolmenlaista: 1) informointi ei sisällä tietoa käsittelyssä hyödynnettävistä algoritmeista tai se sisältää niiden yleisluonteisen kuvauksen, 2) informointi sisältää monimutkaisen kuvauksen käsittelyssä hyödynnettävistä algoritmeista tai 3) informointi sisältää algoritmien paljastamisen.

Kohtalaisen monimutkaisena merkityksellisenä tietona logiikasta voidaan pitää tietoa automaation käyttämästä *mallista*.²⁶⁰ Mallista annettuina tietoina voitaisiin informoida mallin päätyyppi tai sen käyttämä matemaattinen teoria²⁶¹ (onko kyseessä esimerkiksi yksinkertainen päätöksentekopuu, koneoppiva neuroverkko tai satunnaismetsä). Lisäksi voitaisiin antaa muuta teknisempää informaatiota, kuten input dataan sovellettavat pisteytysperusteet tai kyseisen mallin herkkyysanalyysitietoja.²⁶² Esimerkiksi Google on kehittänyt erityisiä

²⁵⁸ 13 artiklan 1 kohdan c alakohta; 14 artiklan 1 kohdan c ja d alakohdat, 2 kohdan f alakohta; 15 artiklan 1 kohdan a, b ja g alakohdat

²⁵⁹ Esimerkiksi CIO:n verkkosivut

²⁶⁰ Edwards – Veale 2018, s. 55 ja Koskinen 2018, s. 254

²⁶¹ Edwards – Veale 2018, s. 56 ja Centre for Data Ethics and Innovation 2020, s. 137

²⁶² Edwards – Veale 2018, s. 56

mallikortteja (*'Model Cards'*), joiden avulla se pyrkii viestimään käyttämiensä algoritmien mallitietoja.²⁶³

Koneoppivien algoritmien osalta *koulutusdata* on katsottu sisältyvän oleellisena osana merkityksellisiin tietoihin automaation suorittaman käsittelyn logiikasta.²⁶⁴ On syytä huomata, että koneoppivat algoritmit eivät kuitenkaan säilytä niille syötettyä koulutusdataa, vaan muuttuvat jatkuvasti.²⁶⁵ Jotta koulutusdata voitaisiin antaa tiedoksi rekisteröidylle, tulisi rekisterinpitäjän näin ollen erikseen säilyttää hyödyntämänsä algoritmin käyttämä koulutusdata. Päätöksentekoa suorittava rekisterinpitäjä ei kuitenkaan välttämättä ole suunnitellut hyödyntämäänsä algoritmia, vaan on hankkinut algoritmin ulkopuoliselta henkilötietojen käsittelijältä.²⁶⁶ Mikäli koulutusdata ajatellaan kuuluvan pakolliseen tavan 2) mukaisen informoinnin piiriin, voisi rekisterinpitäjän ajatella olevan velvollinen selvittämään koulutusdata sisällön henkilötietojen käsittelijältä.

Rekisterinpitäjän ja henkilötietojen käsittelijän välisestä tietojenvaihdosta on säädetty yleisessä tietosuojasetuksessa. 28(3) artiklan nojalla rekisterinpitäjän ja henkilötietojen käsittelijän on tehtävä sopimus, joissa osapuolten on henkilötietojen käsittelijää sitovasti sovittava tämän velvollisuuksista. 28(3)(e) artiklan mukaan kyseisessä sopimuksessa on

säädetty erityisesti, että henkilötietojen käsittelijä ottaen huomioon käsittelytoimen luonteen auttaa rekisterinpitäjää asianmukaisilla teknisillä ja organisatorisilla toimenpiteillä mahdollisuuksien mukaan täyttämään rekisterinpitäjän velvollisuuden vastata pyyntöihin, jotka koskevat III luvussa säädettyjen rekisteröidyn oikeuksien käyttämistä.

Rekisterinpitäjällä olisi siis oikeus 15 artiklassa tarkoitetun rekisteröidyn tietopyynnön johdosta saada käsittelijältä koulutusdata edelleen rekisteröidylle toimitettavaksi. Sen sijaan oikeus ei suoraan ulottuisi henkilötietojen keräämiseen (13 artikla) tai saamiseen (14 artikla) yhteydessä tapahtuvaan tietojen antamiseen.

28(3)(h) artiklan mukaan henkilötietojen käsittelijän tulee kuitenkin ”saattaa rekisterinpitäjän saataville kaikki tiedot, jotka ovat tarpeen tässä artiklassa säädettyjen velvollisuuksien

²⁶³ Mitchell et al. 2019. Esimerkiksi kasvojentunnistukseen käytetyn algoritmin mallikortti, katso Google, Face Detection Model Card.

²⁶⁴ Katso esimerkiksi Euroopan parlamentti 2017, kohta N. ja Weller 2019, s. 24

²⁶⁵ Koneoppivista algoritmeista ja koulutusdata merkityksestä katso edellä 3.2.

²⁶⁶ Yleisen tietosuojasetuksen 4(1)(8) artiklan mukaan henkilötietojen käsittelijällä tarkoitetaan ”luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä, viranomaista, virastoa tai muuta elintä, joka käsittelee henkilötietoja rekisterinpitäjän lukuun”.

noudattamisen osoittamista varten”. Mikäli koulutusdatan avoimuuden tulkitaan olevan keskeinen osa läpinäkyvää käsittelyä, olisi henkilötietojen käsittelijä nähdäkseni velvollinen toimittamaan koulutusdata rekisterinpitäjälle myös h alakohdan nojalla. On kuitenkin epäselvää, olisiko kyseistä dataa tällaisessa tilanteessa mahdollista luovuttaa edelleen rekisteröidylle, vai ainoastaan valvontaviranomaiselle. Alakohdassa viitataan nimittäin rekisterinpitäjän osoitusvelvollisuuteen, joka siis koskee pääasiassa kommunikointia rekisterinpitäjän ja valvontaviranomaisen välillä.²⁶⁷

Koulutusdatasta voi informoida muillakin tavoin kuin antamalla kopio alkuperäisestä tietosisällöstä. Rekisterinpitäjä voisi antaa rekisteröidylle esimerkiksi kuvauksen koulutusdatasta. Kuvauksen antamiseen kannustaa mm. Britannian kulttuuri-, media- ja urheiluministeriön alainen tiedon eettisyyden ja innovoinnin lautakunta.²⁶⁸ Myös Euroopan parlamentti on päätöslauselmassaan todennut, että tiedonannon automaattiseen päätöksentekoon sovelletusta logiikasta tulisi sisältää ”tietoa massadata-analyysikoulutukseen käytetystä datasta”.²⁶⁹ Päätöslauselmassakaan ei siis edellytetä, että rekisterinpitäjän tulisi informoida käytetty koulutusdata sellaisenaan, vaan tekstin voidaan ymmärtää tarkoittavan esimerkiksi koulutusdatan kuvailemista. Rekisteröidylle voitaisiin kertoa esimerkiksi, mitä henkilötietoryhmiä koulutusdata sisältää, mistä kyseiset tiedot ovat peräisin, mahdolliset tiedossa olevat puutteet ja vääristymät koulutusdatassa ja miten näiden vaikutusta on pyritty minimoimaan.²⁷⁰

Rekisterinpitäjän olisi siis oltava perillä hyödyntämänsä algoritmin koulutusdatasta jollain tasolla pystyäkseen kuvailemaan sen sisältöä rekisteröidylle. Tämän veloitteen voidaan ajatella sisältyvän myös sisäänrakennetun ja oletusarvoisen tietosuojan vaatimukseen, jotka tulisi huomioida myös käsittelijää valittaessa. Rekisterinpitäjä ei saa 28(1) artiklan nojalla käyttää sellaista käsittelijää, joka ei ole huomioinut mm. sisäänrakennetun ja oletusarvoisen tietosuoja toteutumista käsittelyssä. Rekisterinpitäjällä on laaja selvitysvelvollisuus käyttämistään henkilötietojen käsittelijöistä,²⁷¹ ja rekisterinpitäjän tulisikin edellyttää näitä tietoja algoritmin toimittajalta jo järjestelmän hankintavaiheessa. Sen sijaan rekisterinpitäjän

²⁶⁷ Osoitusvelvollisuudesta katso edellä 2.1.

²⁶⁸ Centre for Data Ethics and Innovation 2020, s. 80

²⁶⁹ Euroopan parlamentti 2017

²⁷⁰ Centre for Data Ethics and Innovation 2020, s. 80 ja 137

²⁷¹ Euroopan tietosuojaneuvosto 2021 I, s. 30-31

ei olisi ainakaan läpinäkyvyyden toteuttamisen kannalta välttämätöntä tietää tarkalleen, mitä tietoa algoritmin koulutusdata on pitänyt sisällään.

Koska koulutusdata ei välttämättä juurikaan kerro black box -algoritmien toimintalogiikasta,²⁷² voidaan koneoppivien algoritmien osalta merkityksellisiin tietoihin ajatella kuuluvan jotain aivan muuta. AI HLEG painottaa, että tekoälyn tekemisiin päätöksiin liittyen

tulisi olla saatavilla selvityksiä siitä, missä määrin tekoälyjärjestelmä vaikuttaa organisaation päätöksentekoprosessiin ja muovaa sitä, sekä järjestelmän suunnitteluun liittyvistä valinnoista ja sen käyttöönoton perusteista (näin varmistetaan paitsi tietojen ja järjestelmän myös liiketoimintamallin läpinäkyvyys).²⁷³

Tietoa olisi siis annettava rekisterinpitäjän organisaatioon ja järjestelmän suunnitteluvaiheeseen liittyen. Organisatorisena tietona tulisi informoida esimerkiksi, missä määrin ihminen valvoo automaation toimintaa ja korjaa sen mahdollisia virheitä.²⁷⁴ Lisäksi rekisterinpitäjän voisi olla syytä kertoa, miten päätöksentekoprosessi on organisoitu,²⁷⁵ kuinka suuri osuus siitä on automatisoitu ja miksi. Järjestelmän suunnitteluvaiheen tietoina tulisi informoida, mihin algoritmin luomisella on pyritty, miten mallia on testattu ennen käyttöönottoa tai pyritty eliminoimaan sen epäsuotuisat ominaisuudet.²⁷⁶ Edwards ja Veale ehdottavat lisäksi, että informointiin voisi kuulua tietoa automaation ennakointikyvystä.²⁷⁷

5.2.2 Tiedon kontekstisidonnaisuudesta

Edellä pyrin kartoittamaan, mitä tietosisältöjä rekisterinpitäjän tulisi rekisteröidylle toimittaa. Seuraavaksi tarkastelen, millä tasolla kyseiset tiedot tulisi esittää. Tarkastelu kohdistuu nimenomaan informointivelvollisuuden alaisiin merkityksellisiin tietoihin käsittelyyn liittyvästä logiikasta, koska automatisoidun käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset eivät samalla tavalla ole riippuvaisia esimerkiksi rekisteröidyn tietotasosta. Sen sijaan näitäkin

²⁷² Katso edellä 3.2.

²⁷³ AI HLEG 2019, s. 22

²⁷⁴ Centre for Data Ethics and Innovation 2020, s. 137

²⁷⁵ Ibid. s, 137

²⁷⁶ Edwards – Veale 2018, s. 56 ja Centre for Data Ethics and Innovation 2020, s. 137

²⁷⁷ Edwards – Veale 2018, s. 55

tietoja koskee yleisen tietosuojasetuksen 12 artiklan vaatimus tiedon esittämisestä ymmärrettävässä muodossa.²⁷⁸

Yleisen tietosuojasetuksen voimaantulosta saakka niin rekisterinpitäjät kuin tutkijatkin ovat yrittäneet löytää kaikkia rekisteröityjä tyydyttävää ”*one-size-fits-all*”-tyyppistä ratkaisua, jonka antamalla rekisteröidylle rekisterinpitäjä voisi kuitata merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta annetuiksi. Tällaiset informointi- tai selitysmallit ovat joko liian pelkistettyjä, jolloin rekisteröity ei saa niistä tarpeeksi informaatiota ymmärtääkseen automaattisen päätöksen takana piilevän käsittelyn logiikan tai liian monimutkaisia, jolloin rekisteröidyn tarvitsema tieto hukkuu mallin sisältämää informaatiopaljouteen.²⁷⁹ ”*One-size-fits-all*”-tyyppisen informoinnin sijaan tulisikin keskittyä löytämään käyttäjakeskeinen pragmaattinen tiedonvälityskeino, jolla kunkin käyttäjän vaihtelevat tietotarpeet tulisivat tyydytetyiksi.²⁸⁰

Rekisteröityjen vaihtelevat tietotarpeet on huomioitu myös AI HLEG:n luotettavaa tekoälyä koskevissa eettisissä ohjeissa, joissa yhdeksi luotettavan tekoälyn toteuttamisen vaatimuksista asetetaan tekoälyn läpinäkyvyyden.²⁸¹ Läpinäkyvyyden varmistamiseksi informointi ”olisi mukautettava kyseisen sidosryhmän (esimerkiksi maallikon, sääntelyviranomaisen tai tutkijan) asiantuntemukseen”.²⁸²

Samaa mieltä on WP29, jonka mukaan rekisterinpitäjällä on vastuu tuntea rekisteröitynsä ja sen tulisi tämän tiedon perusteella määritellä, minkä tasoista tietoa kohdeyleisö pystyy omaksumaan.²⁸³ Lisäksi ICO päätyi samaan lopputulokseen yhdessä Alan Turing -instituutin kanssa tekemässään kyselytutkimuksessa. Tutkimuksen mukaan tekoälyä hyödyntävät yksittäispäätökset ovat niin kontekstisidonnaisia, että rekisteröidylle annettava tietosisältö ja toimittamistapa tule räätälöidä vastaanottajalle sopiviksi.²⁸⁴

Maja Brkan toteaa yksioikoisesti, että päätöksenteossa hyödynnetyn algoritmin rakenteen tai toiminnan ymmärtäminen abstraktilla tasolla ei hyödytä rekisteröityä.²⁸⁵ Innerarity on

²⁷⁸ 12 artiklan vaatimuksista tiedon esittämisen muotoon liittyen katso edellä 4.3.

²⁷⁹ Sovrano et al. 2020, s. 220

²⁸⁰ Ibid., s. 220

²⁸¹ AI HLEG 2019, s. 17

²⁸² Ibid., s. 22

²⁸³ WP29 2018 I, s. 7

²⁸⁴ ICO ja Alan Turing -instituutti 2019, s. 23–24

²⁸⁵ Brkan 2019, s. 113

samoilla linjoilla ja toteaa, että oikeuden informaatioon (Innerarity puhuu oikeudesta selitykseen) ei tule ymmärtää tarkoittavan systeemin ”ruumiinavausta”, vaan pikemminkin sitä voidaan ajatella tekoälyä hyödyntävän organisaation itsekontrollin keinona, jonka avulla voidaan tasoittaa *kognitiivista asymmetriaa* organisaation ja niiden välillä, joihin algoritmin käyttö vaikuttaa.²⁸⁶ Merkityksellisten tietojen antamisessa rekisteröidylle onkin kyse juuri tällaisesta tasapainotustyöstä, jossa rekisteröidyn ymmärrys kasvaa ja tulee lähemmäksi rekisterinpitäjän tasoa.

Kognitiivinen asymmetria voi olla huomattavan suuri tai hyvinkin pieni riippuen rekisteröidyllä valmiiksi olevista tiedoista ja hänen kyvystään ymmärtää systeemin logiikkaa. Tästä johtuen informoinnin tulisikin olla rekisteröitylähtöistä ja 13, 14 ja 15 artikloissa määrätty velvollisuus toimittaa *merkitykselliset tiedot* tulisi tulkita rekisteröidyn näkökulmasta.²⁸⁷ Sama informaatio ei ole merkityksellistä kaikille rekisteröidyille tai rekisteröityjen ryhmille, vaan merkityksellisyys riippuu näiden tietotasosta ja kiinnostuksenkohteista.²⁸⁸ Rekisteröidyllä voidaankin ajatella olevan oikeus saada sellaiset tiedot, jotka ovat merkityksellisiä juuri hänelle.²⁸⁹ Tätä tulkintaa tukee myös WP29:n toteamus, että toimitettujen tietojen olisi kuitenkin oltava riittävän kattavat, jotta rekisteröity ymmärtää päätöksen perusteet.²⁹⁰

5.2.3 Lähdekoodi merkityksellisenä tietona

WP29:n antamat suuntaviivat huomioiden on siis mahdollista, että rekisterinpitäjältä edellytetään algoritmin paljastamista eli algoritmin lähdekoodin informoimista rekisteröidylle *merkityksellisenä tietona käsittelyn logiikasta*.²⁹¹ Esimerkiksi Ranska on kansallisesti säätänyt rekisteröidyn oikeudesta saada lähdekoodi tietoonsa automatisoidun käsittelyn yhteydessä.²⁹² Lähdekoodilla tarkoitetaan ohjelmointikielistä listausta käskyistä ja ohjeista, joilla tietokoneohjelma saadaan toimimaan halutulla tavalla. Mikäli järjestelmän toimintaa halutaan muuttaa, on sen lähdekoodia muokattava.²⁹³ Koska lähdekoodi ohjaa koko algoritmin

²⁸⁶ Innerarity 2021, s. 979

²⁸⁷ Kuner et al. 2017, s. 2 ja Kamarinou et al. 2017, s. 108

²⁸⁸ Wachter et al. 2017, s. 99

²⁸⁹ Selbst – Powles 2017, s. 236

²⁹⁰ WP29 2018 II, s. 27

²⁹¹ Katso edellä 5.2.1.

²⁹² Bayamlioglu 2021, s. 7

²⁹³ Hakkarainen et al. 2020, s. 4, 9 ja Suomen avoimien tietojärjestelmien keskus COSS ry, Avoin lähdekoodi.

toimintaa ja sillä on näin ollen merkittävä rooli automatisoidun yksittäispäätöksen lopputuloksen kannalta, voisi lähdekoodin paljastamisen ajatella olevan ensisijainen keino saavuttaa automaation läpinäkyvyys.²⁹⁴

Lähdekoodi on kuitenkin tietona sellaista, jota maallikko ei pysty ymmärtämään. Itse asiassa siihen eivät aina kykene alan ammattilaisetkaan.²⁹⁵ Lisäksi pelkän lähdekoodin perusteella on hyvin vaikea ennustaa, miten systeemi toimii käytännössä.²⁹⁶ Tästä syystä lähdekoodin informoimista rekisteröidylle ei voida ainoana toimenpiteenä pitää riittävänä keinona algoritmin läpinäkyvyyden saavuttamiseksi.²⁹⁷

Jos ajatellaan asiaa keskivertorekisteröidyn näkökulmasta, lienee selvää, että suurimman osan ymmärrystä päätöksenteosta ei edesauta algoritmin lähdekoodin saatavilla olo. Päinvastoin on olemassa vaara, että lähdekoodin esittäminen johtaa senkaltaiseen informaatiotulvaan, joka hämärtää rekisteröidyn ymmärrystä automaattisen yksittäispäätöksen taustamekanismeista entisestään.²⁹⁸ On kuitenkin syytä huomata, että algoritmien toimintamekanismeihin perehtynyt ja algoritmin lähdekoodia tulkitsemaan kykenevä rekisteröity saattaa hyvinkin hyötyä siitä, että algoritmin lähdekoodi on hänen saatavillaan. Lähdekoodin informointia voisi nimenomaan ajatella kognitiivisen asymmetrian ”lopullisena” tasoittamiskeinona; tämän tiedon saatuaan rekisteröity päätyisi ymmärrykseltään niin lähelle rekisterinpitäjää kuin mahdollista. Miksi tätä keinoa ei siis hyödynnettäisi myös käytännössä?

Rekisterinpitäjä ei luonnollisestikaan voi olettaa, että rekisteröidyllä olisi algoritmin lähdekoodin tulkinnan mahdollistavaa teknistä tietotaitoa. Koska rekisterinpitäjän tulisi kuitenkin pyrkiä tunnistamaan rekisteröityjensä (tai rekisteröityjen ryhmien) vaihtelevat tietotarpeet, voisi ajatella, että esimerkiksi IT-yritys olisi velvollinen paljastamaan työnhakijoille automatisoidussa koodarin rekrytointiprosessissa käyttämänsä algoritmin lähdekoodin. Sen sijaan lähdekoodin informoiminen puutarhurin työpaikkaa hakeville ei toteuttaisi läpinäkyvyyttä, vaan aiheuttaisi lähinnä informaatioähkyä ja johtaisi näin ainoastaan läpinäkyvyyden hämärtymiseen ja kognitiivisen asymmetrian kasvamiseen.

²⁹⁴ Kroll et al. 2017, s. 638

²⁹⁵ Kroll et al. 2017, s. 638 ja Koskinen 2018, s. 255

²⁹⁶ Kroll et al. 2017, s. 638

²⁹⁷ Ibid., s. 636

²⁹⁸ Diakopoulos 2020, s. 208

5.3 Tietosuoja koskevan vaikutustenarvioinnin suhde informointivelvollisuuteen

Rekisteröidylle annettavat tiedot automatisoidun käsittelyn merkittävydestä ja mahdollisista seurauksista sekä merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta voivat olla osin samoja kuin rekisterinpitäjän laatimassa tietosuoja koskevassa vaikutustenarvioinnissa. Vaikutustenarvioinnista säädetään yleisen tietosuoja-asetuksen 35 artiklassa. Artiklan 1 kohdan mukaan arviointi on laadittava ”Jos käsittely ... etenkin uutta teknologiaa käytettäessä todennäköisesti aiheuttaa – käsittelyn luonne, laajuus, asiayhteys ja tarkoitukset huomioon ottaen – luonnollisen henkilön oikeuksien ja vapauksien kannalta korkean riskin”. Arviointi tulee toteuttaa ”ennen käsittelyä”,²⁹⁹ mistä syystä sillä on korostunut merkitys proaktiivisena toimenpiteenä.³⁰⁰ Vaikutustenarvioinnin toteuttamisen tarve perustuu viime kädessä rekisterinpitäjän riskiarviointiin, mutta 35(3)(a) artiklassa mainitaan yhtenä tilanteena, jossa arviointia erityisesti edellytetään

luonnollisten henkilöiden henkilökohtaisten ominaisuuksien järjestelmällinen ja kattava arviointi, joka perustuu automaattiseen käsittelyyn, kuten profilointiin, ja johtaa päätöksiin, joilla on luonnollista henkilöä koskevia oikeusvaikutuksia tai jotka vaikuttavat luonnolliseen henkilöön vastaavalla tavalla merkittävästi.

Kyseisellä tilanteella tarkoitetaan automaattista päätöksentekoa siten kuin se on yleisen tietosuoja-asetuksen 22 artiklassa määritelty.³⁰¹

Artiklan 35 kohdassa 7 säädetään vaikutustenarvioinnin vähimmäisisällöstä seuraavaa:

- a) järjestelmällinen kuvaus suunnitelluista käsittelytoimista, ja käsittelyn tarkoituksista, mukaan lukien tarvittaessa rekisterinpitäjän oikeutetut edut;
- b) arvio käsittelytoimien tarpeellisuudesta ja oikeasuhteisuudesta tarkoituksiin nähden;
- c) arvio 1 kohdassa tarkoitetuista rekisteröityjen oikeuksia ja vapauksia koskevista riskeistä; ja
- d) suunnitellut toimenpiteet riskeihin puuttumiseksi, mukaan lukien suoja- ja turvallisuustoimet ja mekanismit, joilla varmistetaan henkilötietojen suoja ja

²⁹⁹ Yleisen tietosuoja-asetuksen 4(1)(2) artiklan mukaan *käsittelyllä* tarkoitetaan myös *tietojen keräämistä*.

Rekisterinpitäjän tulee siis toteuttaa vaikutustenarviointi ennen kuin automaattisesti käsiteltävät henkilötiedot ovat sen hallussa. Sen sijaan vaikutustenarviointi voitaneen tehdä vasta automatisoidun järjestelmän kehittämisen jälkeen, mikäli kehittämisessä ei ole hyödynnetty henkilötietoja.

³⁰⁰ Demetzou 2019, s. 4

³⁰¹ WP29 2017, s. 10–11

osoitetaan, että tätä asetusta on noudatettu ottaen huomioon rekisteröityjen ja muiden asianomaisten oikeudet ja oikeutetut edut.

Asetus ei tarkemmin määrittele, mitä kaikkea yllä mainittuun listaan tulee sisällyttää, ja vaikutustenarvioinnin toteuttaminen onkin joustavaa.³⁰² Vaikutustenarvioinnin vähimmäisisältöä voi peilata edellä käsiteltyihin automaattista päätöksentekoa koskevan informointivelvollisuuden tietosisältöihin ottaen huomioon WP29:n tietosuojan vaikutustenarvioinnista antama ohjeistus.

A alakohdassa edellytetään järjestelmällistä kuvausta käsittelytoimista. Automatisoidun päätöksenteon ollessa kyseessä järjestelmällisellä kuvauksella tarkoitetaan kuvausta suunnitelluista algoritmeista.³⁰³ Kuvauksen tulee sisältää tiedot mm. käsittelyn luonteesta, laajuudesta ja asiayhteydestä sekä tarkoituksista. Siinä on oltava toiminnallinen kuvaus käsittelytoimesta sekä tiedot henkilötietojen käsittelyyn käytettävistä resursseista (mm. laitteistot, ohjelmistot, verkostot ja tiedonsiirrossa käytetyt kanavat).³⁰⁴ Kuten huomaamme, WP29:n antama erittely järjestelmällisen kuvauksen sisällöstä pitää sisällään samoja elementtejä kuin merkityksellisinä tietoina käsittelyyn liittyvästä logiikasta annetut tiedot. Esimerkiksi toiminnallinen kuvaus käsittelytoimesta voisi sisältää teknistä tietoa algoritmin mallista ja sen ennakoitavuudesta, resurssointiin liittyvät tiedot voisivat sisältää esimerkiksi organisatorisia tietoja, kuten kuvauksen automaation käyttöasteesta organisaatiossa ja ihmisen kyvystä puuttua päätöksentekoon. Kaminski ja Malgieri toteavat, että järjestelmällisen kuvauksen voitaisiin kokonaisuudessaan katsoa olevan samanaikaisesti rekisteröidylle informoitavaa merkityksellistä tietoa automaation suorittaman käsittelyn logiikasta.³⁰⁵

B alakohdassa tarkoitettu arvio käsittelytoimien tarpeellisuudesta ja oikeasuhteisuudesta on samankaltainen kuin merkityksellisinä tietoina käsittelyn logiikasta annetut henkilötiedon oikeellisuutta ja automaation asiaankuuluvuutta koskevat tiedot.³⁰⁶ Nämä liittyvät lähinnä algoritmin suunnittelu- ja testausvaiheen tietoihin sekä tietoon koulutusdatasta.

³⁰² Ibid., s. 20

³⁰³ Kaminski – Malgieri 2021, s. 130

³⁰⁴ WP29 2017, s. 26

³⁰⁵ Kaminski – Malgieri 2021, s. 140

³⁰⁶ Ibid., s. 140

C alakohdassa on otettava huomioon muun ohella riskien alkuperä, luonne ja vakavuus; mahdolliset vaikutukset rekisteröityjen oikeuksiin ja vapauksiin; riskien todennäköisyys ja vakavuus.³⁰⁷ Kyseiset riskiarviotiedot liittyvät kiinteästi käsittelyn merkittävyydestä ja mahdollisista seurauksista annettaviin tietoihin.³⁰⁸

D alakohta koskee Kaminskin ja Malgierin mielestä etenkin rekisterinpitäjän 22 artiklan mukaisia suojoitoimia.³⁰⁹ Koska WP29 ei ole antanut alakohtaan liittyen yksityiskohtaisempaa määritelmää, vaan viittaa ainoastaan asetuksen johdanto-osan 90 kappaleeseen,³¹⁰ voitaneen *d* alakohdan ymmärtää sisältävän tietoja myös algoritmin suunnitteluun liittyvistä käsittelyn riskejä alentavista seikoista. Tällaisia voisivat olla mm. tiedot siitä, kuinka laajasti mallia on testattu ennen käyttöönottoa ja miten koulutusdatasta on pyritty poistamaan mahdollisia vääristymiä.

Vaikutustenarviointi on tarkoitettu rekisterinpitäjän sisäiseksi dokumentaatioksi, mutta WP29 kannustaa julkaisemaan vaikutustenarviointi joko kokonaan tai osittain läpinäkyvyyden varmistamiseksi.³¹¹ Osana 13–15 artiklojen automaattiseen päätöksentekoon liittyvää informointivelvollisuutta rekisterinpitäjä voisi poimia sopiviksi katsomiaan tietoja laatimastaan vaikutustenarvioinnista rekisteröidylle annettaviksi taikka julkaista laatimansa vaikutustenarvioinnin joko kokonaan tai osittain.

Myös kansalliset ja EU:n lainsäätäjät viittaavat uudessa sääntelyssä tietosuojan vaikutustenarviointiin. Euroopan komission antamassa ehdotuksessa COM(2021) 206 on asetettu erityisiä läpinäkyvyysvelvoitteita tietyille järjestelmille.³¹² Nämä velvoitteet eivät kuitenkaan nimenomaisesti koske automatisoituja päätöksentekojärjestelmiä, vaan ihmisen kanssa vuorovaikutuksessa toimivia, tunnehavaintoja tuottavia tai sisältöä manipuloivia järjestelmiä.³¹³ Muiden kuin edellä mainittujen järjestelmien osalta sen sijaan viitataan mm.

³⁰⁷ WP29 2017, s. 26

³⁰⁸ Kaminski – Malgieri 2021, s. 140 ja 141. Käsittelyn merkittävyydestä ja mahdollisista seurauksista annettavista tiedoista katso edellä 5.1.

³⁰⁹ Kaminski – Malgieri 2021, s. 141

³¹⁰ WP29 2017, s. 26. Yleisen tietosuoja-asetuksen johdanto-osan 90 kappale käsittelee 35 artiklan tietosuojaan liittyvää vaikutustenarviointia. Se ei tarjoa artiklaa yksityiskohtaisempaa määrittelyä vaikutustenarvioinnin sisällöstä.

³¹¹ WP29 2018 I, s. 23

³¹² COM(2021) 206, s. 73–74. Velvoitteet jäävät ehdotuksessa ohuiksi; tekoälyn käytöstä ilmoittaminen riittäisi velvoitteen täyttämiseen.

³¹³ COM(2021) 206, s. 15

yleisen tietosuoja-asetuksen 35 artiklan mukaisen tietosuojaa koskevan vaikutustenarvioinnin tärkeyteen.³¹⁴

Tätä tutkielmaa kirjoitettaessa lausuttavana oleva luonnos hallituksen esitykseksi julkisen hallinnon automaattista päätöksentekoa koskevaksi lainsäädännöksi ehdotetaan Suomen kansallista hallintolakia muutettavaksi siten, että automatisoiduista hallintopäätöksistä tulisi jatkossa erikseen ilmoittaa päätöksen kohteena olevalle.³¹⁵ Ehdotettu ilmoitusvelvollisuus ei sisällä juurikaan uutta yleisen tietosuoja-asetuksen informointivelvollisuuteen verrattuna.³¹⁶ Sen sijaan se perustaisi viranomaiselle velvollisuuden tehdä käyttöönottopäätös, jossa tulisi muun ohella arvioida, täyttääkö automaation käyttö tietosuojasääntelyssä sille asetetut edellytykset. Käyttöönottopäätös tulisi antaa tiedoksi hallintopäätöksen yhteydessä.³¹⁷ Käyttöönottopäätös vaikuttaisi samankaltaiselta kuin automaattisesta päätöksenteosta laadittu tietosuojan vaikutustenarviointi. Näin ollen viranomaisen olisi jatkossa hallintolain nojalla julkaistava tietoja, jotka sisältyvät sen laatimiin vaikutustenarviointeihin.

³¹⁴ COM(2021) 206, s. 62

³¹⁵ HE-luonnos julkisen hallinnon automaattista päätöksentekoa koskevaksi lainsäädännöksi, s. 86–87, 138–139.

³¹⁶ Hallintolakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että hallintopäätöksestä olisi jatkossa käytävä ilmi, jos asia on ratkaistu automaattisesti, katso Ibid.,s 86-87. Kyseinen velvollisuus on yhteneväinen yleisen tietosuoja-asetuksen informointivelvollisuuden kanssa (13(2)(f), 14(2)(g) ja 15(1)(h)). Esityksen pohjana olevassa työryhmämietinnössä sen sijaan ehdotettiin erityisen kuvausvelvollisuuden lisäämistä hallintolakiin (katso oikeusministeriö 2022, s. 80–81), joskin sekään ei olisi tuonut juurikaan lisäarvoa rekisteröidyn tiedonsaannin näkökulmasta.

³¹⁷ HE-luonnos julkisen hallinnon automaattista päätöksentekoa koskevaksi lainsäädännöksi, s. 105

6 Tietojen antaminen käytännössä

Yleinen tietosuoja-asetus ei määritä, millä tavoin rekisterinpitäjän tulee tiedot rekisteröidylle antaa.³¹⁸ Artiklan 12 mukaan tiedot on kuitenkin ensisijaisesti annettava sähköisessä muodossa. Pelkkä sähköinen muoto ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole asianmukaista, vaan vaatii rinnalle esimerkiksi paperista informointia.³¹⁹ Johdanto-osan 58 kappaleessa kannustetaan antamaan tiedot verkkosivustolla varsinkin silloin, kun rekisteröityjen määrä on suuri ja käytänteet teknisesti monimutkaisia.

6.1 Informointikäytännöistä

Artiklat 13 ja 14 vaikuttaisivat eroavan 15 artiklasta rekisterinpitäjältä edellytetyn aktiivisuuden osalta, mitä tulee tietojen antamiseen rekisteröidylle. Artiklat 13 ja 14 edellyttävät rekisterinpitäjää *toimittamaan* artikloissa luetellut tiedot rekisteröidylle. Artikla 15 sen sijaan ainoastaan takaa rekisteröidylle oikeuden saada kyseessä olevat tiedot. WP29 on kiinnittänyt huomiota tähän sanavalintaan ja korostaa, että artiklat 13 ja 14 nimenomaan edellyttävät rekisterinpitäjältä aktiivista toimintaa:

Tietosuoja-asetuksen 13 ja 14 artiklan mukaan rekisterinpitäjän on ”toimitettava rekisteröidylle kaikki seuraavat tiedot...”. Kohdan avainsana on ”toimitettava”. Tämä tarkoittaa, että rekisterinpitäjän on toteutettava aktiivisia toimia antaakseen kyseiset tiedot rekisteröidylle tai aktiivisesti ohjattava rekisteröity tietojen sijaintipaikkaan (esim. suoran linkin tai QR-koodin avulla).³²⁰

Rekisterinpitäjä ei siis voi kuitata tietoja annetuiksi esimerkiksi antamalla rekisteröidylle linkki kotisivuilleen tai yleisiin käyttöehtoihin. WP29 ei suuntaviivoissaan samalla tavalla huomioi artiklan 15 mukaista rekisteröidyn oikeutta saada tietoa rekisterinpitäjän aktiivisena toimintana. Tämä saattaa tosin johtua siitä, että artiklan 15 mukainen rekisteröidyn tekemä tietopyyntö edellyttää joka tapauksessa rekisterinpitäjältä aktiivisuutta sen selvittäessä, käsitelläänkö rekisteröidyn tietoja vai ei. Näin ollen ei ole välttämättä syytä ajatella, etteikö sama kielto passiivisesta tiedonannosta pätsisi myös 15 artiklan nojalla annettuihin tietoihin.

³¹⁸ Vrabec 2021, s. 84

³¹⁹ WP29 2018 I, s. 12

³²⁰ Ibid., s. 19

Yleisen tietosuoja-asetuksen 12 artiklan mukaan 13–15 artikloissa tarkoitettut tiedot on annettava ”tiivisti esitetyssä, läpinäkyvässä, helposti ymmärrettävässä ja saatavilla olevassa muodossa selkeällä ja yksinkertaisella kielellä”.³²¹ Helposti saatavilla olevalla muodolla tarkoitetaan, ”että rekisteröidyn ei pidä joutua etsimään tietoa vaan hänelle pitäisi olla välittömästi selvää, mistä ja miten kyseinen tieto löytyy”.³²² Ranskan tietosuojaviranomainen *Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés* (CNIL) katsoi vuodelta 2019 olevassa päätöksessään, että Google ei ollut antanut tietoja helposti saatavilla olevassa muodossa, kun tiedot olivat löydettävissä eri sähköisistä dokumenteista ja koska Googlen verkkosivujen suunnittelu oli johtanut tietojen pirstaleiseen esittämiseen.³²³

Käytännössä tiedot toimitetaan rekisteröidylle tyypillisesti ohjaamalla rekisteröity organisaation verkkosivuilta löytyvään vakiomuotoiseen tietosuojaselosteeseen.³²⁴ Vakiomuotoisessa selosteessa pystytään informoimaan automatisoidun yksittäispäätöksen merkittävyys sekä mahdolliset seuraukset rekisteröidylle, sillä näitä seikkoja voidaan arvioida keskivertorekisteröidyn näkökulmasta.³²⁵

Sen sijaan käsittelyyn liittyvästä logiikasta annettujen merkityksellisten tietojen kontekstisidonnaisuutta on vaikea huomioida selostetyyppisessä asiakirjassa. Tämä edellyttäisi selosteiden räätälöimistä ja kohdentamista hyvin tarkalla tasolla eri rekisteröityjen ryhmille. Hyvin harva organisaatio esimerkiksi tarjoaa kohdennettuja tietosuojaselosteita rekrytoinnissaan eri tehtäviin hakeville³²⁶ ja moni rekisterinpitäjä nostaakin rehellisesti kätet pystyyn. Esimerkiksi verohallinto ilmoittaa, että verotuspäätöksissä ”käytössä olevaa automaattista päätöksentekoa ei voida kuvata selkeästi matemaattisella mallilla tai ohjelmistokuvauksella eikä tällaisia kuvauksia näin ollen julkaista tässä informaatioissa”.³²⁷ Näkemys on mielenkiintoinen ottaen huomioon, että verottaja ei käytä päätöksissään

³²¹ Tiedon esittämisen tiivyydestä, tiedon ymmärrettävyydestä ja käytetyn kielen selkeydestä ja yksinkertaisuudesta katso edellä 4.3.

³²² WP29 2018 I, s. 9

³²³ Euroopan tietosuojaneuvoston verkkosivut ja Vrabec 2021, s. 81

³²⁴ IT Governance Privacy Team 2020 s. 64 ja Vrabec 2021, s. 84-85. Selosteesta voidaan käyttää eri nimityksiä, kuten *politiikka* tai *lauseke*. Termejä käytetään tarkoittamaan samoja asioita, vaikka niillä on eri konnotaatiota; *politiikalla* (*policy*) viitataan usein organisaation sisäistä toimintaa kuvaavaan asiakirjaan, kun taas *seloste* tai *lauseke* (*notice*) viittaa pikemminkin rekisteröidyn oikeuksista informoivaan dokumenttiin. Termien eroista katso esimerkiksi RAND Corporation, Review of the European Data Protection Directive.

³²⁵ Katso edellä 5.1.

³²⁶ Vertaa esimerkki lähdekoodin informoimisesta rekrytoinnin yhteydessä (5.2.3).

³²⁷ Verohallinnon verkkosivut, Automaattinen päätöksenteko verotuksessa

koneoppivia algoritmeja.³²⁸ Nähdäkseni verotuspäätöksissä hyödynnettävää automaattista päätöksentekoa olisi suhteellisen yksinkertaista kuvata esimerkiksi selitystyökalun avulla.³²⁹ Vaikka käsiteltävän tiedon määrä on eittämättä valtava, kyseiseen käsittelyyn ei myöskään voida soveltaa rekisterinpitäjän oikeutta kieltäytyä toimittamasta tietoja sillä perusteella, että se aiheuttaisi kohtuutonta vaivaa.³³⁰ Kuvauksen puuttuessa verohallinto ilmoittaa soveltavansa ”kaikessa automatiikkaan liittyvässä menettelyssä” hyväksymiään *Tekoälyn eettisiä periaatteita*. Kyseisissä periaatteissa verohallinto toteaa tietävänsä ja ymmärtävänsä hyödynnettävien tekoälyratkaisujen toiminnan. Verottaja myös tuntee ratkaisujen toimintaperiaatteet yksityiskohtaisesti.³³¹ Merkityksellisiä tietoja käsittelyyn liittyvästä logiikasta ei siitä huolimatta ole eettisistä periaatteista luettavissa.

Vaikuttaisi siltä, että merkityksellisten tietojen kontekstisidonnaisuuden huomioiminen olisi selosteviidakon sijaan ekologisempaa toteuttaa jollakin muulla tavalla. Yksi keskusteltu algoritmin tekemän yksittäispäätöksen selitysmalli on sellaisen rinnakkaisen algoritmin luominen, joka pyrkii selittämään alkuperäisen algoritmin tekemää päätöstä ihmistoimijan sille syöttämien lisätietojen perusteella.³³² Kyseisenlaista mallia voisi hyödyntää *ex post* -tyyppisessä informoinnissa selittämään rekisteröidylle tiettyä häntä koskevaa päätöstä. Kuten aiemmin luvussa 4.2 huomasimme, päätöksentekohetki ei kuitenkaan yleisen tietosuojasetuksen näkökulmasta vaikuta olevan merkityksellinen seikka informaatiovelvollisuuden alaisten tietojen sisällön tai antotavan suhteen. Lisäksi rinnakkaisen mallin käyttö luo uuden selitystarpeen. Vaikka rinnakkaismallilla pystyttäisiin selittämään rekisteröidylle alkuperäinen päätös, tulisi hänelle selittää myöskin selitysmallin käyttäytyminen. Tämä taas johtaa loputtomaan selitysmallien käyttöön, jossa selitysmalli selitetään aina tätä seuraavalla selitysmallilla.³³³

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Selitystyökaluista tarkemmin katso jäljempänä.

³³⁰ Kohtuuttoman vaivan soveltamisesta tietojen antamatta jättämiseen katso edellä 4.4.2.

³³¹ Verohallinnon verkkosivut, *Tekoälyn eettiset periaatteet Verohallinnossa*

³³² Carabantes 2019, s. 315

³³³ Ibid., s. 315

6.2 Kaksi esimerkkiä kontekstisidonnaisuuden huomioivasta informointitavasta

Alla esittelen kaksi sellaista ehdotusta rekisteröityjen informoimiseksi käytännössä, joiden tulkitsen vastaavan rekisterinpitäjälle asetettua informointivelvollisuutta. Alla kuvatut keinot eivät ole ainoita mahdollisia viestimistapoja, vaan ne on tarkoitettu esimerkinomaisiksi käytännön toteutuksiksi. Tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista kuvata informointitapoja laajemmin.

Edwards ja Veale ehdottavat rekisteröityjen vaihtelevat tietotarpeet tyydyttäväksi informoinneiksi nk. *toimijakeskeisiä* (*'Subject-Centric'*) *selitysmalleja*.³³⁴ Toimijakeskeisten selitysmallien keskiössä on *input data*, eli ne automaatiolle syötetyt muuttujat, joihin algoritmi päätöksensä perustaa. Tästä huolimatta toimijakeskeisiä selitysmalleja on mahdollista hyödyntää rekisteröidyn informoinnissa jo ennen päätöksentekohetkeä (*ex ante*).³³⁵ Toimijakeskeisen selitysmallin tarkoituksena ei ole tarjota kaiken kattavaa selitystä automaation toiminnasta tai automatisoidusta yksittäispäätöksestä. Sen sijaan sen tarkoituksena on tehdä systeemistä ymmärrettävä tarkastelemalla siitä vain pientä osaa. Tarkastelun kohteena voi olla esimerkiksi kahden eri muuttujan perusteella tehtävät mahdolliset päätösjoukot.³³⁶

Malli vertaa yhden rekisteröidyn input dataa mahdollisiin muihin input data -joukkoihin. Näin rekisteröity voi mallin avulla verrata omaa sijoittumistaan muiden samankaltaisten muuttujien omaavien rekisteröityjen tuloksiin. Ihannetilanteessa hän saa vastaukset sellaisiin kysymyksiin kuin, *mitkä muutokset input datassa olisivat johtaneet toisenlaiseen päätökseen? mitkä koulutusdatan sisältämät tiedot ovat kaikkein lähinnä omaa input dataani? millaisia ominaisuuksia on niillä henkilöillä, jotka saivat samankaltaisen päätöksen kuin minä? kuinka suuri virheen mahdollisuus päätökseeni liittyy ja saavatko kaltaiseni rekisteröidyt tyypillisesti enemmän vai vähemmän virheellisiä päätöksiä kuin keskivertorekisteröity?*³³⁷ Koska malli voidaan esittää rekisteröidylle kuvana, se toteuttaa hyvin myös WP29:n tähdentämää tietojen visualisoinnin periaatetta.³³⁸

³³⁴ Edwards – Veale 2018, s. 56

³³⁵ Ibid., s. 56. Rekisteröidystä toiseen vaihtelevaan input dataan perustuvien selitysten on katsottu voivan toimia ainoastaan *ex post* -informointina, katso esimerkiksi Wachter et al. 2017.

³³⁶ Edwards – Veale 2018, s. 57

³³⁷ Ibid., s. 57-58

³³⁸ WP29 2018 II, s. 28

Toinen keskustelua herättänyt viestimiskeino ovat *selitystyökalut*. Selitystyökaluilla tarkoitetaan sellaisia interaktiivisia malleja, joiden avulla on mahdollista saada tietoa algoritmin toiminnasta ja siihen sisältyvästä datasta. Tyypillisesti selitystyökalua käytetään tietokoneohjelman avulla. Koska rekisteröity toimii itse järjestelmän käyttäjänä, hän saa työkalun avulla juuri ne tiedot, jotka ovat hänelle merkityksellisiä. Passiivisen tiedonannon kohteena olemisen sijaan rekisteröity ikään kuin luo tietojensa käsittelystä sellaisen narratiivin, jonka avulla hän tulee ymmärtäneeksi käsittelyyn liittyvän logiikan.³³⁹

Reksiterinpitäjän näkökulmasta selitystyökalun käyttö on helppo tapa toimittaa informaatio perille, sillä työkalu on vakiomuotoinen, eli kaikille rekisteröityjen ryhmille on tarjolla samat tiedot.

Työkalun toimintamekanismi on portaittainen: rekisteröity pystyy etenemään interaktiivisessa työkalussa yksinkertaisesta informaatiosta yhä monimutkaisempaan, kunnes hänen tiedonsaantitarpeensa tulee tyydytetyksi. Ensimmäisellä tasolla rekisteröity saa tietoonsa vain hyvin yleisluoteiset tiedot käsittelystä. Ensimmäinen taso saattaa sisältää myös kuvauksen algoritmin toiminnasta. Klikkaamalla algoritmissa käytetyn arvon tai asiananan kohdalla olevia linkkejä rekisteröity näkee lisätietoja kyseisestä arvosta tai asiananasta ja siirtyy samalla seuraavalle tasolle, joka sisältää uusia, tarvittaessa edellistä tasoa yksityiskohtaisempia, tietoja.³⁴⁰ Tasot eivät välttämättä seuraa toisiaan samassa järjestyksessä, vaan esittämisjärjestys riippuu rekisteröidyn tekemistä valinnoista. Sovrano ym. vertaa interaktiivista selitystyökalun käyttökokemusta sellaisessa fyysisessä tilassa (*'explanatory space'*) liikkumiseen, jota rekisteröidyn on mahdollista tutkia haluamassaan laajuudessa.³⁴¹

Työkalu toteuttaa nk. kerroksittaista informointitapaa (*'layered approach'*), jota mm. Euroopan tietosuojaneuvosto ja ICO ovat pitäneet hyvänä tapana toimittaa informaatiota rekisteröidylle ja kannustaa sen käyttöön.³⁴² Näin varmistetaan, että informaatio on WP29:n antaman ohjeistuksen mukaan kullekin riittävää ja riittävällä tasolla monimutkaista, mutta ei kuitenkaan liian monimutkaista, sillä käyttäjä voi itse määritellä, kuinka yksityiskohtaiselle tasolle hän haluaa työkalussa edetä. Teknisiltä tietotaidoiltaan ja ymmärrykseltään korkealla tasolla oleville rekisteröidyille työkalun viimeisimmillä tasoilla voitaisiin tarjota heille

³³⁹ Sovrano et al. 2021, s. 177

³⁴⁰ Ibid., s. 176

³⁴¹ Ibid., s. 178

³⁴² Euroopan tietosuojaneuvosto 2022, s. 3 ja ICO:n verkkosivut, What methods can we use to provide privacy information?

merkityksellisenä tietona käsittelyyn liittyvästä logiikasta mahdollisuus tutustua päätöksentekosysteemin lähdekoodiin.³⁴³

Interaktiiviset selitysmallit, kuten selitystyökalut, eivät kuitenkaan sovellu kaikille. Rekisterinpitäjän on nimittäin huomioitava myös esimerkiksi vammaisten henkilöiden mahdollisuus käyttää oikeuksiaan.³⁴⁴ Näkövammaisille rekisteröidylle tulee antaa tietoa käsittelystä suullisesti.³⁴⁵ Joka tapauksessa selitystyökalujen käytössä olisi huomioitava erilaisten käyttäjäryhmien ja käyttäjien tarpeet. AI HLEG painottaa, että kaikilla tulee olla mahdollisuus käyttää tekoälyteknologiaan perustuvia järjestelmiä ja esimerkiksi esteettömyys tulee huomioida jo heti järjestelmien suunnitteluvaiheessa:

on erityisen tärkeää, että vammaiset henkilöt, joita on kaikissa yhteiskuntaryhmissä, voivat käyttää tätä teknologiaa. Tekoälyjärjestelmissä ei pitäisi käyttää yhtä kaikkiin sovellettavaa lähestymistapaa, ja niissä olisi otettava huomioon kaikkia palvelevan suunnittelun periaatteet, joissa otetaan huomioon mahdollisimman erilaiset käyttäjät asianomaisia esteettömyysstandardeja noudattaen. Näin mahdollistetaan tasa-arvoinen saatavuus ja kaikkien aktiivinen osallistuminen nykyisen ja kehittyvän tietokonevälitteisen inhimillisen toiminnan ja apuvälineteknologian suhteen.³⁴⁶

Käyttämisen ei välttämättä voida tulkita tarkoittavan passiivista automaattisen yksittäispäätöksen kohteena olemista, mutta olisi luontevaa tulkita kannanotto esteettömyyden tärkeydestä ohjaamaan myös merkityksellisten tietojen antamista automatisoiduista yksittäispäätöksistä, jossa siis tulisi huomioida myös esteettömyysnäkökulma. EU:n ja kansallisten viranomaisten on verkkosisällöissään ja tarjoamissaan mobiilisovelluksissa huomioitava lisäksi tiedon saavutettavuus. Saavutettavuusvaatimuksista on säädetty direktiivissä julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta (EU) 2016/2102 ja sen toimeenpanemiseksi annetussa kansallisessa lainsäädännössä. Esimerkiksi kotimaisessa digitaalisten palvelujen tarjoamisesta annetussa laissa (306/2019) velvoitetaan julkishallinnon toimijoita noudattamaan WCAG 2.1 - ohjeistuksen A- ja AA-tason kriteerejä.³⁴⁷

³⁴³ Lähdekoodista katso edellä 5.2.3.

³⁴⁴ WP29 2018 I, s. 11

³⁴⁵ Ibid., s. 13. Yleisen tietosuoja-asetuksen 12 artiklan 1 kohdan mukaan tiedot on annettava suullisesti myös, jos rekisteröity sitä pyytää ja rekisteröity kyetään tunnistamaan.

³⁴⁶ AI HLEG 2019, s. 22–23

³⁴⁷ Saavutettavuusvaatimuksista katso Aluehallintoviraston verkkosivut, WCAG 2.1: lain vaatimukset.

7 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut rekisterinpitäjän automaattiseen päätöksentekoon liittyvää yleisen tietosuojasetuksen mukaista informointivelvollisuutta. Tutkimuskysymys, johon olen pyrkinyt löytämään vastausta, määriteltiin tutkielman johdantoluvussa seuraavasti: *Mitä tietoja rekisterinpitäjän tulee yleisen tietosuojasetuksen 13–15 artiklojen nojalla informoida rekisteröidylle automaattisesta päätöksenteosta ja millä tavoin tiedot tulisi rekisteröidylle informoida?* Lisäksi tutkimuskysymyksen toinen osa jaettiin edelleen kahteen alakysymykseen: *millaisessa muodossa informaatio tulee antaa?* ja *minkälaisia käytännön tapoja informoinnissa tulee hyödyntää?*

Informointivelvollisuuden sisältö

Artiklojen 13, 14 ja 15 sanamuoto automatisoiduista yksittäispäätöksistä annettuihin tietoihin liittyen on identtinen. Tässä tutkielmassa ei saatu selvitettyä vastausta siihen, eroaako ennen päätöksentekoa suoritettu, tyypillisesti 13 ja 14 artiklojen nojalla annettu *ex ante* -informointi sisällöltään ja laajuudeltaan päätöksen jälkeisestä, usein 15 artiklan nojalla tehdystä *ex post* -informoinnista; toisin sanoen, luoko asetus oikeuden selitykseen. WP29 vaikuttaisi kallistuvan samansisältöiseen ja laajuiseen informointiin kaikkien kolmen artiklan osalta,³⁴⁸ johon tulkintaan olisin itsekin taipuvainen. Jälkikäteinen oikeus selitykseen saattaa sen sijaan tulla arvioitavaksi, ei niinkään 13–15 artiklojen informointivelvollisuuden piiriin kuuluvana, vaan pikemminkin 22 artiklassa tarkoitettuna suojakeinona.

Joka tapauksessa niiden yhteneväisestä sanamuodosta johtuen 13–15 artikloista johdettu informointivelvollisuus on kolmiosainen: rekisterinpitäjän on viestittävä rekisteröidylle tieto automaattisen päätöksenteon olemassaolosta, merkitykselliset tiedot käsittelyyn liittyvästä logiikasta ja käsittelyn merkittävyys ja mahdolliset seuraukset rekisteröidylle. Informointivelvollisuudesta voidaan myös poiketa ja tiedot jättää kokonaan antamatta neljässä eri tilanteessa. Yhtenä poikkeamisperusteena on rekisterinpitäjän tai kolmannen liikesalaisuuden suojan vaarantuminen. Tutkielmassa havaittiin, että liikesalaisuuden suojan ja tietosuojan suhteen sääntely on osin ristiriitaista, mistä johtuen näiden kahden perustavanlaatuisen oikeuden välille muodostuu jännite, jolle ei lainsäädännöstä löydy

³⁴⁸ WP29 2018 II, s. 29

ratkaisua. Tutkielmassa ei saatu selville, voiko rekisterinpitäjä tehokkaasti vedota liikesalaisuuden suojaan ohittaessaan informointivelvollisuuden.

Objektiivinen merkittävyys ja riskiarvioon perustuva tieto

Tutkielmassa havaittiin, että käsittelyn merkittävyyttä tulee arvioida objektiivisesti. Kaikenlainen käsittely voi olla merkittävää jollekin ihmiselle, mutta rekisterinpitäjän on riittävää arvioida merkittävyyttä *tarpeeksi suuren* ihmisjoukon näkökulmasta. Mahdollisina seurauksina rekisterinpitäjän tulisi viestiä etenkin käsittelyyn liittyvistä riskeistä ja niiden todennäköisyyksistä. Ottaen huomioon yleisen tietosuojasetuksen rekisterinpitäjän velvollisuuksia ohjaavan riskiperusteisen lähestymistavan henkilötietojen käsittelyyn rekisterinpitäjällä tulisi olla nämä tiedot hallussaan, ja ne olisivat myös suhteellisen vaivatta viestittävässä rekisteröidylle.

Subjektiiivisesti merkityksellinen tieto

Merkityksellisten tietojen käsittelyyn liittyvästä logiikasta havaittiin olevan käsittelyn merkittävyyttä ja mahdollisia vaikutuksia vaikeammin määriteltävissä. Toisin kuin käsittelyn merkittävyyttä rekisteröidylle, logiikasta annettujen tietojen merkityksellisyyttä tulisi arvioida *subjektiivisesti* ottaen huomioon rekisteröidyn arvioitu ymmärryksen taso. Rekisterinpitäjän on tiedettävä, keiden henkilötietojen käsittelystä se on vastuussa. Tämän tiedon perusteella sen olisi arvioitava rekisteröidyn kyky vastaanottaa tietyn tasoista (esimerkiksi teknisesti tai terminologisesti yksinkertaista tai monimutkaista) informaatiota. Rekisteröitykohtaista arviota ei kuitenkaan voitane edellyttää, vaan arvio tulisi tehdä ryhmätasolla.

Ammattilaisille kohdistetaan vaikeammin omaksuttavaa informaatiota. Esimerkkinä tällaisesta tiedosta on algoritmin lähdekoodi, joka parhaassa tapauksessa selventää automaation käsittelylogiikkaa ammattilaiselle hyvinkin paljon. Esteeksi muun muassa lähdekoodin paljastamiselle saattaa muodostua rekisterinpitäjän oikeus vedota liikesalaisuuden suojaan. Ottaen huomioon tietosuojan sementoitu asema eurooppalaisena perusoikeutena, liikesalaisuuteen vetoaminen ei kuitenkaan ole kaikissa tilanteissa helppoa.

Käsittelyn logiikasta annettavien tietojen kirjo on laaja. Koneoppivista algoritmeista puhuttaessa yhtenä merkittävänä komponenttina käsittelyyn liittyvästä logiikasta on algoritmin koulutusdata. Koulutusdatan vinoumat heijastuvat herkästi esimerkiksi rekisteröityjä syrjiviin päätöksiin eikä koneoppivan algoritmin koulutusdataa voikaan jättää

huomiotta rekisteröityjen informoinnissa.³⁴⁹ Koulutusdataa ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista informoida rekisteröidylle sellaisenaan, sillä se ei ole itsessään merkityksellistä tietoa algoritmin jatkuvasti muuttaessa muotoaan. Koulutusdatan luovuttaminen ei myöskään palvele 12 artiklan mukaista tiedon tiiviin esityksen, ymmärrettävyyden ja selkeyden vaatimusta, vaan voi johtaa pahimmillaan epäselvyyden lisääntymiseen. Sen sijaan koulutusdataa tulisi pystyä kuvailemaan rekisteröidylle kertomalla esimerkiksi, datan keräämisestä ja valitsemisesta sekä miten tietomassasta on pyritty poistamaan epäolennaisuudet ja syrjivät elementit.³⁵⁰

Muita käsittelyn logiikkaan liittyviä tietoja voisivat olla esimerkiksi tiedot input datasta, kuvailutiedot algoritmin mallista tai matemaattisesta teoriasta. Informointi voisi liittyä myös rekisterinpitäjän organisaatioon ja hyödynnetyn automaatioon suunnitteluvaiheen tietoihin. Kaiken kaikkiaan esille tuli kirjava joukko erilaista enemmän tai vähemmän teknistä dataa, jonka voi perustellusti katsoa kuuluvan logiikasta annettaviin tietoihin. Tutkielmassa ei pystytty antamaan tyhjentävää luetteloa merkityksellisistä tiedoista käsittelyyn liittyvästä logiikasta.

Suuri osa kartoitetuista automaattiseen käsittelyyn liittyvästä logiikasta annettavista tiedoista sekä myös huomattava osa käsittelyn merkittävydestä ja mahdollisista vaikutuksista annettavista tiedoista ovat yhteneväisiä *tietosuojan vaikutustenarvioinnin* sisältämien tietojen kanssa. Rekisterinpitäjän olisikin usein suositeltavaa julkaista automaattiseen päätöksentekoon liittyvät vaikutustenarviointinsa joko kokonaan tai osittain. Vaikuttaakin siltä, että alun perin rekisterinpitäjän sisäiseksi asiakirjaksi tarkoitettu vaikutustenarviointi näyttelee suurta roolia myös rekisterinpitäjän informointivelvollisuuden toteuttamisessa. Vaikutustenarvioinnin linkittyminen informointivelvollisuuteen onkin tämän tutkielman merkittävistä havainnoista.

Informoitavan tiedon muoto

Yhtenä merkittävänä huomiona tutkielmassa nousi esiin ristiriita, joka muodostuu yhtäältä rekisteröidyn kattavan informoinnin vaatimuksen ja toisaalta tiiviin, ymmärrettävän, selkeällä ja yksinkertaisella kielellä annettavan tiedon esittämisen vaatimuksen välille. Toisin sanoen, informointivelvollisuuden alaisen tiedon sisältö on ristiriidassa tiedon muodon kanssa.

³⁴⁹ Veale – Edwards 2018, s. 400

³⁵⁰ Ibid., s. 400

Ristiriita on erityisen ilmeinen, kun päätöksenteossa hyödynnetään pitkälle vietyjä koneoppivia algoritmeja, jotka jo lähtökohtaisesti ovat toimintamekaniikaltaan läpinäkymättömiä. Etenkään tietoja tällaisten algoritmien suorittaman käsittelyn logiikasta ei ole mahdollista viestiä pelkistetysti. Rekisterinpitäjän on lisäksi pyrittävä antamaan sopiva määrä tietoa. Jos tietoa annetaan liikaa, on vaarana rekisteröidyn informaatioähky. Toisaalta, jos tietoa ei anneta tarpeeksi, ei rekisteröidyn ole mahdollista arvioida päätöksenteon oikeellisuutta. Tilannetta vaikuttaisi entisestään pahentavan sisäänrakennetun ja oletusarvoisen tietosuojaan edellytys, jonka yhdessä täsmällisyyden periaatteen kanssa tulkitsen vaativan rekisterinpitäjältä vain mahdollisimman tarkkojen algoritmien käyttämistä. Algoritmin lisääntyvä tarkkuus taas johtaa tyypillisesti myös sen vaikeaselkoisuuden lisääntymiseen.

Informoinnista käytännössä

Omana kokonaisuutena tutkielmassa tarkasteltiin käytännön keinoja tietojen antamisessa. Tähän vaikuttaa ennen kaikkea 12 artiklan vaatimus tiedon helposta saatavuudesta. Rekisteröityjen informointi on usein vakiomuotoista verkkosivuilla tiedottamista. Standardimuotoinen selosteella viestiminen ei liene ongelma käsittelyn merkittävydestä ja mahdollisista seurauksista informoitaessa, koska tietosisältöä arvioidaan keskimääräisen rekisteröidyn näkökulmasta. Tällöinkin tietojen on oltava helposti verkkosivuilta löydettävissä. Sen sijaan se ei ole soveltuva tapa kertoa rekisteröidylle käsittelyn logiikasta, sillä vakiomuodolla on vaikeaa tai jopa mahdotonta huomioida rekisteröityjen vaihtelevat tietotarpeet. Vähimmillään asiakirja tulisi rakentaa kerroksittain siten, että rekisteröidyn on mahdollista tarkastella kerralla ainoastaan osaa tietoja. Tästä huolimatta vaarana on tiiviiden kärsiminen ja rekisteröidyn informaatioähky.

Tässä tutkielmassa esiteltiin kaksi käytännön tapaa vastata yleisen tietosuoja-asetuksen asettamaan informointivelvollisuuteen; *toimijakeskeiset selitysmallit* ja *interaktiiviset selitystyökalut*, jotka ottavat huomioon eri rekisteröityjen ryhmien kyvyn ottaa vastaan tietoa. Rekisterinpitäjän tulee informointitavan valinnassa kuitenkin huomioida myös esimerkiksi rekisteröidyn vammaisuus. Rekisteröidyn vamman johdosta informaatio on viestittävä tarvittaessa muilla keinoin kuitenkin suosien sähköisiä tiedonvälityskanavia. Joka tapauksessa 13–15 artiklojen informointivelvollisuutta ei tule tulkita kertaluonteiseksi pistemäiseksi tiedottamiseksi, vaan tiedot on perusteltua asettaa jatkuvasti saataville.

Lopuksi

Automatisoidut yksittäispäätökset ovat vielä suhteellisen tuore ilmiö. Nopea teknologinen kehitys ja koneoppivien algoritmien yleistyminen ja monimutkaistuminen on johtanut osin sellaiseen läpinäkymättömyyteen, johon yleisen tietosuoja-asetuksen informointivelvollisuudella ei kyetä reagoimaan. Automaation toimintalogiikasta viestimisen jäädessä merkitykseltään vähäiseksi korostuvat käsittelyn merkittävydestä ja mahdollisista seurauksista kertominen sekä muut suojakeinot, kuten päätöksen jäljitettävyys ja järjestelmän auditointimahdollisuudet. Ratkaisuksi läpinäkymättömyydelle on ehdotettu myös järjestelmien suunnittelemista läpinäkyviksi sen sijaan, että yritettäisiin avata black box -algoritmeja.³⁵¹ Ehkä tällaiset white box -algoritmit osaltaan loisivat tietä komission visioimaan eurooppalaiseen *luottamuksen ekosysteemiin*.³⁵²

³⁵¹ Esimerkiksi Rudin 2019 ja Innerarity 2021

³⁵² Euroopan komissio 2021 II